

03- 2023

ISSN 1991-0614

eISSN 2788-8762

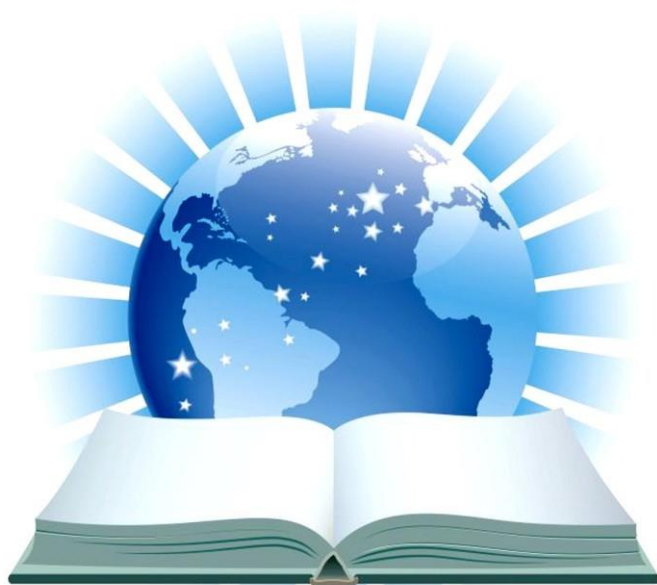
MARGULAN
UNIVERSITY

ҚАЗАҚСТАН

педагогикалық хабаршысы

педагогический вестник

КАЗАХСТАНА

ПАВЛОДАР

КеАҚ «Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің»
ғылыми, ақпараттық-талдамалы журналы
Научный информационно-аналитический журнал
НАО «Павлодарский педагогический университет
имени Әлкей Марғұлан»

2004 жылдан шығады
Основан в 2004 году

ҚАЗАҚСТАН
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК
КАЗАХСТАНА

3'2023

ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ХАБАРШЫСЫ
бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы
КУӘЛІК
№9076-Ж

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, АҚПАРАТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ БЕРГЕН
25.05.2008 ж.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Жилбаев Жанбол Оқтябрович – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Бас редактор орынбасары

Нурғалиева Айгерим Кажимуратовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Жауапты хатшы

Матаев Берик Айтбаевич – философия докторы (PhD) (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Редакциялық алқа мүшелері

Аганина Құндыз Жамиевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан)

Лопаткин Владимир Михайлович – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Алтай мемлекеттік педагогикалық университеті, Барнаул қ., Ресей)

Мухтарова Шакира Мукашовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Е.А. Букетов ат. Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., Қазақстан)

Отепова Гульфира Елюбаевна – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Волохов Сергей Павлович – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Алтай мемлекеттік педагогикалық университеті, Барнаул қ., Ресей)

Каримова Анара Еркеновна – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Шоманова Жанат Кайроллиновна – техника ғылымдарының докторы, профессор (Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан)

Шуджаул Мулк Хан – философия доктор PhD, қауымдастырылған профессор (Каид-и-Азам университеті, Исламабад қ., Пакистан)

Шалғынбаева Кадина Кадыровна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан)

Дончева Юлия – философия доктор PhD, профессор (Русе университеті, Русе қ., Болгария)

Техникалық хатшы: Г.С. Салменова

Журналдың басты тақырыптық бағыттары:
педагогика; психология; педагогтардың кәсіби даярлығының теориясы мен тәжірибесі;
педагогикадағы инновациялар; оқыту мен тәрбиелеудің заманауи технологиялары.

Жиілігі: жылына 4 нөмір

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде жарияланады.

ISSN 1991-0614

eISSN 2788-8762

© Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті

А.К. Нургалиева, А.К. Нургалиева ЖОО-да әлеуметтік педагогиканы оқытуда тестілік тапсырмаларды қолданудың тиімділігі	4
Alpaslan DEMIR, A. Sadykova, D. Zhunussova Use of digital educational resources in the study of sacred objects in Pavlodar region.....	23
Е. Кольев, В. Лебедева, М. Семенова Основы психологической подготовки футбольного арбитра	37
С.К. Ксембаева, А.А. Садуақасова, Ж.М. Бердыбекова Мектепке дейінгі жастағы балалармен жобалық қызметті ұйымдастыру	56
R. Ghadah, A.N. Shvets, A.E. Karimova The use of electronic educational resources in the process of teaching the history of 1920–1930.....	75
Авторларға арналған ереже Правила для авторов	90

*А.К. Нургалиева¹, А.К. Нургалиева *¹*

*¹ Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы
aknurgalieva@mail.ru*

ЖОО-ДА ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАНЫ ОҚЫТУДА ТЕСТІЛІК ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

***Аннотация.** Қоғамды ақпараттандыру және білім беру жағдайында білім алушылардың оқу жетістіктерінің деңгейі туралы объективті ақпарат алу, жедел педагогикалық талдау, педагогикалық процестің сапасын бағалау барған сайын маңызды және қажет болып отыр. Осы зерттеудің мақсаты ұсынылған тест тапсырмаларын қолдана отырып, студенттердің білім деңгейін объективті, сапалы бағалау және тиімді өлшеу болады. Осы мақсатта әзірленген тест тапсырмалары оқу пәнінің мазмұнына және ғылымның қазіргі жағдайының деңгейіне сәйкес келеді. Тапсырмалар «Әлеуметтік педагогика» пәнінің тақырыптық мазмұнына сәйкес құрастырылған.*

Мақалада келтірілген тест тапсырмаларының мысалдары автор әзірлеген «Әлеуметтік педагогика бойынша тест тапсырмалары» атты оқу құралынан алынған. Оқу құралы университеттің оқу процесінде «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану», «Әлеуметтік педагогика және білім берудегі педагогикалық қолдау» және «Педагогика және психология» білім беру бағдарламаларында қолданылады.

Білім алушылардың білімін жетілдіру үшін тестілік технологияларды қолдану келесі жағымды тұстарды анықтады: студенттердің біреуден кеңестер алу мен біреуден алдап көшіріп алу мүмкіндігі азайды; білім алушылардың білім сапасы артты; білімді бағалаудың объективтілігі артты; білім алушылардың танымдық белсенділігі артты, сабаққа сабақтан тыс дайындық жақсарды; студенттер топтарындағы психологиялық ахуал жақсарды; бақылау іс-шараларының саны артты, бұл барлық білім алушылардың оқу пәнінің барлық тақырыптары бойынша білімдерін уақтылы диагностикалауға мүмкіндік береді.

***Кілтті сөздер:** тест, тест тапсырмалары, білім беру процесі, тестілеу, танымдық белсенділік, білім алушылардың оқу жетістіктері.*

Кіріспе

Субъективті бағалау әдістерінен педагогикалық тестілеу технологияларына ауыса отырып, білім беру жүйесінде тестілеуді тек бақылау мақсатында ғана емес, сонымен қатар білім алушыларды оқыту және дамыту үшін педагогтердің

тәжірибесінде қолдану қажеттілігі туындайды. Қиындықтарды ішінара жеңу мүмкіндіктерін тестілік бақылау материалдары мен технологияларын қолдануға ғылыми негізделген кешенді тәсіл жолында іздеу керек. Білім алушыларды даярлау кезінде өзін-өзі бақылау, өзін-өзі даярлау, өзін-өзі сәйкестендіру және өзін-өзі дамыту үшін тестілеудің объективті нәтижелерін талдауға маңызды орын беріледі. Мұндай жағдайларда тестілік оқытудың орны мен рөлін анықтау және тұлғаны даярлау мен дамыту жүйесіндегі бақылау, білім алушыларды аттестаттаудың жаңа нысандарына даярлау әдістерін әзірлеу қажеттілігі туындайды. Бұл білім беру процесінің сапасын басқарудың тиімді құралы ретінде мониторингтің жаңа түрлерін ұйымдастыруға ықпал етеді.

Бұл мәселені зерттеудің өзектілігі білім берудің шұғыл практикалық қажеттіліктерімен және оларды қамтамасыз етудің нақты мүмкіндіктерімен расталады. Бұл білім беру процесінің қайшылықтарына байланысты:

- білім алушылардың дайындық сапасын арттыру қажеттілігі және дәстүрлі оқыту нысандарының тиімділігінің төмендігі;
- ақпараттық технологияларды пайдалану көлемін кеңейту және дәстүрлі субъективті бақылау практикасының басым болуы;
- бақылау нәтижелерін алу мен талдаудың жеделдігінің талаптары және бағаларды алудың объективтілігінің, жүйелілігі мен сенімділігінің болмауы.

Заманауи стандартталған бақылау өлшеу материалдары мен ақпараттық технологияларды қолданудың кеңейтілген тәжірибесінің нәтижесінде педагогикалық жағдай қалыптасады және оқу процесінде тестілік бақылау құралдары мен әдістерін неғұрлым мақсатты пайдалану және ақпараттық білім беру мониторингінің жаңа түрлерін ұйымдастыру үшін жағдайлар жасалады. Тесттік бақылау нәтижелері бойынша жинақталған білім беру ақпараты білім беруді басқаруда кері байланысты едәуір дәрежеде қамтамасыз етуге, оқытуды дараландыруға, білім алушылардың жеке дамуына жағдай жасауға мүмкіндік береді.

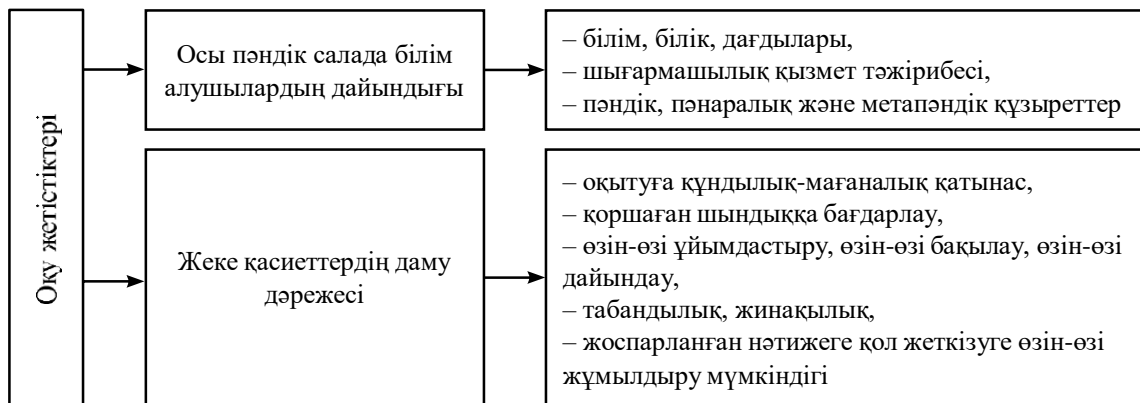
Тестілеудің жалпы мәселелері В.С. Аванесов, Б.А. Ашмарин, В.П. Захаров, А.Ф. Кудряшов, С.А. Мышко, О.В. Соболева және басқалардың ғылыми еңбектерінде әзірленді. Педагогикалық диагностика мәселесі М.С. Витушкина, Л.Х. Горохова, Е.В. Гридина, Л.Н. Давыдова, О.Ю. Ефремова, В.И. Зверева, Э.А. Красновский, Р.Ф. Кривошапова, В.А. Пятина, Э.А. Резникова, С.А. Русинова, басқалардың ғылыми және ғылыми-әдістемелік жұмыстарда кеңінен қамтылды.

Педагогикалық квалиметрия саласында жұмыс істейтін көптеген мамандар (Н.О. Билчаева, М.Б. Гузаиров, Н.Н. Гольшева, Г.С. Ковалева, О.З. Кузнецова, Н.А. Кулемин, Т.В. Мирская, Е.А. Михайлычев, В.М. Мокосеев, В.И. Нардюжев, А.И. Севрук, Г.К. Селевко, В.А. Хлебников, М.Б. Чельшкова, В.А. Шухарадина, А.Г. Шмелев және т. б. білім беру процесін жетілдіруде, аттестаттау нысандарын

таңдау мүмкіндіктерін кеңейтуде, сондай-ақ тестілеудің теориясы мен практикасын дамытуда тестілеудің кең мүмкіндіктерін атап өтеді [1].

Қоғамды ақпараттандыру және білім беру жағдайында білім алушылардың оқу жетістіктерінің деңгейі туралы объективті ақпарат алу, жедел педагогикалық талдау, педагогикалық процестің сапасын бағалау барған сайын маңызды және қажет болып отыр. Шынында да, бүгінгі күні тестілеу білім берудің маңызды бөлігі болып табылады, кері байланыс орнатудың маңызды шарты болып табылады, соның арқасында оқыту сөздің толық мағынасында жеке оқу қарқынын қамтамасыз ететін сараланған, тұлғаға бағытталған процеске айналады [2]. Тесттік бақылау білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауда субъективизм мен авторитаризмді жоюға ықпал етеді, білім беру процесінің сапасын сараптау мен диагностикалауды объективтендіру құралына айналады.

Қазіргі заманғы тестілеу теориясының, технологиясының және практикасының тұтас көрінісіне оқыту мен бақылауға құзыреттілік көзқараспен, «оқу жетістіктері», «оқу жетістіктерінің деңгейі», «оқу жетістіктерінің сапасы» сияқты негізгі педагогикалық ұғымдарды барабар айқындау арқылы қол жеткізіледі. Оқу жетістіктері білім алушылардың осы пәндік салада дайындығын және жеке қасиеттерінің даму дәрежесін ашады (сурет 1).

Сурет 1. Білім алушылардың оқу жетістіктері

Оқу жетістіктерінің сапасы стандарт пен жеке даму талаптарына қол жеткізілген деңгейге сәйкес оқу процесінің барлық кезеңдері мен компоненттерінің жетістіктерін, оның барлық субъектілері мен білім беру жүйесінің оқу қызметінің сапасын шоғырландырылған түрде көрсететін интеграцияланған көрсеткіш ретінде көрінеді. Тестілеу нәтижелерін педагогикалық бағалауда:

- білім алушының оқу жетістіктерінің деңгейі,
- педагогтің кәсібилік деңгейі және еңбегінің қарқындылығы,
- нәтижеге қол жеткізуге арналған сыртқы және ішкі ұмтылыстар,
- бағалау әдістері мен технологияларының сенімділігі көрінеді.

Тестілеу процесінде субъектінің пәндік дайындығының мазмұндық элементтері (жасырын параметр) өлшенетін параметрлер (оқу жетістіктерінің деңгейі) ретінде анықталады, ал жеке даму дәрежесі тестілеу нәтижелерін сапалы талдау процесінде бағаланады.

Материалдар және әдістер

Дәстүрлі педагогикалық тест екі маңызды мағынада қарастырылуы керек: – педагогикалық өлшеу әдісі ретінде және тестті қолдану нәтижесі ретінде. Посткеңестік кеңістіктегі тест ұғымы әдістің мағынасына қарай, ал батыс авторларының көпшілігінде тест ұғымы нәтижелер мағынасында жиі қарастырылады. Сонымен қатар бұл екі мағына да, В.С. Аванесовтың пікірінше, «тестті әртүрлі жағынан сипаттайды, өйткені тестті бір уақытта әдіс ретінде де, педагогикалық өлшеудің нәтижесі ретінде де түсіну керек. Біреуі екіншісін толықтырады» [3]. Тест әдіс ретінде, оның сапасын және дайындықтың әртүрлі деңгейіндегі субъектілерді өлшеу бағаларының сапасын растайтын нәтижелерсіз ойланбайды.

Осы зерттеудің мақсаты ұсынылған тест тапсырмаларын қолдана отырып, студенттердің білім деңгейін объективті, сапалы бағалау және тиімді өлшеу болып табылады. Осы мақсатта әзірленген тест тапсырмалары оқу пәнінің мазмұнына және ғылымның қазіргі жағдайының деңгейіне сәйкес келеді. Тапсырмалар «Әлеуметтік педагогика» пәнінің тақырыптық мазмұнына сәйкес құрастырылған. Тапсырмаларда қолданылатын терминология оқу бағдарламасынан тыс емес. Тест тапсырмасында қамтылған ақпарат тест тапсырмасын орындау үшін қажетті және жеткілікті болатындай етіп таңдалды. Тапсырмалардың мазмұны ұсынылған әдебиеттерге, сондай-ақ дереккөзді нақты көрсете отырып, қолданыстағы нормативтік-құқықтық актілерге толық сәйкес келеді.

Қиындық деңгейі бойынша тест тапсырмалары үш топқа бөлінеді: жеңіл, орташа, күрделі (кесте 1).

Белгілі бір материалды дұрыс таңдау арқылы тест мазмұны тек бақылау үшін ғана емес, сонымен қатар оқыту үшін де қолданыла алады [4]. Тест мазмұны тек жеңіл, орташа немесе қиын болуы мүмкін емес. Жеңіл тапсырмалар тек білімнің көрінуін тудырады. Білімнің минималды деңгейін тексеруге назар аудару нақты білім деңгейі туралы түсінік бермейді. Бұл деңгей мен белгілі қиын тапсырмаларды таңдауды бұрмалайды, нәтижесінде студенттердің көпшілігінде төмен балл болуы мүмкін.

1-кесте. Қиындық деңгейі бойынша тест тапсырмалары

№№	Деңгейлер	Деңгейлерге сипаттама
1	Жеңіл	Негізгі анықтамалар, формулалар, заңдар, принциптер, фактілер, оқиғалар тізбегі, схемалар, гистограммалар және т. б. туралы білімді тексеру.
2	Орташа	Қарапайым есте сақтаудан асатын нәтижелерді анықтау: фактілерді, ережелерді, принциптерді түсіну және түсіндіру; бүкіл пәнді және оның бөлімдерін шығармашылық тұрғыдан түсінуді қажет ететін мәселелерді шешу; зерттелетін құбылыстарда, процестерде, оқиғаларда дәйекті қатынастар мен ұқсастықтарды таба білу.
3	Күрделі	Білім алушының ғылыми-зерттеу қабілеттерін анықтауға мүмкіндік беретін түсінуден гөрі материалды меңгерудің жоғары деңгейін талап ететін нәтижелерді анықтау, яғни қолда бар деректерден туындайтын болашақ салдарларды болжай білу; нақты практикалық жағдайларда заңдарды қолдану; зерттелетін материалды сыни тұрғыдан бағалау, оны кестелерде, сызбаларда, эскиздерде ұсыну мүмкіндігі.

Тек орташа қиындықтағы тапсырмаларды құрастыру тесттің елеулі деформациясына әкеледі: ол әртүрлі материал бар зерттелетін пәннің мазмұнын қалыпты түрде көрсету қабілетін жоғалтады. Сондықтан тесттерге әр түрлі тапсырмалар енгізілуі керек, олар тақырыптар мен бөлімдердің мазмұнына қарамастан, өсіп келе жатқан қиындықтар тәртібінде орналасуы керек.

Біз тест тапсырмаларының төрт түрін әзірледік және ұсындық:

- бірнеше дұрыс жауаптарды таңдау тапсырмалары;
- дұрыс реттілікті орнатуға арналған тапсырмалар;
- сәйкестікті анықтауға арналған тапсырмалар;
- ситуациялық тапсырмалар.

Төменде келтірілген тест тапсырмаларының мысалдары автор әзірлеген «Әлеуметтік педагогика бойынша тест тапсырмалары» атты оқу құралынан алынған [5]. Оқу құралы университеттің оқу процесінде «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану», «Әлеуметтік педагогика және білім берудегі педагогикалық қолдау» және «Педагогика және психология» білім беру бағдарламаларында қолданылады. Тест тапсырмаларын құрастыру кезінде біз пәннің тақырыптық жоспарының мазмұнына, сондай-ақ А.В. Мардахаев, А.В. Мудрик, А.Т. Василькованың әлеуметтік педагогика бойынша базалық оқулықтардың мазмұнына назар аудардық [6, 7, 8].

Бірнеше дұрыс жауаптарды таңдау тест тапсырмалары жабық типтегі тапсырмалар болып табылады, сегіз жауап нұсқасы бар, олардың үшеуі дұрыс болып саналады. Таңдау тапсырмаларында проблеманы қоюдағы негізгі бөлім және оқытушы

тұжырымдаған дайын жауаптарды қамтитын екі бөлімнен құрылады. Таңдау тапсырмалары олардың орындалу жылдамдығына, тест бойынша қорытынды ұпайларды есептеудің қарапайымдылығына, студенттердің жауаптарын тексеру процедураларын автоматтандыру мүмкіндігіне және тест нәтижелерін бағалау кезінде субъективті факторды азайтуға байланысты бірқатар артықшылықтарға ие болады. Таңдау арқылы тапсырмалар формасының сөзсіз артықшылығы – оның әмбебаптығы, ол кезкелген пәнге жарамды.

Тест тапсырмаларының мысалдары:

2 – тақырып: Әлеуметтік педагогиканың негізгі принциптері

1. Объективті факторларға байланысты әлеуметтік педагогиканың принциптері:

A) Гуманизм

B) Әлеуметтік педагог қызметінің кәсібилігі мен тиімділігінің өзара байланысы

C) Жеке даралық шарттылық

D) Жеке тұлғалық шарттылық

E) Табиғаттылығы

F) Мәдени сәйкестік

G) Әлеуметтік шарттылық

H) Қоршаған ортаның шарттылығы

Қиындық деңгейі 2.

6 – тақырып: тұлғаның әлеуметтік дамуының механизмдері мен қозғаушы күштері. Әлеуметтік даму көздері

2. Адамның әлеуметтік дамуының ішкі көздері:

A) Отбасылық тәрбие

B) Сезім мүшелері және олардың даму деңгейі

C) Тума біткен рефлексдер

D) Еңбек ұжымдары

E) Бейімділік пен мүмкіндіктер түріндегі әлеумет

F) Бейресми бірлестіктер

G) Жеке тұлғалар

H) Бұқаралық ақпарат құралдары

Қиындық деңгейі 1.

11 – тақырып: баланың әлеуметтік дамуындағы норма және патология

3. Аномия – бұл:

A) Қоршаған орта нормаларына сәйкес келмеуі

B) Психофизиологиялық сәйкестік

C) Нормалардың жеткіліксіздігі

- D) Нормаларға сәйкестігі*
 - E) Нормативтік мінез-құлық*
 - F) Мінез-құлықта нормалардың болмауы*
 - G) Көтермеленетін іс-әрекеттер*
 - H) Қылмыстық жазаланатын әрекеттер*
- Қиындық деңгейі 1.*

Дұрыс реттілікті орнатуға арналған тапсырмалар әртүрлі әрекеттердің, міндеттерді орындауға байланысты операциялардың, нұсқаулықтардың, ережелердің, оқиғалардың реттілігі мен тиімді алгоритмдерді орнатуға немесе орнатуға болатын көптеген басқа әрекеттердің дұрыс реттілігін анықтауға мүмкіндік береді. Тапсырманың мазмұны іс-әрекеттің немесе анықтаманың сараланған элементтерінен тұрады. Тапсырмада элементтер кездейсоқ ретпен орналастырылады, сондықтан олардың орналасуында дұрыс тәртіп туралы ешқандай түсінік жоқ. Білім алушы қойған дәрежелерді эталондық реттілікпен салыстыру оқу іс-әрекетінің осы бөлігінің алгоритмін білуге мүмкіндік береді.

Тест тапсырмаларының мысалдары:

3 – тақырып: Әлеуметтік-педагогикалық процесс және оны жетілдіру жолдары

1. Әлеуметтік-педагогикалық процестің дайындық кезеңінің ішкі кезеңдерінің дұрыс реттілігін орнатыңыз:

- A) мақсат қою*
- B) әлеуметтік-педагогикалық болжау*
- C) объектінің жеке басын диагностикалау және анықтау*
- D) қызметті жоспарлау*
- E) технологияны таңдау*
- F) әлеуметтік-педагогикалық модельдеу*

Қиындық деңгейі 3.

4 – тақырып: Тұлғаның әлеуметтік қалыптасу педагогикасы

2. Ерте жастағы психоәлеуметтік дамудың жас кезеңдерінің дұрыс реттілігін орнатыңыз (М. Эйнверт, және Д. Болби):

- A) әлемге бейімделу және қызығушылық*
- B) эмоционалды қиялдың пайда болуы*
- C) интенсивті коммуникацияны дамыту*
- D) эмоционалды ойлау*
- E) гашық болу*
- F) «Мен» деген тұрақты сезімнің пайда болуы*

Қиындық деңгейі 3.

9 – тақырып: Әлеуметтік тәрбиенің мәні мен мазмұны. Мемлекет, қоғам, әлеуметтік институттар тұрғысынан әлеуметтік тәрбие

3. Әлеуметтік тәрбиенің компоненттерін логикалық ретпен орналастырыңыз:

- ___A) қоғам
- ___B) әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптастыру
- ___C) әлеуметтік институттар
- ___D) қоғамдық шартты тәрбие
- ___E) әлеуметтік үлгі бойынша тәрбиелеу
- ___F) әлеуметтік өзін-өзі тәрбиелеу

Қиындық деңгейі 3.

Дұрыс реттілікті орнатуға арналған тапсырмаларды білімдерді, икемділіктерді және дағдыларды қалыптастыру үшін ненің дұрыс емес екенін, не үшін, не дұрыс емес әрекеттердің нәтижесінде пайда болатынын мұқият көрсету және түсіндіру үшін қолдануға болады. Бұл әдісті қолдану дұрыс әрекеттерді дұрыс емес әрекеттерден ажыратуға және білім алушыларды қатені түзетуге дайындауға мүмкіндік береді.

Сәйкестікті анықтауға арналған тапсырмалары берілген тақырыпта бар ассоциативті білімді тексеру үшін қолданылады. Бұл анықтамалар мен фактілердің, авторлардың және олардың шығармаларының, формасы мен мазмұнының, мәні мен құбылыстарының, әртүрлі пәндер, қасиеттер, заңдар, құбылыстар, формулалар, күндер арасындағы өзара байланыстарды көрсететін білімдер. Сәйкестік тест тапсырмалары студенттерге бір тізімнің элементтерін екіншісі тізімнің элементтеріне сәйкестендіру қажет болатын екі параллель сөздер немесе сөз тіркестері тізімінен тұрады.

Тест тапсырмаларының мысалдары:

1 – тақырып: Теория және практика ретіндегі әлеуметтік педагогиканың мәні мен мазмұны

1. А бағанының элементтерін Б бағанымен сәйкестендіріңіз, Б бағанының әр элементін бір рет қолдануға болады немесе мүлдем қолдануға болмайды.

Әлеуметтік педагогиканың міндеттері:

Баған А

1. Өсіп келе жатқан тұлғаға, топқа қоршаған орта факторларының әсерін зерттеу
2. Мазмұн мәселелерін және ең оңтайлы әлеуметтік тәрбиені қамтамасыз ету жолдарын зерттеу
3. Әлеуметтік дамудың, адамның тұлға ретінде әлеуметтенуінің ерекшеліктерін зерттеу

Баған Б

- A) Социопедагогика
- B) Әлеуметтік тәрбие
- C) Адамды әлеуметтік бірлік ретінде зерттеу
- D) Жеке тұлға позицияны зерттеу

Баған А

4. Адамның әлеуметтік өзін-өзі жетілдірудегі рөлін анықтау

*Қиындық деңгейі 2.***5 – тақырып: Әлеуметтену әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде.****Адам өмірінің әртүрлі кезеңдеріндегі әлеуметтену ерекшеліктері****2. Бағандар арасында сәйкестікті орнатыңыз.***Баған А*

1. Процесс

2. Шарт

3. Көрініс

4. Нәтижесі

Баған Б

А) екі тұлға ретінде табиғи әлеуметтік даму үшін адамға қажет қоғамның бар екендігін көрсетеді

В) адамның тіршілік ету ортасымен өзара әрекеттесу сипатына байланысты тұлғаның әлеуметтік қалыптасуы мен дамуы

С) адамзат мәдениеті қалыптастырған адамгершілік және

эстетикалық талаптар

D) адамның негізгі сипаттамасы және оның жасына сәйкес оның

ерекшеліктері

E) адамның нақты әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі жасын және әлеуметтік дамуын ескере отырып, оның әлеуметтік реакциясы

*Қиындық деңгейі 2.***10 – тақырып: Балалар субмәдениеті. Баланың әлеуметтік-мәдени әлемінің қалыптасуы мен көріну ерекшеліктері****3. Г.Э. Эриксон тиісті субмәдениетті сипаттайтын өзіндік сананы қалыптастырудағы типтік қақтығыстарды анықтады:***Баған А*

1. Көшбасшы / Ізбасар қарым-қатынасы немесе...

2. Өзіне деген сенімділік немесе...

3. Шәкірттік немесе...

4. Идеологиялық сенім немесе...

Баған Б

А) биліктің белгісіздігі

В) еңбек қызметінің сал ауруы

С) уақытша перспектива

D) құндылықтар жүйесінің бұлыңғырлығы

E) Ұялақтық

Қиындық деңгейі 2.

Әрбір ситуациялық тапсырма үш кіші жағдайдан (тапсырмалардан) тұрады. Кіші жағдай ұсынылған бес жауап нұсқасының ішінен бір дұрыс жауапты таңдау тапсырмасы болып табылады. Ситуациялық тапсырмалар әдісін қолданған кезде логикалық тұрғыдан дұрыс қорытынды алу (жасау) және сандық өзгерістерден кейін сапалы түрлендірулерге келу мүмкіндігі пысықталады. Ол үшін ой эксперименті келесідей қойылады: олар жағдайды өзгертті, содан кейін не болады. Бұл экспериментті неғұрлым нақты жүргізу үшін мақсат қарапайым жүйелерді сапалы түрлендіруді алу болып табылады. Барлық ықтимал салдарларды есепке алу қалыпты жағдайда пайда болмайтын тапсырмаларды анықтауға мүмкіндік береді.

Бұл өзгертін шарттар (мақсаттар) жаңа міндеттерді тудыратынын түсіну бұл әдістің ең құнды тәжірибесі болып табылады. Әдіс белгілі бір қызмет саласындағы білім мен ойлауды керемет тексеру ретінде қызмет етеді, білім мен тәжірибені жақсы белсендіреді.

Тест тапсырмаларының мысалдары:

Ситуациялық тапсырмалар: жағдайдағы 3 кіші жағдай (тапсырмалар). Ұсынылған 5 жауап нұсқасынан бір дұрыс жауапты таңдау тапсырмалары. Әр кіші жағдай пәннің белгілі бір тақырыбына сәйкес келеді.

1 – жағдай (5, 6 тақырыптар)

Жасөспірім А. 13 жаста, сыныптастарының физикалық зорлық-зомбылығына ұшырайды. Ол ата-аналар мен мұғалімдерге не болып жатқанын айтудан қорқады.

1 – тапсырма (5 – тақырып):

Бұл жағдайда жасөспірімнің әлеуметтік рөлін анықтайтын әлеуметтену түрі:

- A) Кәсіби
- B) Отбасылық-тұрмыстық
- C) Субмәдени-топтық
- D) Еңбек
- E) Конформисттік

Қиындық деңгейі 2.

2 – тапсырма (5 – тақырып):

Өзін-өзі танудың жоғалуы және осы жасөспірімге тән әлеуметтік ортаның бағалауынан қорқу –

- A) Иесіздендіру
- B) Жекелендіру
- C) Персонализация
- D) Қайта әлеуметтену
- E) Әлеуметсіздендіру

Қиындық деңгейі 2.

3 – тапсырма (6 – тақырып):

Бұл жасөспірімнің өзін-өзі көрсетуінің типтік түрі:

- A) Пассивті-орындаушылық
- B) Көркемөнерпаздық
- C) Шектеусіз белсенді
- D) Немқұрайлы-пассивті
- E) Наразылық

Қиындық деңгейі 3.

2 – жағдай (2, 8, 11 тақырыптар)

Жасөспірім С. 14 жаста, маскүнем ата-анасымен бірге тұрады және отбасында мезгіл-мезгіл физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Сонымен бірге ол өзіне қарағанда әлсіз адамдарға қатысты зорлық-зомбылық белгілерін көрсетеді.

1 – тапсырма (2 – тақырып):

Бұл жағдайды анықтайтын әлеуметтік педагогика принципі:

- A) Историзм
 - B) Мәдени сәйкестік
 - C) Кәсіби шарттылық
 - D) Қоршаған ортаның шарттылығы
 - E) Гуманизм
- Қиындық деңгейі 1.

2 – тапсырма (8-тақырып):

С. жасөспірімге осы жағдайда жаңа жағдайларға тез үйренуге көмектесетін қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді:

- A) Бойындағы ұмтылу
 - B) Адамның жеке ерекшелігі
 - C) Бейімделу тәжірибесі
 - D) Жағдайы
 - E) Өзіндік белсенділік
- Қиындық деңгейі 3.

3 – тапсырма (11 – тақырып):

Аномия кезінде осы жасөспірімнің ата-анасының реакция түрі:

- A) Немқұрайлылық
 - B) Ритуализм
 - C) Конформизм
 - D) Ретризм
 - E) Истерия
- Қиындық деңгейі 3.

3 – жағдай (12 – тақырып)

Жасөспірім К. мұқият оқып, тәртіпті бұзбайды, қоғамдық тапсырмаларды орындайды. Алайда оған оң ішкі негіз, әдептілік, ар-намыс сезімі жетіспейді. Ол тәрбиешілерге деген дөрекілікпен, өзін көрсету үшін объективті емес батылдықпен сипатталады. Ол әлсіздерге агрессивтілік танытады, оларды қорлауға, оларды заңсыз әрекеттерді жасауға мәжбүр етеді. Мұндай бала тәрбиешілердің жұмысына белсенді қарсы тұрады.

1 – тапсырма (12 – тақырып):

Бұл баланың ауытқу сипаты _____ фактордың әсерінен болады:

- A) Эктогендік
- B) Экзогендік
- C) Мезогендік
- D) Эндогендік
- E) Мегогендік

Қиындық деңгейі 2.

2 – тапсырма (12 – тақырып):

Жасөспірім С. _____ балалар тобына жатады:

- A) Ішкі факторлардың әсерінен психикалық ауытқулар бар
- B) Сыртқы факторлардың әсерінен деформацияланған қалыпты
- C) Қалыпты дамыған, тұлғаның терең деформациясы бар
- D) Психикалық тұрақсыздықпен және белгілі бір дарындылығы бар
- E) Қалыпты дамыған, салыстырмалы түрде жеңіл деформациясы бар

Қиындық деңгейі 3.

3 – тапсырма (12 – тақырып):

С. жасөспірімге тән:

- A) Органикалық кемшіліктерге байланысты психикадағы ауытқулар
- B) Жаман тұқым қуалаушылық салдарынан психикадағы ауытқулар
- C) Тепе-теңдікті сақтайтын психиканың жалпы ішкі деформациясы
- D) Психиканың жалпы тұрақсыздығы
- E) Салыстырмалы түрде жеңіл деформация

Қиындық деңгейі 3.

Білім беру үдерісіндегі «ситуациялық тапсырмалар студенттерге ақпаратты таңдауға, берілген тапсырманы шешу үшін сұрыптауға, негізгі мәселелерді анықтауға, шешудің балама жолдарын іздеуге және оларды бағалауға, оңтайлы шешімді таңдауға және іс-қимыл бағдарламаларын құруға және т.б. үйретеді» (В.А. Суровцева) [9]. Сонымен қатар студенттер ситуациялық тапсырманы шешу барысында коммуникативті дағдыларды дамытады, тиімді өзара әрекеттесуге және ұжымдық шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін интерактивті дағдыларды қалыптастырады, сараптамалық біліктер мен дағдыларды игереді, ситуациялық мәселені шешу үшін қажетті білімді өз бетінше іздейді, оқуға деген ынтасын өзгертеді.

Оқу пәнінің барлық мазмұнын қамтитын тесттер болуы мүмкін емес. Тесттерді құру кезінде, әдетте, білім алушылар оқу нәтижесінде білуі және білуі керек негізгі нәрсені таңдау міндеті қойылады. Тест тапсырмаларының ұсынылған түрлері студенттердің ақыл-ой белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді; білімді, білікті, дағдыларды шоғырландыру, тереңдету, уақытты үнемдеу функциясын орындайды. Тест тапсырмалары мотивацияны арттырады, білім алушының же-

ке басын дамытады, материалды өз бетінше игеруге ықпал етеді. Сабақтарда тестілерді қолдану мұғалімнен тәлімгер мен бақылаушының әдеттегі рөлінен бақылаушы көмекшінің позициясына ауысуды талап етеді, ол аз үйретеді және тәрбиелейді, ал студенттерге өздігінен оқуға, әр студент оқу процесінде алға жылжитын жеке оқу траекториясын талдауға көбірек көмектеседі.

Нәтижелер

ЖОО-ның білім беру процесінде әлеуметтік педагогиканы оқыту кезінде тест тапсырмаларын қолданудың тиімділігін зерттеу үшін біз білім алушылардың танымдық белсенділік деңгейін диагностикалау әдістемесін (Г.И. Щукина, Т.И. Шамова бойынша) қолдандық [10] (2-кесте).

2-кесте. Білім алушылардың танымдық белсенділік деңгейін диагностикалау (Г.И. Щукина, Т.И. Шамова бойынша)

Танымдық белсенділік деңгейлері	Білім алушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері
Нөлдiк деңгей	Білім алушы пассивті, оқытушының талаптарына нашар жауап береді, өз бетінше жұмыс істеуге тілек білдірмейді, оқытушының қысым талап қойғаның қалайды.
Төмен деңгей	Репродуктивті белсенділік. Білім алушының білімді түсінуге, есте сақтауға және көбейтуге, оны үлгі бойынша қолдану тәсілін игеруге деген ұмтылысымен сипатталады. Бұл деңгей білім алушының ерікті күш-жігерінің тұрақсыздығымен, білімін тереңдетуге қызығушылығының жоқтығымен сипатталады.
Орташа деңгей	Интерпретациялық білім алушы арасындағы байланысты білуге, өзгерген жағдайларда білімді қолдану тәсілдерін игеруге деген ұмтылысымен сипатталады. Тән ерекшелігі: ерікті күш-жігердің үлкен тұрақтылығы, бұл білім алушының басталған істі соңына дейін жеткізуге ұмтылуынан көрінеді. Қиын жағдайда тапсырманы орындаудан бас тартпайды, шешім жолдарын іздейді.
Жоғары деңгей (шығармашылық)	Ол құбылыстардың мәніне және олардың өзара байланыстарына терең еніп қана қоймай, осы мақсат үшін жаңа жол табуға деген қызығушылық пен ұмтылыспен сипатталады. Тән ерекшелігі: білім алушының жоғары ерікті қасиеттерінің көрінісі, мақсатқа жетуде табандылық, кең және тұрақты танымдық қызығушылықтар.

Әлеуметтік педагогиканы оқытуда тест тапсырмаларын қолданудың тиімділігін эксперименттік тексеру «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» және «Педагогика және психология» топтарында жүргізілді. Зерттеуге 99 сту-

дент қатысты. Екі кезеңде жүргізілген білім алушылардың танымдық белсенділігі деңгейін диагностикалау әдістемесі әлеуметтік педагогиканы оқыту кезінде осы топтардың студенттерінің алдын ала және қорытынды деңгейлерін анықтады (3-кесте).

3-кесте. Тест тапсырмаларды қолдану кезінде студенттердің танымдық белсенділік деңгейін зерттеу нәтижелері

Танымдық белсенділік деңгейлері	Бастапқы (%)	Қорытынды (%)
Нөлдік деңгей	0	0
Төмен деңгей	33	18
Орташа деңгей	56	65
Жоғары деңгей (шығармашылық)	11	17

Барлық тест тапсырмалары осы пәннің оқу бағдарламасына сәйкес нақты жағдайларды шешуге байланысты практикалық жұмыстар қарастырылған тақырыптар бойынша біріктірілген. Әр тапсырмадан кейін әдеби дереккөзге сілтеме жасалды. Олар көмегімен студенттер тестіленген оқу материалын тексеріп, қажет болған жағдайда қайтадан оқи алады.

Пәннің әр тақырыбы материалды теориялық тұрғыдан зерттегеннен кейін тест тапсырмаларын міндетті түрде орындауды көздегендіктен, бұл, әрине, адам туралы ғылыми және практикалық білім кешенін, оның рухани-адамгершілік дамуын, өз әрекеттері мен іс-әрекеттерін жалпыға бірдей танылған теориялар мен әдістер негізінде білуді игеруге ықпал етті. Студенттер тақырып бойынша әр түріндегі және әр деңгейдегі тестілерді орындай отырып, түзету-тәрбие процесін жобалауды, педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелерін жоспарлауды, ұйымдастыруды, диагностикалауды және болжауды үйренеді. Ситуациялық тапсырмалар студенттер бойында балалардың, жасөспірімдер мен ересектердің мінез-құлқы мен қызметіне мақсатты педагогикалық әсер ету қабілетін қалыптастырады. Нақты мысалдар арқылы студенттер оның тиімділігін бағалау мақсатында балаға және оның отбасына әлеуметтік-педагогикалық әсер ету барысын динамикалық бақылауды үйренеді. Төмендегі суретте айқын көрсетілгендей, тест тапсырмаларын қолдану, әрине, әлеуметтік педагогика бойынша білім алушылардың танымдық белсенділігінің деңгейін арттыруға ықпал етті (2-сурет).

Бірнеше дұрыс жауаптарды таңдай отырып, тест тапсырмаларын қолдана отырып, тексерілетін оқу пәнінің мазмұнын толық қамтуға болады, сондықтан тесттің маңыздылығын арттыруға болады. Сәйкестік тапсырмаларының артықшылықтарына кішігірім жинақы піші жатады; олар бетте аз орын алады. Осындай

тапсырмалар әртүрлі нақты ақпаратты тиімді бағалауға жағдай туғызады. Сонымен қатар олар қарапайым және объективті өңдеумен сипатталады.

2-сурет. Әлеуметтік педагогика сабақтарында тест тапсырмаларды қолдану кезінде студенттердің танымдық белсенділігінің даму динамикасы

Дұрыс реттілікті орнатуға арналған тапсырмалар білім жүйесін тексеру үшін маңызды, мұнда білімнің жетекші жүйе құраушы белгісі элементтердің реттілігі болып табылады; іс-әрекеттің объективті дұрыс тәртібі бар маңызды элементтер бойынша білімді (дағдыларды) бақылауға бағытталған; мәселе тек дұрыс әрекет алгоритмдері туралы жеке білімді қалыптастыруға дейін азаяды.

Ситуациялық тапсырмалар студенттерді әдістемелік ресурстар ұғымына жататын пәндік білім арқылы өмірлік мәселелерді шешуге үйретуге көмектеседі. Олар білім берудің пәндік және метапәндік нәтижелерін білімге негізделген дағдылар кешенінде әр түрлі іс-әрекет тәсілдерін, ақпаратпен жұмыс істеу әдістерін игеру арқылы ұсынуға мүмкіндік береді. Ситуациялық тапсырмалардың айрықша ерекшелігі – олардың нақты практикалық бағыты бар, бірақ оларды шешу үшін пәндік, пәнаралық және метапәндік білім қажет. Мұндай міндеттерді шешу, сайып келгенде, білім алушылардың уәждемесін дамытуға, әлеуметтік-мәдени ортаны игеруге, іс-әрекет негізінде жеке-маңызды мәселелерді шешу мақсатында пәндік білімді өзектендіруге әкеледі.

Қорытынды

Осылайша тест тапсырмаларын қолдану мұғалімге білім алушылардың білімін тез тексеруге және алынған ақпаратты қажетсіз уақыт пен күш жұмсамай өңдеуге мүмкіндік береді. Тесттердің бақылаудың басқа түрлерімен салыстырғанда тағы бір артықшылығы-барлық білім алушылардың жетістіктерін объективті салыстыруға мүмкіндік беретін тең жағдайда болуы; мұғалімнің субъективтілігі алынып тасталады; тестілеу нәтижелері статистикалық өңдеуге мүмкіндік береді.

Тест тапсырмаларын қолдану мұғалімге студенттердің білімдерін, дағдылары мен дағдыларын қалай игеретінін анықтауға, сондай-ақ олардың педагогикалық қызметін талдауға мүмкіндік береді. Студенттер өздерінің жетістіктері немесе оқу оққылықтары туралы біле алады, нәтижелерін эталонмен салыстыра алады, осылайша студенттер өзін-өзі бақылауды дамытады.

Тесттік бақылау білім алушылардың білімін бақылауды жүргізуде үлкен маңызға ие, оқу материалын меңгеру деңгейін диагностикалауға және түзетуге мүмкіндік береді, білім алушылардың пәнді оқуға деген ынтасын арттыруға ықпал етеді, студенттерге аралық аттестаттауға дайындалуға көмектеседі. Тест тапсырмаларын оқытушы қандай материалды тексеруді және бағалауды жүзеге асырғысы келетініне байланысты оқу сабағының әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады.

Білім алушылардың білімін бақылау үшін тестілік технологияларды қолдану келесі жағымды тұстарды анықтады:

- біреуден кеңестер алу мен біреуден алдап көшіріп алу мүмкіндігі азайды;
- білім алушылардың білім сапасы артты;
- білімді бағалаудың объективтілігі артты;
- білім алушылардың танымдық белсенділігі артты, сабаққа сабақтан тыс дайындық жақсарды;
- студенттер топтарындағы психологиялық ахуал жақсарды;
- бақылау іс-шараларының саны артты, бұл барлық білім алушылардың оқу пәнінің барлық тақырыптары бойынша білімдерін уақтылы диагностикалауға мүмкіндік береді.

Тест технологияларын белсенді қолдану материалды жақсы игеруге, тест тапсырмаларымен жұмыс тәжірибесін еркін меңгеруге ықпал етеді. Сонымен, тест тапсырмаларын дәстүрлі білім беру технологияларымен бірге қолдану тесттердің оқыту, бақылау, ұйымдастыру, диагностикалау, ынталандыру және тәрбиелеу функцияларын жандандыру арқылы студенттердің оқу пәні бойынша білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. **Ефремова, Н.Ф.** Современные тестовые технологии в образовании [Текст]. – М.: Логос, 2003. – 208 с.
2. **Нұрғалиева, А.Қ., Нұрғалиева, А.Қ.** Жалпы білім беретін мектептегі оқу үдерісінде тестілеудің тиімділігін тексеру [Текст] // Қазақстан педагогикалық хабаршысы. – Павлодар, ППУ, 2021. – № 4. – С. 110-123.
3. **Аванесов, В.С.** Теория и практика педагогических измерений (материалы публикаций) [Текст]. – ЦТ и МКО УГТУ –У ПИ, 2005 г.
4. **Аванесов, В.С.** Современные методы обучения и тестового контроля знаний [Текст]. – Владивосток, 2003. – 125 с.

5. **Нурғалиева, А.К.** Тестовые задания по социальной педагогике [Текст]: учебно-методическое пособие для студентов педагогических вузов / А.К. Нурғалиева. – Павлодар, 2018. – 116 с.
6. **Мардахаев, Л.В.** Социальная педагогика [Текст]: Учебник. / Л.В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2005. – 270 с.
7. **Мудрик, А.В.** Социальная педагогика [Текст]: Учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / А.В. Мудрик. – М.: ИЦ Академия, 2013. – 240 с.
8. **Василькова, Т.А.** Социальная педагогика: педагогический опыт и методы работы [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Т.А. Василькова. – М.: ИЦ Академия, 2010. – 208 с.
9. **Суровцева, В.А.** Ситуационная задача как один из современных методических ресурсов обновления содержания школьного образования / В.А. Суровцева. [Текст] // Школьная педагогика. – 2016. – № 4 (7). – С. 48-57. – URL: <https://moluch.ru/th/2/archive/42/1266/>
10. Диагностика уровня познавательной активности обучающихся (по Г.И. Щукиной, Т.И. Шамоной) [Text]. | Тест на тему: | Образовательная социальная сеть (nsportal.ru)

References

1. **Efremova, N.F.** Sovremennye testovye tehnologii v obrazovanii. [Modern test technologies in education] [Text] // M. Logos. – 2003. – 208 p.
2. **Nurgalieva, A.K., Nurgalieva, Ak.K.** Zhalpy bilim beretin mekteptegi оқу үдерisinde testileudin tiimdiligin tekseru. [Checking the effectiveness of testing in the educational process in a comprehensive school] [Text] // Pedagogical Bulletin of Kazakhstan. – Pavlodar, PPU, 2021. – № 4. – P. 110-123.
3. **Avanesov, V.S.** Teorija i praktika pedagogicheskikh izmerenij (materialy publikacij). [Theory and practice of pedagogical measurements (materials of publications)] [Text]. СТ and MKO UGTU-UPI, 2005.
4. **Avanesov, V.S.** Sovremennye metody obuchenija i testovogo kontrolja znanij. [Modern methods of teaching and test control of knowledge] [Text]. – Vladivostok, 2003. – 125 p.
5. **Nurgalieva, A.K.** Testovye zadanija po social'noj pedagogike: uchebno-metodicheskoe posobie dlja studentov pedagogicheskikh vuzov. [Test tasks in social pedagogy: an educational and methodological guide for students of pedagogical universities] [Text] / A.K. Nurgalieva. – Pavlodar, 2018. – 116 p.
6. **Mardahaev, L.V.** Social'naja pedagogika: Uchebnik. [Social pedagogy] [Text]: Textbook. – М.: Gardariki, 2005. – 270 p.
7. **Mudrik, A.V.** Social'naja pedagogika: Uchebnik dlja stud. uchrezhdenij vyssh. prof. obrazovanija. [Social pedagogy] [Text]: A textbook for students. institutions of higher Prof. education / A.V. Mudrik. – М.: IC Academy, 2013. – 240 p.
8. **Vasil'kova, T.A.** Social'naja pedagogika: pedagogicheskij opyt i metody raboty: Uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij. [Social pedagogy] [Text]: pedagogical experience and methods of work: A textbook for students of higher educational institutions / T.A. Vasilkova. – М.: IC Academy, 2010. – 208 p.
9. **Surovceva, V.A.** Situacionnaja zadacha kak odin iz sovremennyh metodicheskikh resursov obnovenija soderzhanija shkol'nogo obrazovanija. [Situational task as one of the modern methodological resources for updating the content of school education] [Text] / V.A. Surovtseva. – Text: direct // School pedagogy. – 2016. – № 4 (7). – Pp. 48-57. – URL: <https://moluch.ru/th/2/archive/42/1266/> (accessed: 09/10/2023).
10. Diagnostika urovnja poznavatel'noj aktivnosti obuchajushhihsja (po G.I. Shhukinoj, T.I. Shamovoj). [Diagnostics of the level of cognitive activity of students (according to G.I. Shchukina, T.I. Shamova)] [Text]. | Test on the topic: | Educational social network (nsportal.ru) (accessed: 09/10/2023).

Айгерим Нургалиева ¹, Акмарал Нургалиева ^{*1}

¹ Павлодарский педагогический университет имени Элкей Марғұлан,
г. Павлодар, Республика Казахстан

Эффективность использования тестовых заданий при обучении социальной педагогике в вузе

Аннотация. В условиях информатизации как общества, так и образования все более значимым и необходимым становится получение объективной информации об уровне учебных достижений обучающихся, оперативный педагогический анализ, оценка качества педагогического процесса. Целью настоящего исследования является объективная, качественная оценка и эффективное измерение уровня знаний учащихся с использованием предложенных тестовых заданий. Разработанные с этой целью тестовые задания соответствуют содержанию учебного предмета и уровню современного состояния науки. Задания составлены в соответствии с тематическим содержанием дисциплины «Социальная педагогика».

Примеры тестовых заданий, приведенных в статье, взяты из учебного пособия «Тестовые задания по социальной педагогике», разработанного автором. Учебное пособие используется в учебном процессе университета на образовательных программах «Социальная педагогика и самопознание», «Социальная педагогика и педагогическое сопровождение в образовании» и «Педагогика и психология».

Использование тестовых технологий для совершенствования знаний обучающихся выявило следующие положительные моменты: уменьшилась возможность получения подсказок от кого-либо; повысилось качество знаний обучающихся; повысилась объективность оценивания знаний; повысилась познавательная активность обучающихся, улучшилась внеаудиторная подготовка к занятиям; улучшился психологический климат в группах студентов; увеличилось количество контрольных мероприятий. Все это позволяет своевременно диагностировать знания обучающихся по всем темам учебной дисциплины.

Ключевые слова: тест, тестовые задания, образовательный процесс, тестирование, познавательная активность, учебные достижения обучающихся.

Aigerim Nurgalieva ¹, Akmaral Nurgalieva ^{*1}

¹ Pavlodar Pedagogical University named after Alkei Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

The effectiveness of the use of test tasks in teaching social pedagogy in universities

Annotation. In the context of informatization of society and education, obtaining objective information about the level of educational achievements of students, operational pedagogical analysis, assessment of the quality of the pedagogical process is becoming increasingly important and necessary. The purpose of this study is an objective, qualitative assessment and effective measurement of the level of knowledge of students using the proposed test tasks. The test tasks developed for this purpose correspond to the content of the academic discipline and the level of the current state of science. The tasks are compiled in accordance with the thematic content of the discipline» Social Pedagogy».

Examples of test tasks presented in the article are taken from the textbook «Test tasks on social pedagogy» developed by the author. The manual is used in the educational process of the University in the educational programs «Social Pedagogy and self-knowledge», «social pedagogy and pedagogical support in education» and «pedagogy and psychology».

The use of test technologies to improve students' knowledge revealed the following positive points: the possibility of receiving advice from someone and cheating from someone; the quality of students' knowledge has increased; the objectivity of knowledge assessment has increased; the cognitive activity of students has increased, extracurricular preparation for classes has improved; the psychological climate in student groups has improved; the number of control measures has increased, which allows timely diagnostics of all students' knowledge on all topics of the academic discipline.

Keywords: Test, Test tasks, educational process, testing, cognitive activity, educational achievements of students.

Alpaslan DEMIR¹, A. Sadykova², D. Zhunussova^{*2}

¹*Tokat Gaziosmanpasa University,
Tokat, Turkey.*

²*Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan
delyara_aiwa3004@mail.ru*

USE OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN THE STUDY OF SACRED OBJECTS IN PAVLODAR REGION

Annotation. *In every country there are places and monuments of cultural heritage, the most revered among the people, which are called sacral. In 2017, the first President of Kazakhstan N. Nazarbayev initiated the implementation of the project «Sacred Kazakhstan» in article «A Look into the Future: Modernization of Public Consciousness». This program is aimed at preserving the culture and national code, modernization of Kazakhstani society. The most important mission of spiritual modernization is to reconcile the different poles of national consciousness. Popularization of sacred places should be not only of a purely scientific nature, but also broadcast to the general public through various media, including Internet resources. Due to the fact that today people get more information from Internet sources, all the above factors determine the relevance of this study. The purpose is to study the effectiveness of using digital educational resources to increase schoolchildrens' interest in studying the local history, including sacred objects of Pavlodar region. The methodological basis is the principles of historicism, quantitative and qualitative analysis, interviewing. Theoretical basis is the generalization and systematization of the material. The scientific and practical significance of this work is that the study determines the importance of the role of digital educational resources in the study of sacred sites of our region by schoolchildren. Based on the analysis of practical data, the authors prove the effectiveness of using digital educational resources in the study of sacred places of the region in the classroom, offer specific options for using digital resources.*

Keywords: *modernization, sacral objects of Pavlodar region, local lore, digital educational resources, ICT-technologies.*

Introduction

Sacred sites have deep cultural, historical and spiritual significance for communities around the world. They serve as repositories of cultural heritage, providing a glimpse into the beliefs, rituals and practices of different societies. Kazakhstan, a country of ancient civilizations, is a testament to the diversity of sacred sites that have shaped the collective identity of the nation. The study of sacred sites plays a key role in understanding the socio-

cultural structure and religious traditions of Kazakhstan. Strengthening the knowledge of national sacred places contributes to the formation of «the framework of national identity» [1].

Traditionally, knowledge about sacred places was transmitted through oral traditions, written texts and geographical studies. However, in the digital age, the proliferation of online resources has opened up new opportunities for people to learn about and engage with sacred places. Online forums, websites, virtual tours, and multimedia platforms offer accessible and interactive means to explore the cultural and historical significance of sacred sites, transcending geographical barriers and time constraints. By utilizing the vast digital landscape, learners can access comprehensive information, engaging stories, and immersive experiences that foster a deeper understanding and connection to these places. Moreover, the wide availability of online resources promotes inclusive learning, allowing people from diverse backgrounds and geographic regions to participate in learning about Kazakhstan's cultural heritage. Today, the sacred map of Pavlodar region includes 43 sites [2].

Pavlodar Priirtyshye has a rich history. Many centuries ago, these lands were inhabited by tribes that left behind a great cultural heritage in the form of remnants of dwellings, religious buildings, and other important artifacts for the history of Kazakhstan. Today scientists face the task of studying and correctly interpreting all the data collected during archaeological excavations in this territory. This interesting and at the same time difficult work in Pavlodar region is engaged in a specially created scientific center for the study of antiquity. «Margulan Centre» conducts its work on the basis of Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan. Within the framework of the special project «Sacral Geography of Kazakhstan» scientists identify and systematize all information about sacral objects of the region, organize historical-ethnographic, archaeological expeditions. With their scientific support, all the necessary infrastructure is being created in the region and new tourist routes are being laid. The staff of this center took an active part in the development of an interactive map of sacral objects in our region, which can be actively used in the educational process at school.

In addition to purely scientific activities in this area it is necessary to conduct educational work among students. Today's schoolchildren are the future of our country, so it is extremely important to educate real patriots. To arouse the interest of students to this topic, it is necessary to take into account the physiological and intellectual characteristics of modern schoolchildren. It is known that they spend a sufficient amount of time in the virtual environment. In this regard, the issue of organizing training of school students with active application of ICT-technologies and digital educational resources is of particular relevance.

Materials and methods

The issues of studying sacred places are reflected in the works of foreign and domestic researchers. Thus, R. Hind's book is devoted to places considered sacred to people of ancient civilizations [3].

The work of J. Tatay and A. Merino is interesting because it studies and analyzes such categories as sacred in sacred natural sites and literature review from a conservation lens [4].

In recent years there has been an active study of sacredness and sacred places of various regions of the country by domestic scientists. A great impetus to this process was the program «Rukhani zhangyru» adopted at the state level [5]. In the study of the topic of important conceptual significance are the works of the domestic scientist T.H. Gabitov, which presents the experience of cultural analysis of the Kazakh people, shows the current problems of Kazakh culture [6]. Encyclopedia «Sacral Kazakhstan» in 5 volumes includes useful information about sacral objects of different regions of the republic. Thus, the 4th volume is devoted to three regions: Pavlodar, North-Kazakhstan and East-Kazakhstan [7].

Of scientific interest is the book of Russian scientists on sacredness in the traditional East [8], which gives an opportunity to understand the essence and features of sacredness.

One of the sources for the study of sacral objects is the Map of sacral places of Pavlodar Priirtyshye [9]. The objects included in it can be divided into two groups. The first group includes seven most significant objects of republican, national importance, these are: the cave Konyr-Aulie, the Tomb of Zhasybay batyr, the Mausoleum of Mashkhur Zhusup Kopeev, the Historical and Memorial Complex Akkelin: estate and mausoleum of M. Shormanov in Bayanaul district, Archeological complex Auliekol, Mausoleum of Isabek Ishan Hazret in Ekibastuz district, the estate of Sultanbet Sultan, which is located within the city limits of Pavlodar. The second group included sacral objects of regional level, now scientists have designated 36 historical monuments. However, according to Pavlodar historians, this is not the final list, every year new sacral monuments appear on the map of Pavlodar Priirtyshye.

Scientists note that most of all sacral objects are concentrated in Bayanaul district of Pavlodar region. This is due to favorable natural conditions for the life activity of people of the ancient period. «The concentration of a significant number of population on this territory determined its role in major military and political events, the implementation of cult and ritual actions according to traditions and beliefs, it largely contributed to the emergence of a large number of sacral objects of local importance and the formation of their sacral landscapes. And today this region has great prospects for the development of historical and cultural tourism.

It is known that the history of sacral objects goes deep into antiquity and is connected with the development of worldview of ancient societies. In Pavlodar Priirtyshye one of the brightest evidences of sacral representations of ancient tribes are rock paintings and petroglyphs. The most famous of them are located in Bayanaul, Mayskiy and Ekibastuz districts.

On stone engravings near the Olenty River, Akbidaiyk tract and Lake Kemertuz one can see images of people, bull, deer, horse and other animals, which, according to scientists, represent totemism, the cult of the sun, fertility and hunting. In the drawings of the Dravert Grotto, anthropomorphic images painted in ochre have been preserved, reflecting shamanistic beliefs peculiar to archaic societies before the emergence of religions.

Among recently discovered objects of the region, in the Irtysh valley there is a unique monument of steppe Muslim architecture, known in scientific literature under the name «Kabal-Gasun – Kalbasun Tower», it is a tomb of steppe rulers. In addition to the «Kalbasun Tower», Pavlodar archeologists found a large sacral center of medieval nomads of Saryarka on the shore of Lake Auliekol, 60 kilometers northwest of the city of Ekibastuz. According to the scientists of «Margulan Centre» during many years of excavations here was investigated necropolis dating back to XIV-XV centuries. Archaeologists note that it was built during the heyday of the Golden Horde and functioned up to the time of the formation of the Kazakh Khanate. Such complex in its structure mausoleums or kumbezes, carrying a sacred, cultic function, indicate that for nomads living in the Middle Ages, Islam was of special importance. In addition, religion was the engine of education in this region, because thanks to sacred texts, writing and knowledge of the geography of the region were actively spread in the steppe.

One more place on the territory of the region has a special significance. And it is connected with the name of Abylai Khan. It includes a number of sacral objects. One of these places is very symbolic and has an important historical significance. Near Bayanaul on the shore of Lake Sabyndykol there is a beautiful tract that bears the name of the great ruler and is called «Abylaitas». According to legends, it was in this place in 1734 Abylai was raised on a white kosmah and proclaimed sultan of the Middle Juz. Therefore, the place was named Abylai's rock.

Another iconic place for the region is the Sultanbet Sultan's estate. The residence of an outstanding political figure was reconstructed in 2017. The initiators of recreating a new look of the historical site were the management of Pavlodar State Pedagogical University. University staff together with the descendants of Sultanbet Sultan, relying on archival data and drawings restored the manor. The manor is located in the historical part of Pavlodar and is open for tourists and all those who are interested in the history of the region. Sultanbet Sultan was a famous Kazakh statesman who ruled in the 18th

century. He was a cousin of Abylai Khan and one of his loyal associates. For many years his possessions included the territories of the ulus of Middle Juz, the main part of which is located in the administrative boundaries of Pavlodar region. Sultanbet had a very important political role in strengthening the Kazakh statehood in the eastern and north-eastern regions of the Kazakh Khanate.

In the picturesque places of Bayanaul there is probably the most popular sacral object of the region, which belongs to natural, i.e. not man-made monuments. The cave Konyr-Aulie or as it is also called Aulietas has all-republican status. In summer time here you can meet a lot of pilgrims and ordinary tourists. The structure of the cave is very interesting, inside it there is a very spacious hall with a length of about thirty meters. Further it narrows and turns into a corridor. If you go higher up this corridor, you can see a hollow in which water accumulates, flowing down the cracks of the cave. Further to the cave Konyr-Aulie leads to a staircase more than a hundred meters long. Around the cave is well developed infrastructure, for the convenience of tourists and pilgrims installed information boards and road signs. The territory adjacent to the cave is landscaped.

The sacral objects of Pavlodar region have been preserved very well. In addition, the work on reconstruction and restoration of religious monuments, improvement of adjacent territories to sacral objects is still actively carried out here. At the beginning of 2018, the work on fencing of sacral objects of the region was started. During this time, fences were installed at the following sacral sites of our region: Akbidaiyk rock paintings – Ekibastuz city administration, Kemertuz rock paintings – Mayskiy district, Sabyndykol burial ground – Bayanaul district. In addition, work was carried out to improve the mausoleum of Estoy Berkimbayev in Aktogay district, three new mausoleums were erected – the mausoleum of Musa Shormanov in Bayanaul district, the mausoleum of Akbalyk Haziret in May district and the mausoleum of Temirgali Nurekenov in Shcherbakti district.

In order to attract as many tourists as possible to the region, a whole tourist cluster is being created on the territory of Bayanaul. This work includes: creation of open-air archeological museums at such sacral sites as «Valley of Stone Tombs» and «Sak mounds Toraigyrov». Also, scientists and students of Pavlodar State Pedagogical University every year conduct archaeological excavations at monuments of the Bronze Age and Early Iron Age. Researchers are especially interested in the culture and life of ancient metallurgists and cattle breeders. In addition, with their help, new materials on the history of their native land are introduced into the scientific turnover.

It should be noted that in Pavlodar Priirtyshye, there is a very high concentration of cultural and historical institutions, which hold valuable information about the origin of the region. In the region there are memorial museums of academician Kanysh Satpayev, Sultanmakhmut Toraigyrov, the memory of prominent natives of Bayanaul is immortalized: Zhasybai and Sary batyrs, state and public figures M. Shormanov,

M. Baizhanov, academicians Sh. Shokin, A. Margulan, director and playwright Sh. Aimanov and many other outstanding personalities who made a great contribution to the formation and development of Kazakhstan. Historical and cultural part of Bayanaul National Nature Park is represented by all kinds of monuments, which include objects of nature, archeology, culture and history. In the Bayanaul district, archaeologists have discovered unique finds: sites and rock paintings of primitive people, settlements of ancient ore miners, cult objects of the Scythian-Saxon period, various tombs and burials. Based on these data, the employees of «Margulan Centre» have developed a tourist route «Antiquities of Bayanaul», which runs through unique sacral objects of ancient history, archaeology and includes bus, walking, horseback riding tours. Information stands, souvenir shops and a guide work on the route. Besides, booklets, guidebooks, passports of monuments, oriented to the main target audience, which includes schoolchildren, students and tourists on vacation, are prepared. There is, for example, a route «Sacral Bayanaul» with a length of more than five hundred kilometers, it consists of both sacral objects and religious monuments, objects associated with historical figures and important events. It is shown in Figure 1.

Figure 1. Map of the tourist route «Sacral Bayanaul»

According to the unique data collected over the years by «Margulan Centre» scientists, it is easy to trace all the historical stages of human life in the area, from ancient times to the Middle Ages. In order for travelers to better navigate the sacred geography

of the area, the center has created a separate map on which all sacred places and objects are located. At the same time on it you can find detailed information about such sites as the archaeological complex Auliekol or monuments of the Kimak Kaganate period. In addition, scientists of the center conducted archaeological excavations at the burial ground «Golden Griva». As a result of these works the scientific edition «Map of sacral objects of Pavlodar region» and popular science movie «Rukhani zhangyru: Time of the Great Steppe». The website «Map of sacral sites of Pavlodar Priirtyshye» was launched.

Today, as part of the implementation of the article «Seven Facets of the Great Steppe», the Margulan Centre hosts the International Research Laboratory for the Study of Ancient Technologies «YMAI», whose work is aimed at conducting comprehensive research on the study of ancient crafts and architecture. Also at the center operates a regional Club of military-historical reconstruction «AKINAK», whose members create scientific full-scale reconstruction of the armament of warriors from the Stone Age to the Kazakh Khanate, based on the materials of archaeological sites of Pavlodar region. They also organize international festivals of reconstructors in the tourist zone of Bayanaul.

A number of methods were used in the article. The historical-comparative method helped to identify common features and peculiarities of the development of various events, phenomena and structures. Quantitative analysis of sacral objects on the territory of Pavlodar region contributed to the formation of quantitative indicators. Qualitative analysis of sacral objects on the territory of Pavlodar region was used to identify and group objects. To analyze and draw conclusions in the practical part the method of interviewing students, analyzing the obtained results and their processing were applied.

Result

Pavlodar region has a rich history reflected in various tangible and intangible sources. The task of a history teacher is to give knowledge not only of general history, but also to familiarize with the history of their native land, thus contributing to the formation of patriotism and pride for their land and their country. The use of local history material undoubtedly sharpens students' attention and helps to develop skills, which will then contribute to the formation of practical knowledge and skills. The use of this local history material will lead students from close and understandable knowledge to conclusions and generalizations in historical science. The main purpose of teaching history is the formation of historical consciousness, through the knowledge of history and comprehension of historical experience and lessons arising from it [10].

Of course, the most effective way is to visit the above mentioned places or museums, but this is not always possible. The traditional way of familiarizing students with sacred places is reading books and magazines. The most optimal way to familiarize students with sacred sites of the region is ICT-technologies, which will certainly arouse schoolchildrens'

interest in the history of their country. In order to determine the importance of ICT technologies in teaching, a small survey was conducted on Google forms platform, among schoolchildrens in grades 5–7. 25 schoolchildren participated in the survey. The surveys show that the social status of a teacher is significantly higher if he/she is proficient in information technologies and has a higher authority among students. It is shown in Figure 2 and 3.

Based on the above, it can be concluded that the use of ICT technologies has a positive effect on increasing the interest of students in studying the sacred places of their region. The sources of radiation can be considered newspapers, magazines, as well as Internet resources. We have analyzed the web resources that are in the public domain by querying through the Google search engine. 5160 results were received for the request «Sacred places of Pavlodar region». Among them, sites with text information: www.inform.kz, <https://el.kz>, <https://pavon.kz>, <https://map.dshk.kz>. Most of the material is presented by videos on the YouTube portal.

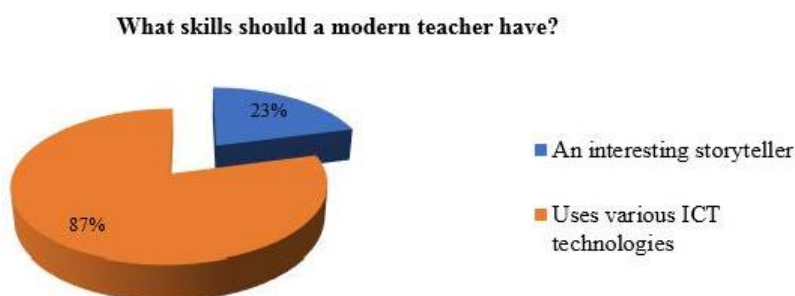

Figure 2. Results of the schoolchildren survey

It should be noted, according to the administration, that teachers using a computer arouse respect among colleagues.

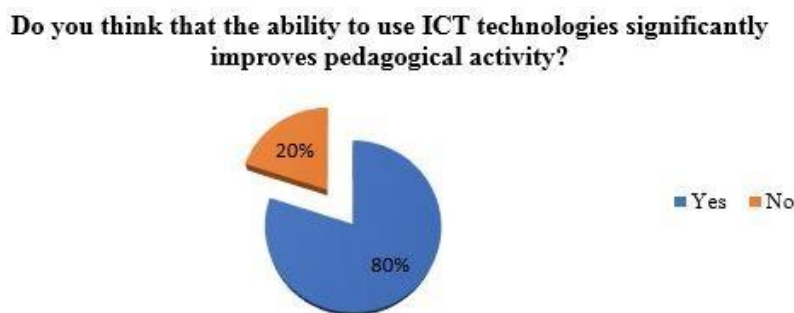

Figure 3. Results of the Administration survey

The study of the material available in the public domain shows that there is enough digital content. In history and local history lessons, as well as in extracurricular activities on the subject, it is possible to use these resources. In addition to using the material to study a new topic, it can be used in organizing various conferences, round tables. Holding such events has a positive effect on the formation of the ability of schoolchildren to independently solve specific topical problems, analyze, select the necessary material.

Holding such events has several features: the personification of information, the presence of discussion, the presence of their own point of view among the participants of the round table. The topics of the conferences can be «Sacred map of Pavlodar region», «Bayanaul – pearl of Pavlodar region», «Rukhani zhangyru: Time of the Great Steppe». During such events, it is mandatory to use visual accompaniment, by projecting presentations or other video and photo materials, this significantly improves the perception of information, promotes memorization.

Another form of using ICT in the study of sacred objects of Pavlodar region is the use of various web resources, such as *kahoot*, *quizziz*, *plikers*, *wordwall*. For example, based on the results of conferences or round tables, Olympiads or intellectual competitions among students can be held. It has long been known that such events form both external and internal motives for students as active cognitive activity. With a properly organized such event, the student gets pleasure from the activity itself, participation. During such events, the student can apply his previously acquired knowledge and also get the results of his activities, a specific assessment. The desire for self-realization, planning and self-control skills are formed. The tasks used in such events should motivate students to show creativity and critical thinking. I believe that the above resources fully allow us to implement these tasks [11].

It is advisable to hold round tables or conferences before conducting these forms of events in order to form a certain amount of knowledge. Next, the teacher needs to develop a set of tasks. For example, if this is an intellectual marathon, you can use the *kahoot* or *quizziz* service. The peculiarity of these resources is that they allow you to automate the evaluation process. The free version of these resources allows you to create several types of tasks. For example, in the *kahoot* service, you can create colorful polls of two types «security question» and «true or false», which is quite enough for the game. For example, you can make a series of sentences and determine whether the statements are true (Table 1).

Of course, the tasks themselves are quite simple, but they acquire a special entertainment and force students to become more actively involved in the process. Such tasks develop critical thinking skills. If you use the *quizziz* service, it is also possible to create several variants of tasks, including a question with one or two correct answers, as well as the possibility of an open answer when students can type their own answers.

The peculiarity of this platform is that it allows you to use it without using screens or interactive whiteboards. In this case, it will be interesting to use individually, in a personal competition. These resources are very similar in their functionality, the only difference is the mandatory use of a screen and a projector in kahoot, and in quizziz it is enough to know the access code or have a link.

Table 1. Example of a task in the Kahoot! service

Task: Determine the correct or incorrect statements	Correct	Incorrect
“Margulan Centre” is a scientific center for the study of antiquity		
Sultanbet Sultan is a famous Kazakh statesman who ruled in the XV century		
Konyr-Aulie cave has a regional status, etc.		

The use of smartphones both in the classroom and in extracurricular activities always causes controversy among teachers, therefore, such a resource as plikers can serve as a great help here. This resource can be used without smartphones, it is enough to print cards with their own serial number, and fields that will indicate the answer during the demonstration. The bottom line is that only the teacher needs a smartphone, with which he collects the survey results. That is shown in Figure 4. In this case, the correct answer is visible only to the teacher.

Figure 4. Sample survey card in plikers

The only limitation is the total number of survey questions, which is few slides. A sample slide that is compiled by the teacher is shown in Figure 5.

One of the most revered places in the Pavlodar region is the burial of a thinker, historian, ethnographer?	
A Mausoleum of Mashkhur Zhusup Kopeev	
B Mausoleum of Arystan-bab	
C Karashash An Mausoleum	
D Babaja Khatun Mausoleum	

Figure 5. A sample slide that is compiled by a teacher

Of course, the ultimate goal of any teacher's activity is the formation of students' creative abilities. Students can show their creative abilities through the creation of projects, and of course it will be much more interesting to do it in digital format, this is the creation of videos and presentations. But for a modern student, creating a regular presentation through PowerPoint seems boring. Today it is possible to create interesting demonstration materials, interesting tools in this case can be such tools as Jamboard, Padlet, Miro. These resources are very similar in functionality and differ only in design and minor differences in individual tools. The main advantage is the possibility of teamwork from various devices and simultaneous demonstration of all the material, as well as participants can comment by publishing posts from their device. You can use photos, audio, video materials, diagrams, tables and drawings in your work. An example of using a Padlet board with the placed material is shown in Picture 4. In this example, the tasks are written in the language of instruction, in our case in Russian. You can choose the language you need. Through this drawing, we wanted to show visually how the pallet board looks like and one of the options for placing material on it.

The use of these resources allows you to develop creative abilities, as well as develop skills in working with Internet resources. Students can be invited to make a business card of a particular historical figure. For example, you can make a business card of Mashhur Zhusup Kopeev, Musa Shormanov or Sultanbek Sultan. You can also suggest making a tourist prospectus of the object. When performing such tasks, the teacher must provide students with clear evaluation criteria and a description of the descriptors required for the task, this is necessary to regulate the work of students.

The use of various web resources and digital applications greatly expands the capabilities of the teacher. Increases the interest of students. It should be used not only as a demonstration material, but also as a way of organizing interactive games, creating independent creative tasks.

Conclusion

It is impossible to imagine modern society today without digital technologies that cover all spheres of our life. The education system makes extensive use of modern opportunities: maintaining an electronic journal, using it during the lesson and in extracurricular activities. The need to study the history of the native land through the study of sacred places today should be accompanied by mandatory digital accompaniment. The results of the study showed that both students and teachers are interested in integrating Internet resources into learning. Thanks to the mixed format of training, as well as the game method of performing test tasks, it is most easy for students to remember the material, and also increases the general interest in the subject. The main criterion for the use of certain resources is relevance and expediency. All these resources should be

used in such a way as to improve the perception of the educational material. The use of ICT for the study of local history material, both in the classroom and in extracurricular activities, corresponds to the principle of the fundamentalization of education, aimed at the formation of a common culture and the development of abstract thinking by acquiring new knowledge. There is now enough information on the topic being studied on the web, but the analysis showed that the methodological base for secondary schools is not yet sufficiently formed. In this regard, we believe that the recommendations and specific practical examples of the authors on the use of a number of web resources in the classroom or extracurricular activities in the study of sacred places in the region will be useful.

References

1. **Nazarbayev, N.A.** Looking into the Future: Modernization of Public Consciousness, 2017 [Text] // https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (access mode: 11.05.2023).
2. **Manseit, Ch.** Sacral wealth of Priirtyshye, 2019 [Text] [The history of the Russian Germans in documents (1763–1992)] // https://el.kz/ru/sakral_noe_bogatstvo_priirtish_ya_39133/ (access mode: 21.06.2023).
3. **Hind, R.** Sacred Places [Text]. – London: Carlton Books, 2007. – 256 p.
4. **Tatay, J., Merino, A.** What is sacred in sacred natural sites? A literature review from a conservation lens [Text] // Ecology and Society. – 2023. – №28(1). – P. 12.
5. **Kaliyeva, M.** «Rukhani zhangyru» program in the development of society, 2021 [Text] // <https://e-history.kz/ru/news/show/33039> (access mode: 12.07.2023).
6. **Gabitov, T.H.** Kazakhs: The experience of cultural analysis. – Saarbrücken: Germany Academic Publishing gmbh & Co. Kg lap lambert. – HeinrichBöcking-Str. 6-8, 66121. – KG LAP LAMBERT, Germany, 2012. – 280 p.
7. **Ekimbayeva, A., Shaunova, G.** Sacred Kazakhstan. In 5 volumes. Volume 4. Pavlodar region. North Kazakhstan region. East Kazakhstan region. – Almaty: Polygraph Combine, 2020. – 236 p.
8. Sacred in the traditional East / Main ed. A.L. Ryabinin; ed.-compiler D.D. Vasiliev, O.A. Koroleva, N.I. Fomina. – Moscow: Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, 2017. – 576 p.
9. Map of sacred places of the Pavlodar Irtysh region [Electronic resource] // <https://map.dshk.kz/> (access mode: 11.07.2023).
- 10 Model curriculum for the subject «History of Kazakhstan» for grades 5–9 of the level of basic secondary education according to the updated content. Appendix 206 to the order of the Minister of Education and Science of April 3, 2013 No. 115.
11. **Ivanova, O.N.** Intellectual marathon as a form of development of universal educational activities of cadets [Text] // <file:///C:/Users/Adel/Downloads/intellektualnyy-marafon-kak-forma-razvitiya-universalnyh-uchebnyh-deystviy-kadet.pdf> (access mode: 02.08.2023).

Алпаслан ДЕМИР¹, А.М. Садыкова², Д.К. Жунусова^{*2}

¹ Университет Токат Газиосманпаша,
г. Токат, Турция

² Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
г. Павлодар, Республика Казахстан

Использование цифровых образовательных ресурсов в изучении сакральных объектов Павлодарской области

Аннотация. В каждой стране есть места и памятники культурного наследия, наиболее почитаемые среди народа, которые называются сакральными. В 2017 году первый Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев в своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» инициировал реализацию проекта «Сакральный Казахстан». Данная программа направлена на сохранение культуры и национального кода страны и вместе с тем на модернизацию казахстанского общества. Важнейшей миссией духовной модернизации является примирение различных полюсов национального самосознания. Популяризация сакральных мест должна носить не только сугубо научный характер, но и транслироваться широкой общественности через различные средства массовой информации, в том числе и интернет-ресурсы. В связи с тем, что на сегодняшний день люди получают информацию, опираясь в основном на интернет-источники, все вышеперечисленные факторы и определяют актуальность данного исследования. Целью данного исследования является изучение эффективности использования цифровых образовательных ресурсов для повышения интереса учащихся к изучению истории родного края, в том числе сакральных объектах Павлодарской области. Методологической базой исследования выступили принципы историзма, количественного и качественного анализа сакральных объектов, интервьюирования. Теоретической базой исследования является обобщение и систематизация материала по теме исследования. Научная и практическая значимость данной работы состоит в том, что исследование определяет важность роли цифровых образовательных ресурсов в изучении школьниками сакральных мест нашего региона. На основе анализа практических данных авторы доказывают эффективность использования цифровых образовательных ресурсов при изучении сакральных мест области на уроке, предлагают конкретные варианты использования цифровых ресурсов на уроке.

Ключевые слова: модернизация, сакральные объекты Павлодарской области, краеведение, цифровые образовательные ресурсы, ИКТ-технологии.

Алпаслан ДЕМИР¹, А.М. Садыкова², Д.К. Жунусова^{*2}

¹ Токат Газиосманпаша университеті
Токат қ., Түркия

² Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Павлодар облысының киелі нысандарын зерттеуде сандық білім беру ресурстарын пайдалану

Аннотация. Әр елде халық арасында киелі деп танылып, ерекше қастерленетін мәдени мұра орындары мен ескерткіштері бар. 2017 жылы Қазақстанның тұңғыш президенті Н. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Қасиетті Қазақстан» жобасын іске асыруға бастамашы болды. Бұл жоба елдің мәдениеті мен ұлттық кодын сақтауға, сонымен бірге

қазақстандық қоғамды жаңғыртуға бағытталған. Рухани жаңғырудың маңызды миссиясы – ұлттық сананы жаңғырту. Осы орайда киелі орындарды танымал ету тек ғылыми сипатта ғана емес, сонымен қатар әртүрлі бұқаралық ақпарат құралдары, соның ішінде интернет-ресурстар арқылы көпшілікке таратылуы керек. Бүгінгі таңда адамдар ақпаратты негізінен интернет көздеріне сүйене отырып алатындықтан, жоғарыда аталған барлық факторлар осы зерттеудің өзектілігін анықтайды. Бұл зерттеудің мақсаты – оқушылардың туған өлкенің тарихын, оның ішінде Павлодар облысының киелі нысандарын зерттеуге қызығушылығын арттыру үшін сандық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімділігін ашып көрсету болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық базасын тарихилық принципі, киелі орындарды сандық және сапалық талдау, сұхбат әдістері құрайды. Зерттеудің теориялық негізі – зерттеу тақырыбы бойынша материалды жалпылау және жүйелеу. Бұл жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығы – оқушылардың аймақтың киелі жерлерін зерттеудегі сандық білім беру ресурстарын қолданудың маңызы нақты мысалдар негізінде ашып көрсетіледі. Авторлар сабақ барысында Павлодар облысының киелі орындарын оқып-білу кезінде сандық білім беру ресурстарын пайдаланудың тиімділігін тәжірибе нәтижелеріне сүйеніп, дәлелдейді, сабақта сандық ресурстарды пайдаланудың нақты нұсқаларын ұсынады.

Кілтті сөздер: жаңғырту, Павлодар облысының киелі жерлері, өлкетану, сандық білім беру ресурстары, АКТ-технологиялар.

*Е. Кольев *¹, В. Лебедева ¹, М. Семенова ¹*

*¹ Павлодарский педагогический университет имени Элкей Марғұлан,
г. Павлодар, Республика Казахстан
kolev_star@mail.ru*

ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ФУТБОЛЬНОГО АРБИТРА

***Аннотация.** В данной статье раскрыта важность работы над психологической подготовкой футбольного арбитра, перечислены методы психологической подготовки футбольных арбитров, которые применялись в практике, а также путём эксперимента доказана эффективность данной работы. В статье раскрыто основное психологическое качество футбольного арбитра, которое выделяют авторы многочисленных работ, подробно описаны методы воспитания стрессоустойчивости, а также подробно изложены результаты работы над стрессоустойчивостью. Помимо вышеописанного, в статье раскрыты понятия лабильность и саморегуляция. Целью исследования является разработка и внедрение в процесс подготовки футбольных арбитров эффективной методики психологической подготовки футбольного арбитра к судейской деятельности. Результаты данного исследования активно используются футбольными арбитрами РК при обслуживании матчей чемпионата РК по футболу. Исследование не имеет аналогов в РК, является авторской разработкой и активно используется. Судейская профессия предъявляет очень высокие требования к психологической подготовке футбольного арбитра, потому что данный вид деятельности обладает похожей структурой влияния на психику как и работа авиадиспетчеров, летчиков или аналитиков. Для всех перечисленных профессий необходима высокая лабильность мышления, высокая скорость обработки информации и принятия решения в условиях нехватки времени и большой сенсорной стимуляции. Одним из главных факторов в проведении матчей следует считать психологическую устойчивость арбитра (стрессоустойчивость) и его восприимчивость к разного рода стрессам. Проблема психологической подготовки к игре важна не менее, чем знание футбольных правил, методики проведения матчей и физической подготовки.*

***Ключевые слова:** футбольный арбитр, психологическая подготовка, стресс, регуляция, саморегуляция, стрессоустойчивость.*

Введение

Рассуждая о судействе, необходимо отметить, что «физической подготовки, способности приобретать знания, необходимые для технической, тактической подготовки и знаний правил игры ещё недостаточно, чтобы судья мог наилучшим об-

разом выполнить свою работу. Он должен, по крайней мере, осознавать все свои поступки и действия, совершаемые им на поле, и эти качества можно приобрести благодаря психологической подготовке». Данная фраза принадлежит Пьерлуиджи Коллине, самому успешному рефери в мире, а по совместительству и руководителю департамента судей FIFA.

С позиции арбитра нет ничего выше, чем желание обслуживать матчи самой высокой категории. Если не ставить перед собой задачи реализовать высокую цель, то, на мой взгляд, не имеет смысла вообще начинать эту практику.

Арбитром человек становится добровольно. Следовательно, коллегия, в которой он состоит, обладает полным правом помочь становлению его как мастера, требуя выполнения всех необходимых заданий, относящихся к деятельности арбитра. А задание постоянно только одно – забота о собственном мастерстве. Поэтому постоянная готовность арбитра становится необходимой предпосылкой успешной и эффективной деятельности и представляет собой внутреннюю настроенность его на активные и целенаправленные действия [1].

Также в процессе судейства матчей на арбитра совместно с огромной ответственностью за принимаемые решения оказывается колоссальное давление со всех участвующих в матче сторон, как напрямую так и косвенно, а именно: футболисты обеих команд, находящиеся на поле в момент игры, скамейки запасных с тренерами и персоналом команд, руководителей спортивных организаций, проводящих соревнования, болельщиков и зрителей играющих команд, а также средств массовой информации.

Все перечисленное приводит к тому, что одним из главных факторов в проведении матчей следует считать психологическую устойчивость арбитра (стрессоустойчивость) и его восприимчивость к разного рода стрессам. Проблема психологической подготовки к игре важна не менее, чем знание футбольных правил и методики проведения матчей.

Психологическая подготовленность во многом зависит от оптимального пути реализации индивидуальности арбитра. Серьёзные изменения в процессе деятельности претерпевают ощущения, восприятие, внимание, память, речь, мышление, воображение. Судейская деятельность предъявляет высочайшие требования к их развитости и располагает большими возможностями для улучшения перечисленных психических процессов и качеств личности [2]. Однако было бы неверным представление о том, что эта развитость и это улучшение происходят сами по себе и всегда имеют необходимую положительную направленность. Типичными ошибками в развитии качеств личности и психических процессов является неумелый волевой контроль, недостаточный учёт и использование индивидуальных пси-

хических особенностей арбитра, что приводит, в частности, к отставанию уровня психической надёжности от физических качеств.

Футбольный арбитр, считает Л.В. Кирсанов, «осуществляет функции: контроль за игровыми ситуациями, принятие и реализация решений, профилактика нарушений правил игры». При этом, описывая функции судьи, он анализирует их только по отношению к процессу решения игровых ситуаций, но не по отношению к участникам игры в футбол. Рассматривая любую профессиональную деятельность, необходимо говорить о целевой группе, на которую и для которой работают профессионалы. В случае с футбольным арбитром это болельщики и футболисты [3].

Распределение внимания между двумя доминантами вызывает существенную нагрузку на психоэмоциональное состояние арбитра. С одной стороны, он должен удерживать в фокусе внимания реакции болельщиков и быть для них понятным в своих решениях и поведении. С другой стороны, арбитр должен быть вне поля внимания футболистов и создавать максимально комфортные условия для их игры, выполняя при этом названные ранее функции [4].

Своеобразие подобной профессиональной деятельности создает чрезмерную нагрузку на зрительные анализаторы, так называемую сенсорную стимуляцию (просматривать штрафную зону, следить за мячом, футболистами, болельщиками). Кроме этого, данная деятельность увеличивает нагрузку на мозг в сфере обработки информации (необходимо выбирать хорошую позицию на поле, анализировать входящую информацию, сверять действия игроков с правилами), т.к. требуется ежесекундная обратная связь с обеими целевыми группами в виде качественных судебных решений [5].

Данный вид деятельности можно сравнить с работой в авиадиспетчеров, летчиков или аналитиков, к примеру, в сфере беттинга, для всех перечисленных профессий необходима высокая лабильность мышления, высокая скорость обработки информации и принятия решения в условиях нехватки времени и большой сенсорной стимуляции, но с существенной поправкой. Кроме интеллектуальной деятельности, футбольный арбитр должен принимать мгновенные решения в постоянно меняющейся ситуации **в состоянии постоянного физического движения**, что вновь создает сложность для его профессиональной деятельности, т.к. одновременно бежать и **полноценно** анализировать с точки зрения строения головного мозга на сегодняшний день не представляется возможным [6].

Как уже было сказано выше, одной из целевых групп, на которую направлено внимание арбитра, – футболисты. Поскольку отношения между арбитром и футболистами носят профессиональный характер и в идеале должны быть лишены эмоциональной канвы, то можно их отнести к категории объект – объектных. Беспри-

страстность футбольного арбитра, его сознательная дистанцированность от всех участников игрового процесса, принципиальность в вопросах этики и правил поведения на поле наделяет образ судьи в глазах футболистов определёнными чертами, формирует у них о нём эмоциональное представление, а значит создаёт субъективное восприятие личности арбитра. Тем самым отношения между арбитром и футболистами превращаются в объект – субъектные и, наделяя арбитра понятными человеческими чертами и эмоциями, футболисты в ответ раскрывают свою психологическую индивидуальность [7].

Материалы и методы

В исследовании применялись специальные методы исследования психологических характеристик (адаптация методики «Соревновательные стресс – ситуации» Р. Фрестер).

Изучая всевозможные правила и методики подготовки арбитров к футбольным играм, мы неизменно сталкиваемся с руководящими принципами в работе арбитра на поле, которые прямо указывают на необходимость наличия психологической и эмоциональной дистанции арбитра от игроков. Однако сложившиеся объект-субъектные отношения не могут бесконечно долго оставаться такими. Игроки в большинстве случаев сознательно смещают акцент на свою личность, харизму и поведение, окрашивая процесс игры индивидуальными чертами, пытаются эмоционально подключить судью к себе или своей команде, тем самым превращая отношения на поле в субъект-субъектные. К примеру, игроки часто ищут глазами арбитра, чтобы убедиться отследил ли он спорный момент на поле. Иногда после своего падения футболист, оценив пространственное расположение арбитра, отказывается от попытки привлечь к себе внимание. А иногда, наоборот, демонстрирует преувеличенную драматичность ситуации.

Арбитр – это специально обученный человек, обладающий специальными умениями, в том числе и в области противостояния описанной нами схемы смены профессиональных отношений с объект-объектных на субъект-субъектные. Для формирования этих умений он, в том числе должен обладать и знаниями в области представлений футболистов о личности судьи [8].

Не вдаваясь в стандартную классификацию, опишем представления футболистов о том, что такое хороший и плохой арбитр. С их позиции арбитров можно разделить по параметрам:

- 1) возраст («незрелый» – «зрелый»);
- 2) степень психологической уязвимости (поддаётся давлению – не поддаётся);
- 3) территориальная принадлежность (судья из своего региона – чужого).

Первый параметр – **возраст судьи** – футболист отождествляет с наличием опыта работы в судейской практике. Другими словами, молодой арбитр вызывает у него опасения своей категоричностью и отсутствием гибкости в судействе. Предпочтение футболистов подавляющим большинством отдаётся судье с практикой в 5–7 лет и более.

Второй параметр – **степень психологической уязвимости судьи** чаще выделяется спортсменами, которые обладают агрессивной тактикой ведения игры, они холеричны и эксплозивны. Эти игроки указывают на чётко осознаваемое ими и постоянно создаваемое психологическое давление на арбитра. Причём давление осуществляется со стороны трех участников игрового процесса: болельщики, тренера и сами футболисты. Эти игроки, оценивая футбольных арбитров, разделяют судей на «жестких» и «мягких». Вторые поддаются давлению, реагируют на оскорбления болельщиков, провокационные замечания футболистов, эмоционально подключаются к мнению авторитетных тренеров, т.е. они управляемы, но зачастую не предсказуемы. Соответственно их судейская позиция может быть, если не скорректирована данными независимыми переменными в нужном направлении, то существенно дезориентирована по отношению к игровой ситуации. Таким образом, данная часть футболистов готова «продавить» арбитра, т.к., по их мнению, одна уступка на поле автоматически оборачивается постоянной помощью судьи этой команде. Другая часть игроков не готова рисковать, т.к. в случае неудачной попытки «продавить», арбитр свое внимание сосредоточит на проблемном игроке и будет постоянно указывать на его ошибки, преследовать до конца матча, что может в целом отразиться на командной игре и причинить существенный вред команде.

Третий параметр – **территориальная принадлежность судьи**, это своеобразная черта национального футбола Казахстана, возможно, связана с большой площадью страны и географическим делением коренных жителей на исторически сложившееся объединение казахов – жузы. Нарушение нейтралитета судьи из-за его территориальной принадлежности достаточно частая проблема, отмечаемая футболистами. Другими словами, во время судейства двух команд бессознательное предпочтение арбитра отдается той, к родовой общности которой он принадлежит. Этот процесс носит в большей мере инстинктивный характер, не отслеживаемый самим судьей, но хорошо фиксируемый игроками и болельщиками. Тем самым футболисты разделяют судей на «свой»-«чужой» [9]. Особенно сильно это проявляется в южных регионах Казахстана, в то время как в северной его части зачастую наблюдается обратная тенденция – судья из своего региона проявляет большую жесткость к территориально «своей» команде.

Таким образом, идеальный арбитр, по мнению большинства футболистов, это «зрелый», «мягкий» и «свой». Другими словами, предпочитаемый игроками

арбитр – это опытный судья, эмоционально неустойчивый, а иногда и лабильный арбитр, на которого могут оказать давление участники игр, рожденный в регионе, из которого приехала команда [10].

Другая целевая группа, с которой работает арбитр – это болельщики. В идеале судья не должен поддаваться на эмоциональные реакции болельщиков и их провокации. Однако их массовость и монолитность в проявлении эмоциональных реакций (крики, свист, речевки и пр.), а также интенсивных сенсорных раздражителей (звук, свет, обонятельные и осязательные стимулы) служит одной из причин рассеивания и переключения внимания арбитра. Эта целевая группа имеет совершенно иную ценностную и мотивационную позицию по отношению к футболу как спорту и футбольному арбитру как элементу спортивного соревнования. Для игрока футбол игра, прежде всего работа, а для болельщика развлечение.

На основе ведущей деятельности (игра, учение или работа) выстраивается система внутренних мотивов (тратить, т.е. отдыхать; учиться, т.е. инвестировать в себя; зарабатывать, т.е. ощущать себя профессионалом в определенной области). Эта система мотивов расходится у болельщиков и футболистов, поэтому они, оценивая событие футбольного соревнования (игру в футбол), переживают сильно отличающиеся друг от друга эмоции и проявляют различную форму поведения. Рассмотрим Рисунок 1.

Событие	Вид деятельности	Оценка деятельности	Переживаемые эмоции и эмоциональные процессы	Игровое поведение		
Игра в футбол	игра (отдых)	хорошая	радость, веселье, интерес, любопытство	социальное взаимодействие готовность нести затраты на отдых	A 1	
		плохая	могу справиться	гнев, азарт	агрессия, уход от вида деятельности	A 2
			не могу справиться	скука, разочарование	уход от вида деятельности	A 3
	учение	хорошая	радость, веселье, интерес, любопытство	готовность нести затраты на обучение разработка алгоритмов и моделей выигрыша, анализ спортивных событий	B 1	
		плохая	могу справиться	гнев, азарт	уход от вида деятельности	B 2
			не могу справиться	скука, обида, разочарование, печаль		B 3
	труд	хорошая	радость, веселье, интерес, любопытство	периодические выигрыши разработка алгоритмов и моделей выигрыша, анализ спортивных событий	V 1	
		плохая	могу справиться	гнев, азарт	уход от вида деятельности	V 2
			не могу справиться	страх, обида, разочарование		V 3

Рисунок 1. Типы игрового поведения в футболе

На нем изображена взаимосвязь вида деятельности, в которую включены болельщики, футболисты, арбитры с переживаемыми ими эмоциями, и поведением, возникающим вследствие их собственной оценки.

Таким образом, болельщики занимают позицию А (реже Б – в случае с футболистами-любителями), профессиональные футболисты – Б и В. Болельщики приходят на футбол с целью организовать свой досуг, приятно провести время, поддержать команду, встретиться с единомышленниками, испытать сильные эмоции. Они готовы нести финансовые и эмоциональные затраты во время этого времяпрепровождения. В случае фанатского поведения внимание болельщиков сконцентрировано не столько на ходе игровых моментов, происходящих на поле, сколько на антураже психоэмоционального сопровождения игры. Болельщикам нужны зрелищные игровые моменты, агрессивные и аффективные ситуации, и, безусловно, победа их команды. В этой ситуации роль арбитра сводится к одной из этих переменных, т.е. либо он создаёт желаемые ситуации, либо он им препятствует. В обоих случаях арбитр становится триггером для лишних эмоций болельщиков.

Иная цель и восприятие футбола отмечается у профессиональных игроков. Спортивная деятельность как работа, накладывает на их суждения и анализ игровых ситуаций характерный отпечаток. Мышление профессионального футболиста во время игры на поле оперирует отработанными элементами готовых комбинаций, розыгрышей и подач, в которых все рассчитано на вероятностный успех. Неожиданные и спонтанные ситуации, возникшие во время игры, должны разрешаться при помощи веера готовых моделей поведения, в идеале отработанных на тренировках. Именно поэтому во время матча у футболиста возникают трудности с анализом уже произошедшей ситуации. Становясь на место арбитра, он видит сыгранную игровую ситуацию не со стороны, а изнутри, как инициатор удачной комбинации, которому помешали ее завершить. Игрок воспринимает футбол как свою работу и, находясь в позиции В2, готов бороться за правомерность своего видения ситуации.

Понимание арбитром целей и мотивов поведения болельщиков и футболистов поможет ему выстроить эффективную линию поведения, увеличит уверенность и в целом поможет противостоять стрессовой ситуации на поле. В этом плане показательными являются занятия, направленные на психологическую подготовку, в которые входят два этапа: теоретический и практический. Занятия проходили раз в день, в течение двух недель с перерывом в один выходной, по 80–90 минут. Теоретическая и практическая части чередуются друг с другом, т.е. каждому лекционному занятию соответствует практическое, однако в случае, если группа активная, динамичная и имеет высокую интеллектуальную подготовку, мотивацию и низкий уровень собственного стресса, возможно варьировать формулу психологической подготовки:

1 лекция:1 практика = 6 лекций:6 практик, т.е.
90 минут:90 минут = 6*90 минут: 6*90 минут

*стандартная формула
(для обычной группы)*

1 лекция:1 практика = 6 лекций:6 практик, т.е.
45 минут:135 минут = 6*45 минут: 6*135 минут

*индивидуальная или характеристичная формула
(для лабильной группы)*

При этом изменение содержания образования происходит не за счёт сокращения информации, а за счёт перераспределения форм активности футбольных арбитров. Решение об изменении стандартной формулы на индивидуальную принимает психолог.

Теоретический этап требует наличия помещения, оборудованного мультимедийным проектором, ноутбуком и возможностью воспроизводить слайды с видеофрагментами. На данном этапе группа может содержать неограниченное количество слушателей. Для практического этапа необходимо помещение, оборудованное для тренинговой работы: пространство для свободного перемещения (45 кв.м.), участок с мягким полом или матами и пр., оптимальным для работы количеством участников на данном этапе является 25 футбольных арбитров. Однако, если в работе используется парный подход к ведению тренинга (два тренера одновременно) возможно увеличение количества участников до 50 человек.

Содержание курса «Психологическая подготовка футбольного арбитра к соревновательному периоду» опирается на понятие стресс, его роль в профессиональной деятельности футбольного арбитра, способы регуляции и саморегуляции в условиях сенсорной стимуляции.

Основные темы занятий по психологической подготовке футбольного арбитра к соревновательному периоду представлены в Таблице 1.

Таблица 1. Содержание занятий по разделу психологическая подготовка

№ темы	Тема	Содержание	Вид занятия
1	2	3	4
1	Диагностика уровня стресса (1 замер). Самоотчет об эмоциональной включенности в судейство.	Методика «Соревновательные стресс–ситуации» (Р. Фрестер). Описание ситуаций с потерей контроля в момент судейства. Обмен опытом.	Практическое, тестирование

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4
1	Теория стресса: основные понятия.	Виды стресса: эустрессы и дистрессы. Психологический, физиологический, информационный, эмоциональный и управленческий стрессы. Оценка событий и изменение поведения под воздействием эмоций человека. Физические симптомы стресса: нарушение сна, пищевого поведения, психосоматические заболевания. Три стадии (фазы) стресса: потеря контроля над ситуацией и собой; сопротивление стрессу и адаптация к ситуации, а также принятие решения для выхода из нее; истощение нервной системы.	Лекция
2	Степень распределения ответственности за принятие группового и индивидуального решения.	Выстроится по росту. Выстроится по дням рождения. Болото. Сороконожка. Обруч.	Практическое, тренинг
2	Признаки стрессового напряжения у спортсменов.	Стрессоры внутренней и внешней среды. Стрессоры неопределенности и их связь с характером деятельности. Стрессоры значимости в условиях спортивного соревнования как внутренняя субъективная и внешняя объективная оценка реализации индивидуально значимых мотивов личности.	Лекция
3	Анализ уровня лабильности и ригидности мышления в ситуациях стресса.	Найти пару (насекомые). Самолетик в 3 пары. Башня. Автобус (за стеклом). Путаница.	Практическое, тренинг
3	Личностные предпосылки устойчивости к соревновательному стрессу: темперамент, мотивация, характер.	Роль типа организации ЦНС в проживании и противостоянии стрессу. Мотивы сохранения и мотивы достижения цели в деятельности человека и спортсмена. Проявление и сглаживание акцентуаций характера в спортивной среде.	Лекция
4	Навыки интерпретации вербальной информации в условиях дефицита времени и высокого уровня помех.	«Марфуша была приличная девочка...» Убеди партнера согласиться. Спички (в парах). Сито. Три касания. Я и анти-я (хлопок-поворот). Слепой текст.	Практическое, тренинг

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4
4	Волевой акт и принятие решения в условиях дефицита времени и высокого уровня помех.	Структура волевого акта: простые и сложные волевые действия. Стадии волевого акта. Роль помех в ощущениях. Задержка реакции в условиях стресса. Типы принятия решений.	Лекция
	Психологическая разгрузка: обучение мышечному расслаблению.	Знакомство с общими правилами и приемами мышечного расслабления. Отработка навыков: дыхание, с напряжением и расслаблением мышц, контроль пульса. Релаксация с установкой.	Практическое, релаксация
5	Способы регуляции стресса у спортсменов: произвольные и непроизвольные.	Роль кортизола в стрессе (особенности уровня кортизола у спортсменов). Причины наличия аддикций у спортсменов. Основные непроизвольные способы борьбы со стрессом у спортсменов: алкоголизм, промискуитет и др. формы аддиктивного поведения. Произвольные способы регуляции стресса: релаксация, тренинг, саморазвитие, обучение и пр.	Лекция
6	«Личностные профили» спортсменов различных специализаций.	Специфический набор стресс-факторов в различных видах спорта. Психологические характеристики футболистов. Способы контроля и взаимодействия в стрессовой ситуации.	Лекция
6	Диагностика уровня стресса (2 замер). Психологическая разгрузка: визуализация.	Методика «Соревновательные стресс-ситуации» (Р. Фрестер). Релаксация с установкой.	Практическое, тестирование, релаксация

Для оценки уровня психологической подготовки футбольного арбитра, а также для выявления динамики развития стрессоустойчивости, специально под деятельность арбитра нами была адаптирована методика Р. Фрестера «Соревновательные стресс-ситуации». Диагностика по адаптированной методике Р. Фрестера в полной мере соответствует характеристикам выполняемой работы арбитром во время матча. Это обусловлено тем, что диагностика построена на выявлении стрессовых факторов деятельности, которых в судейской деятельности можно выделить немало. Методика диагностики Р. Фрестера «Соревновательные стресс-ситуации» состоит из перечня 21 стрессовой ситуации, которые встречаются по ходу матчей, все ситуации объединены в три блока (три шкалы):

I фактор – «игровые ситуации, которые характеризуют социально-психологические влияния. Данный фактор характеризует ситуации социально-психологического влияния, которые сами по себе ухудшают деятельность сорев-

нующегося, но и снижают его психическую устойчивость по отношению ко всем другим стресс-ситуациям».

В условиях соревновательной деятельности выделяют 4 группы стресс-факторов:

1. «Стрессоры внутренней неопределенности возникают тогда, когда спортсмен не обладает абсолютной уверенностью в том, что все внутренние механизмы в нужный момент будут функционировать наиболее оптимально.

Пример: при выполнении действия на поле: арбитр боится, что один из элементов его судейства будет выполнен с техническими ошибками».

2. «Стрессоры внешней неопределенности возникают из-за неполной ясности в условиях соревновательной борьбы и непредсказуемости ее развития, тактики и спортивной формы соперников, а также партнеров, возможных помех внешнего, объективного характера».

Пример: это проявляется в том, что арбитр, приехав на соревнование в другой город, не знает, насколько хорошее или плохое оснащение спортивной площадки для выступления, в какой спортивной форме футбольные команды и т.д.

3. «Стрессоры внутренней значимости проявляются в опасениях возникновения субъективного неприятных переживаний в ходе спортивной борьбы или неудачного исхода, в боязни получения травм, опасности поражения».

Пример: арбитр боится травмироваться на поле или вступить в конфликт с футболистами, так как подведет других судей.

4. «Стрессоры внешней значимости могут явиться следствием возможности неосуществления целевых установок и установок престижа, материального ущерба для командных интересов и интересов других людей».

Пример: арбитр боится потерять престиж в глазах футболистов и других судей.

II фактор – объективные ситуации соревнований. «Этот фактор характеризует объективные ситуации соревнования, влияние которых растет с повышением мастерства и соревновательного опыта спортсмена».

Таким образом, результаты в соревнованиях у спортсменов тем хуже, чем выше степень стресса, справедливо только для спортсменов со слабой нервной системой. Очевидно, более высокий уровень стресса не будет заметно влиять на лиц с сильной нервной системой.

III фактор – ситуации «успеха-неудачи» и стабильности вегетативных функций. «Этот фактор характеризует ситуации «успеха-неудачи» и стабильности вегетативных функций. Ситуации успеха – уверенность в себе и общей установки по отношению к себе – соответствовали не значимые отрицательные нагруз-

ки. В личностном плане эти показатели соответствуют недостаточной самостоятельности и самоконтролю».

Ситуация неудачи – психическое состояние – интерпретируется с точки зрения теории фрустрации или теории стресса. Неудача при выполнении деятельности представляет собой психическую нагрузку, которая усиливается и может приобрести характер стресса. Соревновательная неудача – это известный стрессор, ее изучают как постсоревновательный стресс. Неудача в деятельности вызывает психическую нагрузку, также она может ухудшать или стимулировать актуальный результат.

При определенной силе мотивации субъекты, стремящиеся к достижению высокого результата, неудачей скорее стимулируются к повышению усилий. Каждая фрустрация в предстартовом состоянии вызывает изменение в различных системах организма: сердечно-сосудистой (ЧСС, ритм дыхания), эндокринной (выделение норадреналина) и двигательном потенциале (мышечный тонус).

Инструкция:

Оценка стресс-факторов производится следующим образом. В бланке самооценки арбитр знаком «+» фиксирует тот или иной вариант ответа. Каждый ответ предусматривает 3 варианта оценки степени их воздействия на спортсмена: а) часто; б) иногда; в) редко

Текст опросника.

1. Конфликты с тренерами, товарищами по команде и игроками.
2. Незнакомые команды для судейства.
3. Предыдущие неудачи.
4. Упреки во время соревнований.
5. Плохое оснащение соревнований.
6. Постоянные мысли о необходимости выполнения поставленной задачи.
7. Положение фаворита перед соревнованием.
8. Отсрочка старта.
9. Предшествующие поражения в судействе.
10. Завышенные требования к итогам своего судейства.
11. Длительный переезд к месту соревнования.
12. Чрезмерное волнение перед соревнованием и в ходе него.
13. Значительное психологическое превосходство футболистов над вами.
14. Неожиданно высокие результаты команд на поле.
15. Плохой сон накануне или за несколько дней до старта.
16. Необъективная критика и отношение к вам игроков, тренеров и болельщиков.

17. Зрительные, акустические и тактильные помехи.
18. Предшествующие плохие тренировочные или соревновательные результаты.
19. Реакция зрителей.
20. Неудача на начале игры.
21. Плохое физическое самочувствие.

Результаты

По результатам проведенной работы над психологической подготовкой футбольных арбитров были получены следующие результаты. В работе по предложенной методике участвовал 21 арбитр со стажем работы от 1 года до 15 лет, их возраст колеблется от 25 до 40 лет. Данная методика имеет три основных оценочных параметра, ситуации, характеризующие социально-психологические влияния, объективные ситуации соревнований, в него включены также ситуации «успеха-неудачи» и ситуации стабильности вегетативных функций.

Первый диагностический замер показал следующие результаты. Полученные данные сведены в Таблицу 2.

Таблица 2. Первый диагностический замер психологических характеристик арбитров Павлодарской области.

№	а) часто	б) иногда	в) редко	№	а) часто	б) иногда	в) редко	№	а) часто	б) иногда	в) редко
1	0	11	10	2	2	13	6	3	0	14	7
4	0	18	3	5	2	14	5	6	12	5	4
7	5	11	5	8	0	0	21	9	0	7	14
10	12	9	0	11	4	4	13	12	5	7	9
13	0	9	12	14	0	5	16	15	3	6	12
16	2	13	6	17	1	2	18	18	0	7	14
10	0	6	15	20	0	5	16	21	3	4	14

По результатам проведенной методики можно описать такой параметр, как распространённость той или иной ситуации, возникающей в судействе большинством арбитров. 1. Данные ситуации могут быть отмечены арбитрами как редкие или возникающие иногда, но практически каждый судья их отмечает в своей деятельности. Другими словами, судьи оценивают эти ситуации как незначительные, но постоянные. Своеобразный «привычный» стресс, на который не обращают внимание. 2. Либо данные ситуации отмечаются большим числом арбитров и оцениваются ими как возникающие «часто».

По первому параметру наиболее частыми ситуациями, характеризующими социально-психологическое влияния и уязвимость арбитров, являются собственные завышенные требования к своему судейству (10. Завышенные требования к итогам своего судейства). Это грозит постоянным стойким очагом возбуждения, тревожными мыслями и желанием достичь поставленных самим собой целей. При этом цели могут быть неадекватными, а количество ресурсов, ограниченное. Данный параметр соотносится с позицией 4 (Упреки во время соревнований), т.к. увеличивающийся прессинг со стороны игроков и тренерского состава усиливает стресс и увеличивает количество судейских ошибок. **Большинство** судей, даже не имея завышенных требований к своему судейству, отмечают свою уязвимость перед упреками как параметр, возникающий «иногда». Данные особенности хорошо прослеживаются.

Второй параметр – объективные ситуации соревнований, судьями отмечаются как безусловно важные, но в своей структуре для каждого судьи объективными причинами являются различные причины. К единому мнению судьи пришли по параметру (8) – отсрочка старта, см. Рисунок 3. По их мнению, возникающая «редко» ситуация является источником стресса для всех судей.

Третий параметр – вегетативные реакции как недостаточная самостоятельность и самоконтроль отмечаются большинством судей по позиции 6 (Постоянные мысли о необходимости выполнения поставленной задачи). Эта уязвимость вызывает рассредоточенность и потерю контроля на поле над собой и ситуацией наблюдения.

После проведённой тренинговой и обучающей работы с арбитрами был проведён повторный диагностический замер.

Таблица 3. Второй диагностический замер психологических характеристик арбитров Павлодарской области.

№	а) часто	б) иногда	в) редко	№	а) часто	б) иногда	в) редко	№	а) часто	б) иногда	в) редко
1	0	9	12	2	2	13	6	3	0	10	11
4	0	15	6	5	2	12	7	6	6	8	7
7	2	9	10	8	0	0	21	9	0	5	16
10	3	13	5	11	4	4	13	12	4	6	11
13	0	9	12	14	0	5	16	15	1	5	15
16	2	10	8	17	1	2	18	18	0	1	20
10	0	2	19	20	0	4	17	21	1	3	17

Сравнение первого и второго замеров позволили проследить динамику и изменение реакций арбитров на стрессовые ситуации, См. Рисунок 2.

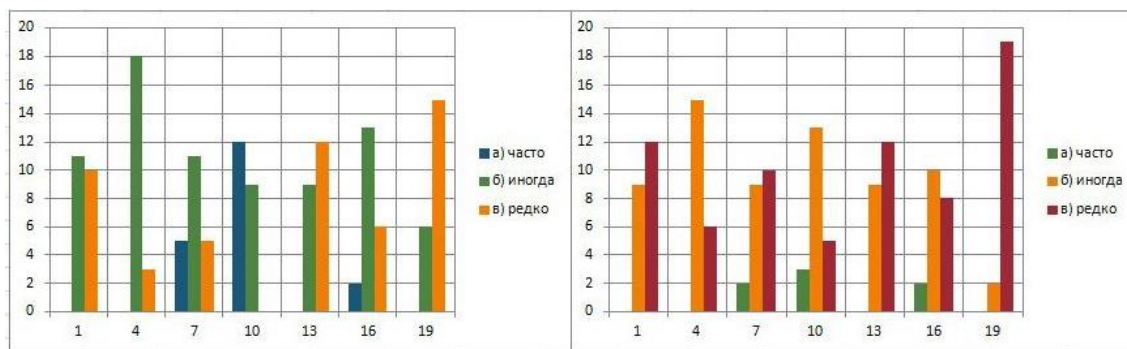

Рисунок 2. Сравнительный анализ результатов первого и второго диагностических замеров арбитров Павлодарской области на предмет стрессовых ситуаций

Изменения происходят по первому и третьему оценочным параметрам ситуации, характеризующие социально-психологические влияния и ситуации стабильности вегетативных функций. Это объясняется тем, что второй параметр – объективные ситуации соревнований не исчезли за период работы с психологическими составляющими стресса. Другими словами, данные ситуации – внешние и не зависят от самих арбитров, более того, их влияние растет с повышением мастерства и соревновательного опыта судей. (См. Рисунок 3)

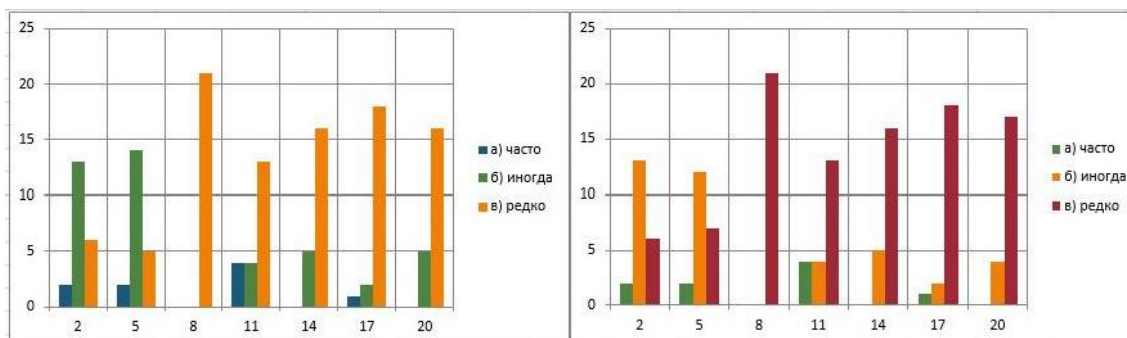

Рисунок 3. Сравнительный анализ результатов первого и второго диагностических замеров арбитров Павлодарской области на предмет объективных ситуаций

По первому параметру ситуации из разряда «часто» смещаются в разряд «иногда» и «редко», т.е. объективно они не исчезают из судейской деятельности, арбитры их видят и отмечают, но эмоциональная реакция на них становится менее выраженной и в большей мере поддается саморегуляции. Эмоциональная напряженность у арбитров снизилась за счет включения аналитических механизмов

и понимания причин собственного поведения и элементов чужого поведения. также большинство арбитров научились понимать мотивы поведения окружающих их людей и прогнозировать собственное поведение в том числе в конфликтных ситуациях.

Результаты по третьему параметру отражают произошедшие изменения в вегетативных функциях арбитров (Рисунок 4)

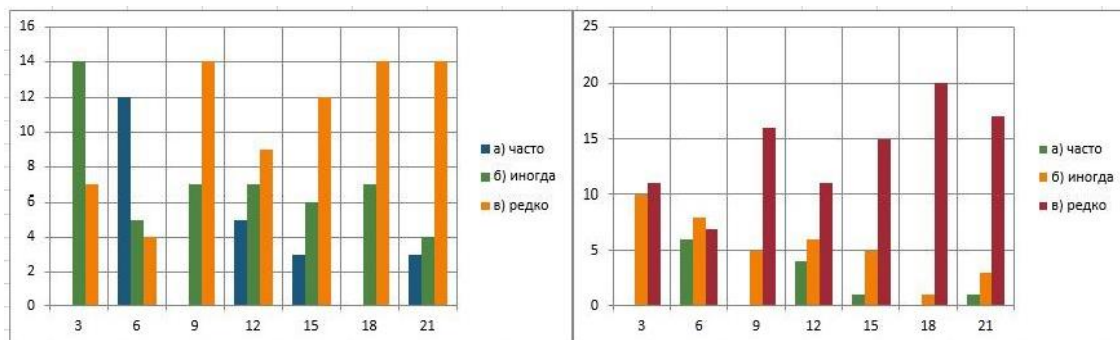

Рисунок 4. Сравнительный анализ результатов первого и второго диагностических замеров арбитров Павлодарской области на предмет вегетативных функций

В личностном плане эти показатели соответствуют изменению в уровне самостоятельности и самоконтроле. Необходимо отметить, что актуальный результат в плане качества судейства улучшился. Повысилась общая устойчивость организма к стрессовым ситуациям. Снизились показатели по психической нагрузке и общему уровню стресса.

Заключение

Цель исследования психологической подготовки футбольного арбитра была достигнута, поскольку было разрешено противоречие между запросом на процесс психологической подготовки футбольного арбитра и судейством матчей высокого уровня посредством разработки и внедрения авторской методики психологической подготовки футбольного арбитра.

В заключении проведённого исследования по оценке эффективности разработанной методики психологической подготовки футбольного арбитра к соревновательному периоду можно сделать несколько выводов:

1. Психологическая подготовка и изучение особенностей стресса, стрессоустойчивости, конфликтности и способов разрешения конфликтных ситуаций, саморегуляции арбитрами формирует достаточно высокий уровень сопротивления стрессу.

2. Анализ психологических основ стресс-факторов, которые возникают в процессе профессиональной деятельности, предупреждает негативные последствия привычного стресса и помогает самоопределению арбитров.

3. Постоянное психологическое сопровождение благодаря практической части в виде тимбилдинга и тренинговых упражнений, ролевых игр позволяет сформировать у арбитров навыки к рефлексии собственного поведения.

4. Психологическая подготовка и усвоение знаний арбитрами по тематикам: особенности стресса, стрессоустойчивость, конфликтность и способы саморегуляции, помогает им в профессиональной деятельности и формирует достаточно высокий уровень сопротивления стрессу.

5. Изучение психологических основ стресс-факторов, возникающих в профессиональной деятельности, предупреждает негативные последствия привычного стресса и помогает самоопределению арбитров.

6. Психологическая подготовка благодаря практической части в виде тимбилдинга и тренинговых упражнений позволяет сформировать у арбитров навыки к рефлексии собственного поведения.

Список использованной литературы

1. **Вихров К.Л.** Особенности специальной деятельности арбитров// Футбол профи №3. – 2004. – С.48-54.
2. **Зуев В.Н.** Спортивный арбитр. – М.: Советский спорт, 2004. – 380 с.
3. **Игнатов Георгий Владимирович**, Экспериментально обосноване на методика за подготовка на млади футболни съдии, диссертационный труд, НСА, 2012 г., 143 с.
4. **Коліна П.** Мои Правила игры. – М.: АСТ Астрель, 2004. – 191 с.
5. **Комаров А.П.** Методика использования нетрадиционных средств восстановления в подготовке юных футболистов: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Волгоград, 2003. – 22 с.
6. Инструкция по оценке качества судейства соревнований по футболу команд нелюбительских футбольных клубов [с внесенными изменениями 2006–2007 гг.] – М.: Центр-Футбольный арбитр, 2007. – 27 с.
7. **Абдула А.В., Ашанин В.С.** Взаимосвязь различных сторон подготовленности арбитров и качества судейства в футболе: Олимпийский спорт и спорт для всех // Тезисы докладов IX Международного научного конгресса 20-23 сентября 2005 г. Киев, 2005. – С. 298.
8. **Безубяк Т.М., Кадетов А.П.** О правилах игры в футбол, 2010. 78 с.
9. **Богино А.В., Казарина Е.А.** Формализация анализа работы арбитров на соревнованиях с субъективной оценкой результатов // Теория и практика физической культуры. 2012.– №2.– С. 63-70.
10. **Будогосский А.** Проблема взаимоотношений судьи с участниками матча и ее взаимосвязь с качеством арбитража в футболе // Теория и практика футбола. – 2009. – № 1. – С. 16-19.

References

1. **Vihrov K.L.** Osobennosti special'noj deyatel'nosti arbitrov // [Features of the special activity of referees]/Football Pros №3. – 2004. – pp.48-54.
2. **Zuev V.N.** Sportivny'j arbitr. [Sports referee]. – М.: Soviet sport, 2004. – p. 380.

3. **Ignatov Georgi Vladimirov**, Eksperimental`no obosnovane na metodika za podgotovka na mladi futbolni sudii, dissertacionniy trud, [Expert justification of the methodology for training of young football referees, dyssertational work], NSA, 2012 g., p. 143.
4. **Kolina P.** Moi Pravila igry. [My laws of the game] – M.: AST Astrel`, 2004. – p. 191.
5. **Komarov A.P.** Metodika ispol`zovaniya netradicionny`x sredstv vosstanovleniya v podgotovke yuny`x futbolistov: avtoref. diss. kand. ped. nauk. [Methodology of using non-traditional means of recovery in the training of young football players: abstract. diss. candidate of pedagogical sciences]. – Volgograd, 2003. – p. 22.
6. Instrukciya po ocenke kachestva sudejstva sorevnovanij po futbolu komand nelyubitel`skix futbol`ny`x klubov [s vnesenny`mi izmeneniyami 2006–2007 g.g.] – [Instructions for assessing the quality of refereeing football competitions for teams of non-amateur football clubs [as amended in 2006–2007] – M.: Center-Football Referee, 2007. p. 27.
7. **Abdula A.V., Ashanin B.C.** Vzaimosvyaz` razlichny`x storon podgotovlennosti arbitrov i kachestva sudejstva v futbole: Olimpijskij sport i sport dlya vsekh // Tezisy` dokladov IX Mezhdunarodnogo nauchnogo kongressa 20-23 sentyabrya 2005 g. Kiev. [The relationship between the various aspects of the training of referees and the quality of refereeing in football: Olympic sport and sport for all // Abstracts of the IX International Scientific Congress September 20-23, 2005 Kiev] Kiev, 2005. – p. 298.
8. **Bezubyak T.M., Kadetov A.P.** O pravilax igry v futbol [About laws of the game], 2010. p. 78.
9. **Bogino A.V., Kazarina E.A.** Formalizaciya analiza raboty arbitrov na sorevnovaniyah s subiektivnoj ocenкой rezultatov // Teoriya i praktika fizicheskoy kul`tury`. [Formalization of the analysis of the work of referees at competitions with a subjective assessment of the results // Theory and practice of physical culture] 2012. – № 2. – pp. 63-70.
10. **Budogosskij A.** Problema vzaimootnoshenij sudyi s uchastnikami matcha i ee vzaimosvyaz s kachestvom arbitrazha v futbole // Teoriya i praktika futbola. [The problem of the relationship of the referee with the participants of the match and its relationship with the quality of arbitration in football // Theory and practice of football] 2009. – № 1. – pp. 16-19.

Е.О. Кольев *¹, В.И. Лебедева ¹, М.В. Семенова ¹

¹ Өлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

Футбол төрешісінің психологиялық дайындық негіздері

Аннотация. Бұл мақалада футбол төрешісінің психологиялық дайындығы бойынша жұмыстың маңыздылығы ашылып, футбол төрешілерін психологиялық дайындаудың тәжірибеде қолданылған әдістері тізілген, сонымен қатар бұл жұмыстың тиімділігі тәжірибе арқылы дәлелденген. Мақалада көптеген еңбектердің авторлары ерекшеленетін футбол төрешісінің негізгі психологиялық сапасы ашылады, стресске төзімділікті тәрбиелеу әдістері егжей-тегжейлі сипатталады, сонымен қатар стресске төзімділік бойынша жұмыс нәтижелері егжей-тегжейлі сипатталады. Мақалада жоғарыда айтылғандардан басқа лабильділік және өзін-өзі реттеу ұғымдары ашылған. Зерттеудің мақсаты – футбол төрешісін төрешілік етуге психологиялық дайындаудың тиімді әдісін әзірлеу және футбол төрешілерін оқыту процесіне енгізу. Осы зерттеудің нәтижелерін Қазақстан Республикасының футбол төрешілері Қазақстан Республикасының футбол чемпионатының матчтарына қызмет көрсетуде белсенді пайдаланады. Зерттеудің Қазақстан Республикасында балама-

сы жоқ, авторлық эзірлеме болып табылады және белсенді қолданылады. Төреші мамандығы футбол төрешісінің психологиялық дайындығына өте жоғары талаптар қояды, өйткені бұл қызмет түрінің психикаға әсер ету құрылымы әуе қозғалысына диспетчерлердің, ұшқыштардың немесе аналитиктердің жұмысы сияқты ұқсас, бұл мамандықтардың барлығы жоғары бейімділікті талап етеді. Ойлау, ақпаратты өңдеудің және шешім қабылдаудың жоғары жылдамдығы уақыттың жетіспеушілігі және үлкен сенсорлық ынталандыру жағдайында. Матчтарды өткізудегі негізгі факторлардың бірі төрешінің психологиялық тұрақтылығын (стресске төзімділігі) және оның әртүрлі күйзеліске бейімділігін ескеру қажет. Ойынға психологиялық дайындық мәселесі футбол ережелері мен матчтарды өткізу әдістерін білуден кем емес. Арнайы психологиялық дайындықтың әсері әртүрлі ойын сәттерінде арбитрдің психикалық жағдайын ситуациялық бақылаумен байланысты. Бұл психологиялық дайындықтың бұл түрі шешуші болғандықтан емес, төреші әрекетінің нәтижесі осы жерде айқын көрінетіндіктен болады.

Кілтті сөздер: футбол төрешісі, психологиялық дайындық, стресс, реттеу, өзін-өзі реттеу, стресске төзімділік.

E.O. Kolyev ^{*1}, V.I. Lebedeva ¹, M.V. Semyonova ¹

¹ Pavlodar pedagogical university named after Alkey Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Basics of psychological training of a football referee

Annotation. This article reveals the importance of working on the psychological preparation of a football referee, lists the methods of psychological preparation of football referees that were used in practice, and also proved the effectiveness of this work by experiment. The article reveals the main psychological quality of a football referee, which is distinguished by the authors of numerous works, describes in detail the methods of educating stress resistance, and also details the results of work on stress resistance. In addition to the above, the article reveals the concepts of lability and self-regulation. The aim of the study is to develop and implement in the process of training football referees an effective method of psychological preparation of a football referee for refereeing. The results of this study are actively used by football referees of the Republic of Kazakhstan in servicing the matches of the Football Championship of the Republic of Kazakhstan. The study has no analogues in the Republic of Kazakhstan, is the author's development and is actively used. The refereeing profession makes very high demands on the psychological preparation of a football referee, because this type of activity has a similar structure of influence on the psyche as the work of air traffic controllers, pilots or analysts, all of these professions require high lability of thinking, high speed of information processing and decision making in conditions lack of time and great sensory stimulation. One of the main factors in conducting matches should be considered the psychological stability of the referee (stress resistance) and his susceptibility to various kinds of stress. The problem of psychological preparation for the game is no less important than knowledge of the football Rules and methods of conducting matches. The effect of special psychological preparation is associated with the situational control of the arbiter's mental state in various game moments. This happens not because this kind of psychological preparation is decisive, but because the results of the arbiter's actions are most obvious here.

Keywords: football referee, psychological preparation, stress, regulation, self-regulation, stress resistance.

*С.К. Ксембаева*¹, *А.А. Садуакасова*^{*2}, *Ж.М. Бердыбекова*²

¹ *Торайғыров университеті,*

² *Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар Педагогикалық университеті*
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы
anelya.saduakaso.97@mail.ru

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРМЕН ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Анотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі жаңа білім беру аясында мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуетін дамытуда жобалық қызметті қолдану жайлы айтылған.

Қазіргі уақытта елде білім беруді сапалы жаңарту процесі белсенді жүріп жатыр, оның мәдени, даму, жеке әлеуеті күшейе түсуде. Қазіргі қоғамға танымдық-іс-әрекеттік өзін-өзі жүзеге асыруға қабілетті, шығармашылық пен зерттеушілік әрекеттің көрінісі, өмірлік проблемаларды өз бетінше және белсенді түрде зерттеп, шешімін табуға қабілетті белсенді тұлға қажет. Мұндай тұлғаның бастапқы негіздері мектепке дейінгі балалық шақта қалануы керек. Бүгінгі таңда білім беруде баланың қызметі өнімді, шығармашылық, іздеу сипатында болатын оқыту әдістері мен технологиялары басым рөл атқарады. Бұл жерде тәрбиеленушілердің жобалық қызметі бірінші орынға шығады. Мектепке дейінгі жастағы балалардың жобалық қызметі балалар мен ересектердің ынтымақтастығының бірегей құралы болып табылады және педагогикалық үдерісте білім беру салаларын біріктіруге ықпал етеді, білім беруге жеке көзқарасты іске асыру тәсілі ретінде қарастырылады. Мақалада мектепке дейінгі білім берудегі жобалық қызметтің кезеңдері негізделіп, сондай-ақ әр кезеңде жүргізілетін әрекеттер алгоритмі көрсетілген. Жоба қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктері анықталды. Сондай-ақ балалардың педагогпен жобалық қызметіндегі бірлескен жұмысы сипатталады. Жоба, жобалық қызмет сөздеріне түсініктеме беріледі.

Кілт сөздер: жоба, жобалау, жобалық қызмет, жоба әдісі, педагогикалық технология.

Кіріспе

Қазіргі педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, мектепке дейінгі білім берудің басты проблемасы – таным процесі тартымдылығының жоғалуы. Мектепке барғысы келмейтін мектеп жасына дейінгі балалар саны артып келеді; сабаққа деген оң мотивациясы жоғалып, балалардың үлгерімі төмендейді. Өлемдік кеңістікке енуге бағытталған жаңа білім беру жүйесін құру мектепке

дейінгі мекемелердің педагогикалық теориясы мен практикасында айтарлықтай өзгерістерді, педагогикалық технологияларды жетілдіруді талап етеді. Педагогикалық қызметтің міндеттері – қоғамға бейімделуге, онда оң әрекет етуге, өз бетінше ойлауға, білімді алуға және оны қолдануға, қабылданған шешімдерді мұқият қарастыруға, өз іс-әрекеттерін нақты жоспарлауға қабілетті тұлғаны тәрбиелеу. Бұл міндеттерді іске асыру баламен нәтиже үшін жұмыс істей алатын, қарым-қатынас дағдылары мен біліктерін дамыта алатын, оқу процесін авторитаризмнен алшақтатып, тәуелсіз ақыл-ой белсенділігіне деген ұмтылысты дамыта алатын педагогтың қалыптасуымен байланысты. Бүгінгі таңда кез келген мектепке дейінгі мекеме өзгергіштік принципіне сәйкес өзінің білім беру моделін таңдауға және барабар идеялар мен технологиялар негізінде педагогикалық процесті құруға құқылы. Дәстүрлі білім баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, мектеп жасына дейінгі балалардың қызығушылығын және белсенді шығармашылық қызметке деген қажеттілігін қалыптастыруға бағытталған жүйелі біліммен алмастырылады. Осы мәселелерді шешудің тиімді құралдарының бірі педагогикалық жобалау әдісін қолдану педагогтердің құзыреттілігін қалыптастыруға, олардың зерттеу дағдыларын, шығармашылықтарын дамытуға, болжауға, инновациялық құралдарды іздеуге әсер ететін және осылайша білім беру процесінің сапасын арттыратын жұмысты жоспарлау мен ұйымдастырудың бір түрі деп санайды [1].

Әлемдік педагогикада жоба әдісі жаңа ұғым емес. Жоба әдісі әлемдік педагогикалық тәжірибеде кеңінен танымал және ұзақ уақыт бойы қолданылады. XX ғасырдың басында Дж. Дьюи және оның ізбасарлары (Э. Паркхерст, У. Килпатрик, Е. Коллинсидр.) *«орындау арқылы оқыту әдісін»* ұсынды [2, 36]. Джон Дьюидің шәкірті Уильям Килпатрик бұл оқыту түрін *«жобалық оқыту»* деп анықтады, ал бұл әдіс *«жоба әдісі»* деп аталынды. Ғылыми-техникалық прогресс кез келген адамға қолжетімді дербес білім беру іс-әрекетінің тиімді құралдарын дамытуды талап етті [3, 556].

Материалдар және әдістер

Мемлекеттік білім беру стандартында жазылған мектепке дейінгі білім беру қағидаттарының бірі: әр баланың жеке ерекшеліктеріне негізделген білім беру іс-әрекетін құру, онда баланың өзі білім мазмұнын таңдауда белсенді болады, білім беру субъектісіне айналады. Осы орайда бала субъект ретінде қарастырылады.

Субъект ұғымын қарастырсақ осындай анықтамаларды көреміз. Субъект – бұл сыртқы әлемнің құбылыстарын қабылдауға, оларды ішкі мотивация мен жеке ерекшеліктерге негізделген өңдеуге қабілетті адам. Қ. Жарықбаевтың сөздігінде субъект – сыртқы ортаны білу жолында таным мен іс-әрекеттің белсенділігімен бағыт-бағдарының иесі болып табылатын адамның индивид, тұлға, даралық

секілді атауларының синонимі [4, 507 б], ал А.С. Ворониннің сөздігінде субъект – басқа адамдарда және өз бойында өзгерісті жүзеге асыратын пәндік-практикалық белсенділік пен танымның тасымалдаушысы [5, 108 бет]. Мектепке дейінгі баланың субъективті ұстанымының көрсеткіштерін төмендегідей қарастыруға болады:

- дербестік;
- бастамашылық.

Бала өзінің жеке басын таныған кезде, оның қажеттіліктері мен мүдделері ескерілгенде ғана іс-әрекеттің субъектісіне айналады. Бала пассивті орындаушы емес, әртүрлі бірлескен іс-шаралардың белсенді қатысушысы бола алады. Осы қағидаға сәйкес келетін білім беру процесін құрудың перспективті әдістерінің бірі жобалық қызмет әдісі болып табылады.

«Жоба» («projectio») термині латын тілінен аударғанда «алға лақтыру» дегенді білдіреді және Н.И. Епишкиннің сөздігінде бір нәрсенің жоспары, алдын-ала ойы, алдын-ала нобайы деген мағынаға ие [4, 36776]. Ал ағылшын тілінің Кембридж сөздігінде жобаның мынадай анықтамасы бар: белгілі бір уақыт аралығында аяқталған және белгілі бір мақсатқа жетуге арналған жоспарланған жұмыстың немесе қызметтің бөлігі [5]. Ал Ефремованың сөздігінде жоба талқылауға, бекітуге ұсынылатын қандай да бір құжаттың алдын ала мәтіні деп көрсетілген [6]. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде жоба бір істі жүзеге асыру, орындау үшін жасалған нұсқаны білдіреді [7].

Жобалық қызмет – бұл баланың қазіргі және перспективалы мүдделеріне негізделген тәуелсіз іс-әрекеттің, мінез-құлық пен тәжірибенің түрлері. Жобалық қызмет, бір жағынан, ересектермен қарым-қатынасқа, ал екінші жағынан, баланың үнемі кеңейіп отыратын дербес әрекеттеріне негізделген. Жобалық қызмет – тәрбиешінің балаларға өз бетінше немесе ересек адаммен бірге жаңа практикалық тәжірибені ашуға, тәжірибе жүзінде білімді алуға, ізденуге, талдауға және түрлендіруге мүмкіндік беретін жағдайларды жасау. Песталоцци: «Әр адам өзінің не істей алатынын білген кезде ғана тырысатынын біледі», – деп жазды. Жобалық қызметте бала өзін субъект ретінде сезінеді, өйткені ол өз қызметінің тәжірибесіне, іс-әрекеттеріне жауап беретін тәуелсіз, белсенді тұлға болуға мүмкіндік алады [8, 66].

Жобалық қызмет тек белгілі бір жағдайда тікелей әрекет ету мүмкін болмаған жағдайда ғана жобалық қызмет болып табылады. Басқаша айтқанда, егер бала сурет салғысы келсе, ол үшін қарындаш, парақ алып, өзінің жоспарын жүзеге асырса, онда бұл әрекет жобалық қызмет болып саналмайды. Бала барлық әрекеттерді дәстүрлі өндірістік іс-әрекет шеңберінде жасады. Жобалық қызмет барысында мектеп жасына дейінгі бала мәселені шешудің әртүрлі нұсқаларын зерттейді, белгілі бір өлшемдерге сәйкес шешудің оңтайлы әдісін таңдайды.

Л.В. Киселева жобалардың 4 түрін ерекшелейді:

1. Зерттеу және шығармашылық жобалар.

Танымның ғылыми әдістерін (байқау, эксперимент) пайдалана отырып, болжамдарды (гипотезаларды) тексеру және нәтижелерді шығармашылық өнім түрінде рәсімдеу жобалары.

Олар негізінен балалардың табиғи-ғылыми түсініктерін дамытуға бағытталған:

- әртүрлі заттардың қасиеттері туралы (су, мұз, бу, қар, ағаш, тас және т. б.);
- табиғи құбылыстар (қар, аяз, жаңбыр, бұршақ, найзағай, тұман, боран, кемпірқосақ және т. б.);
- тарихи оқиғалар, мерекелер;
- өсімдіктер мен жануарлардың өмір сүру жағдайлары және т. б.

Бұндай жобалар мектепке дейінгі ересек жастағы балалармен ұйымдас-тырылады. Жоба тақырыптары мынадай болуы мүмкін: «Өзенде саяхат», «Қағаз қалай жасалады?», «Мультфильмдер қалай жасалады?»...

Бұл жобалардың мақсаты: танымдық белсенділікті, дербестікті қалып-тастыру.

Нәтижесі: жаңа білім алу.

Құндылығы: жобаның арқасында танымдық белсенділік, дербестік қалыптасады.

Өнім формасы: модель, схема, күнтізбе, газет...

Бағалау: гипотезалардың түпнұсқалығы, оларды тексеру әдістері, зерттеу іс-әрекетіндегі дербестік бағаланады [9].

2. Рөлдік-ойын жобалары.

Бұл шығармашылық, рөлдік ойындар элементтері бар жобалар, балалар белгілі бір рөлдерді орындайды (мысалы, ертегі кейіпкерлері, ойдан шығарылған кейіпкерлер, әртүрлі мамандықтағы адамдар...) және қойылған мәселелерді шешеді. Рөлдік ойын жобалары кіші топтан жүзеге асырылады.

Мұндай жобада шығармашылық дәрежесі өте жоғары, бірақ басты қызмет түрі – рөлдік ойын. Жоба тақырыптары: «Менің отбасым», «Мектеп», «Біз театрға барамыз»...

Рөлдік-ойын жобаларының мақсаты: ойындағы мәселелік жағдайларды шешу.

Нәтижесі: ойын жағдайындағы мәселелерді түсіну.

Құндылығы: бала ойындағы жағдайда өмір сүреді.

Өнім формасы: ойын, портфолио, альбом.

Бағалау: балалардың қызметі қабылданған рөлге сәйкес бағаланады.

3. Ақпараттық-тәжірибеге бағытталған жобалар.

Балалардың объект, құбылыс туралы ақпаратты әртүрлі көздерден жинауы, жобаның басқа қатысушыларын осы ақпаратпен таныстыруы; нәтиже міндетті түрде қатысушылардың өздерінің әлеуметтік мүдделеріне бағытталуы керек (мысалы: «Ана күніне сыйлық», «Телефонның өткеніне саяхат», «Біздің қаламыздың тарихы»...).

Ақпараттық-тәжірибеге бағытталған жобалардың мақсаты: кейінірек практикалық мақсаттарда қолдануға болатын ақпаратты жинау және ұсыну.

Нәтижесі: толық және жеткілікті қажетті ақпарат.

Құндылығы: әртүрлі ақпарат көздерінде бағдарлау, әртүрлі көздермен жұмыс істей білу, ақпаратты өз бетінше алу, жоба тақырыбына сәйкес қажетті ақпаратты таңдау және оны құрдастарына (ата-аналарына) толық көлемде жеткізу.

Өнім формасы: кітап, альбом, макет, коллаж, ойын, газет, көрме, журнал, күнтізбе, шағын мұражай...

Бағалау: ақпаратты іздеудегі дербестік, оны іріктеу, ақпаратты ұсынудың толықтығы бағаланады.

4. Шығармашылық жобалар.

Шығармашылық жобаның басты ерекшелігі – жобаны жүзеге асыру барысында жаңа, шығармашыл өнім жасалады. Бұл жобалар кіші топтан жүзеге асырылады. Жоба тақырыптары: «Кішкентай кітаптар», «Сүйікті анама сыйлық»...

Мақсаты: шығармашылық өнім жасау.

Нәтижесі: шығармашылық өнім.

Құндылығы: жобаны іске асыру барысында шығармашылық өнім жасау және жоспарға сәйкес әрекет ету үшін алдағы әрекеттерді өз бетінше жоспарлау дағдылары қалыптасады. Әмбебап оқу іс-әрекеттерінің алғышарттары қалыптасады.

Өнім түрі: концерт, ертеңгілік, шығарма (өлеңдер, әндер, ертегілер), қуыршақ қойылымы, коллаж, макет, кітап, газет...

Бағалау: өнімді құру іс-әрекетін бағалау, өнімнің өзі де, оның өзіндік ерекшелігі бағаланады.

5. Нормативтік жобалар.

Жобаның бұл түрі Н.Е. Веракса және А.Н. Веракса тәрбиешілерге арналған «Мектеп жасына дейінгі балалардың жобалық қызметі» оқулығында сипатталған.

Нормашығармашылық жоба бойынша жұмыс балабақшадағы балалардың өмірінде туындайтын оқиғаларға, балалар жанжалдарына негізделеді. Балалар әртүрлі жағдайларда мінез-құлық ережелерін өздері ойлап табуы мүмкін.

Тәрбиеші балалар жасаған ережелер сақталатындығын өз мойнына алады. Жоба тақырыптары: «топтағы тәртіп ережелері», «құстарға көмектесеміз», «орманда өзін қалай ұстау керек», «кішкентай ханымдар мен мырзалар»...

Нормашығармашылық жобалардың мақсаты: ықтимал мінез-құлық нұсқаларының санын ұлғайту және белгілі бір (жоба тақырыбына сәйкес) жағдайда жаңа мінез-құлық қағидаларын құру.

Нәтижесі: топтың, балабақшаның, тұрмыстық өмірде қолдануға болатын нақты белгіленген қызмет нәтижесі.

Өнім формасы: модель, алгоритм, жадынама, альбом, кітап, газет, балалар суреттері.

Нормативтік жобаларды іске асыру бойынша жұмысқа балалардың ең жақын әлеуметтік ортасы: кітапхана, үй, дүкен мектеп және т. б. кіреді

Жобалардың тақырыптары қауіпсіздік ережелері болуы мүмкін: өрт қауіпсіздігі, жол қозғалысы, ормандағы тәртіп ережелері және басқалар [10]

Жұмыста жобаны құру кезінде ыңғайлылық үшін белгілі бір әрекеттер алгоритмін ұстану керек. Мектеп жасына дейінгі баланың жобалық қызметі кезең-кезеңмен дамиды.

1-кезең. 5 жасқа дейін бала еліктеу және орындау деңгейінде дамиды. Қажетті өмірлік тәжірибенің болмауы оған мәселені және оны шешу жолдарын таңдауда дербестігін толық көрсетуге мүмкіндік бермейді. Балалардың қажеттіліктеріне мұқият қарау, олардың мүдделерін зерттеу балалардың «тапсырыс берген» мәселесін оңай анықтауға мүмкіндік береді.

Әрекеттер алгоритмі

1-қадам. Балалардың қажеттіліктеріне жауап беретін қызықты бастама, ересектердің мәселені белгілеуі.

2-ші. Ересектерге жобаның мақсатын анықтау, балаларды ынталандыру.

3-ші. Балаларды іс-шараларды жоспарлауға және жоспарды іске асыруға қатысуға тарту.

4-ші қадам. Ересектер мен балалардың нәтижеге бірлескен қозғалысы

5-ші қадам. Жобаны бірлесіп талдау, тәжірибе нәтижесі.

Балалардың мәселені өз бетінше шешуге алғашқы әрекеттері байқалып, көтермеленуі керек, балаға оның жетістіктері туралы: «сен тез ойлап таптың!»; «көмекке уақытында келгенің жақсы болды!» деген мадақтау сөздерді үнемі айтып отыру керек. Бұл балаға өзінің мінез-құлқын түсінуге, қай жерде дұрыс жасағанын, қай жерде қателескенін түсінуге көмектеседі.

2-кезең. Өмірдің бесінші жылының аяғында балалар жобалаудың жаңа, дамып келе жатқан деңгейіне өтуге мүмкіндік беретін белгілі бір әлеуметтік тәжірибе жинақтайды.

Бұл жаста дербестік дами береді. Тәрбиеші мен құрдастарын шыдамдылықпен тыңдай алады.

Әрекеттер алгоритмі

1-ші қадам. Балалардың немесе екі жақтың қажеттіліктеріне сәйкес келетін мәселені (ересектер немесе балалар) бөліп көрсету.

2-ші қадам. Жобаның мақсатын, алдағы қызметті бірлесіп анықтау, нәтижені болжау.

3-ші қадам. Ересектердің шамалы көмегімен балалардың іс-әрекетін жоспарлау, жобаны жүзеге асырудың құралдары мен тәсілдерін анықтау.

4-ші қадам. Балалардың жобаны орындауы, ересектердің сараланған көмегі.

5-ші қадам. Нәтижені, жұмыс барысын, әрбір баланың іс-әрекетін талқылау, сәттілік пен сәтсіздіктің себептерін анықтау.

6-шы. Балалармен бірге жобалау перспективаларын анықтау.

Екінші кезеңде тәрбиешінің белсенділігі біршама төмендегенін көруге болады. Тәрбиешіге балалар үшін қызықты нәрселермен әуестену, олардың мақсаттары мен міндеттерін кеңейтуге көмектесу маңызды.

3-кезең. Жобалық іс-әрекеттің дамуының үшінші шығармашылық кезеңінде балаларда танымдық және жеке дамуына байланысты қызығушылықтың жоғары деңгейі байқалады.

Әрекеттер алгоритмі

1-ші қадам. Балалардың немесе екі жақтың қажеттіліктеріне жауап беретін мәселені (балалар немесе ересектер) анықтау.

2-ші қадам. Балалар жобаның мақсатын, алдағы іс-әрекеттің себебін анықтауы, нәтижені болжау.

3-ші қадам. Балалардың іс-әрекетін жоспарлау (ересек адамның серіктес ретінде қатысуы мүмкін), жобаны іске асыру құралдарын анықтау.

4-ші қадам. Балалардың жобаны орындауы, шығармашылық даулар, келісімге қол жеткізу, өзара оқыту, балалардың бір-біріне көмектесуі.

5-ші қадам. Жұмыс барысының нәтижесін, әрқайсысының іс-әрекетін талқылау, сәттілік пен сәтсіздіктің себептерін анықтау.

6-шы қадам. Жобаның даму перспективасын анықтау [8, 32-416].

Жобада белгілі бір тақырып болуы керек:

– баланың адамгершілік өмірінің құбылыстарына (алғыс күні, мейірімділік күні, достар күні)

– қоршаған орта туралы (су, жер, құстар, жануарлар);

– өнер және әдебиет әлеміне саяхат (поэзия күні, балалар кітабы, театр күндері) және т.б. [9, 51 б].

Жоба бойынша жұмыста балаларды ұйымдастырудың әртүрлі формалары қолданылады: фронтальды, шағын топ, жұптық қызмет, мәселені жеке шешу.

Формаларды таңдау іс-әрекеттің мазмұнына, балалардың мүмкіндіктеріне және педагогикалық міндеттерге байланысты. Сондай-ақ балалар әртүрлі іс-шараларға қатысады: ойын, танымдық-зерттеу, коммуникативті, өнімдік қызмет, оқу, музыкалық және көркемдік. Бірақ әрбір жоба барлық қызмет түрлерін ұйымдастыруды көздемейді.

Жоба әдісі әрқашан баланың дербес қызметіне бағытталған: жеке, жұптық немесе топтық, оны мектеп жасына дейінгі балалар белгілі бір уақыт аралығында орындайды.

Жобалық қызмет әрқашан бір жағынан, әртүрлі әдістерді, оқыту құралдарын қолдануды, екінші жағынан, ғылымның әртүрлі салаларынан, шығармашылық салалардан білім мен дағдыларды біріктіруді көздейтін белгілі бір мәселені шешуді қамтиды.

Орындалған жобалардың нәтижесі, «нақты» болуы керек, яғни, егер бұл теориялық мәселе болса, онда оның нақты шешімі болуы керек, ал егер практикалық болса – іске асыруға дайын нақты нәтиже шығуы қажет [11, 10б].

Осылайша тәрбиеші ұйымдастырған жобалық қызметтің дидактикалық мәні – бұл оқытуды өмірмен байланыстыру, зерттеу дағдыларын қалыптастыру, танымдық белсенділікті, дербестікті, шығармашылықты, жоспарлауды, ұжымда жұмыс істеу қабілетін дамыту. Мұндай қасиеттер балалардың мектепте сәтті білім алуына ықпал етеді [12, 63 б].

Бұл бағыттағы жұмыс педагогикалық кадрлармен жұмыс, ата-аналармен ағартушылық жұмыс, пәндік-кеңістіктік орта құру арқылы жүзеге асырылады. Оқу-тәрбие процесіне жобалық қызметті енгізу тәрбиешінің шығармашылығына, педагогикалық кәсіпқойлығына да белгілі бір талаптар қояды. Тәрбиеші жобаның негізгі жетекшісі болғандықтан, ол үйлестіруші, ұйымдастырушы, ақпарат көзі, кеңесші болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген ақпаратты ескере отырып, эксперименттік кезең мектепке дейінгі білім беру мекемесінде педагогикалық кадрлармен жұмыс істеуден басталды және келесі нысандар арқылы жүргізілді:

– пікірталас, онда тәрбиешілер жобалық қызметті енгізудің оң және теріс жақтарын талқылайды;

– педкеңес, жобалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерімен, ынталандыру шараларымен, тәрбиешілер мен балалардың жобалық қызметтің алгоритмдерімен, ата-аналарды жобалық іс-әрекетке тарту әдістерімен танысу;

– осы тақырып бойынша әдістемелік көрмелер ұйымдастыру;

– жобаны дайындау бойынша тәрбиешінің жұмыс жоспары әзірленді;

1) жобаның тақырыбы мен мақсатын анықтау негізінде балалардың мүдделері мен мәселелері зерттелді;

2) ата-аналармен бірлесіп, белгіленген мақсатқа қол жеткізу жөніндегі жоспар талқыланып, әзірленді;

3) қажет болған жағдайда жобаны іске асыру үшін мамандар тартылды;

4) балалар іс-әрекетінің әртүрлі түрлерін: ұйымдастырылған қызмет, ойындарды, тәжірибелерді және т. б. қоса отырып, жоба жоспары құрылды.;

5) жоба үшін қажетті дамытушы заттық-кеңістіктік орта ұйымдастырылды;

6) жобаның презентациясы (кіші және орта жастағы), мектепалды даярлық жаста жобаның соңғы өнімі презентациясы балалармен талқыланды.

Әрі қарай жұмыс Л.Д. Морозованың жобалық алгоритміне сәйкес жүзеге асырылды. Балалармен мақсатты, жоспарды және түпкілікті өнімді талқылау кезінде, балалар идеялары мен ұсыныстарына сәйкес, тәрбиеші жоба жоспарын түзетті.

Пәндік-кеңістіктік ортаны ұйымдастыруға ерекше назар аударылды. Қоршаған орта балалардың қызығушылығын дамытуы керек, ол аяқталмаған, бірақ сонымен бірге бай, қолжетімді және мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі керек.

Бұл жағдайда танымдық-практикалық іс-әрекет бұрыштары ерекше рөл атқарды: балалар зертханалары, шығармашылық бұрыштары, театр бұрыштары, кітапханалар және т.б. Балалар зертханаларында эксперименттерге арналған материалдар: көмекші құрылғылар, табиғи және техникалық материалдар, әртүрлі материалдардан жасалған ыдыстар мен контейнерлер, эксперименттерге арналған схемалар-алгоритмдер, тәжірибе альбомдары, қауіпсіздік ережелеріне сәйкес белгілер.

Шығармашылық бұрыштарында: қағаздың әртүрлі түрлері, дәстүрлі емес сурет салуға арналған материалдар, халық шығармашылығының альбомдары, трафареттер, шаблондар және т. б.

Энциклопедия кітапханаларында қазақ ертегілері мен әлем халықтарының ертегілері, Қазақстан, туған қаласы, жер, планеталар, жануарлар және т. б. туралы кітаптар бар.

Фонотекалар ұйымдастырылды: табиғат дыбыстары, халық әндері, классикалық музыка.

Жобаның тақырыбын ойластыра отырып, тәрбиеші пәндік-кеңістіктік ортаны, жобаны әртүрлі тәсілдермен жүзеге асыру үшін жеткілікті қаражат бар-жоғын талданды. Балалар жоспарларын жүзеге асыру үшін топта жағдай жасау тәрбиешінің басты міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені балалар жобаларын жүзеге асыру әртүрлі іс-шаралар арқылы жүзеге асырады (өнімді, шығармашылық, эксперименттік).

Топтағы пәндік-кеңістіктік орта қаныққан, өзгермелі, қол жетімді және қауіпсіз болуы керек. Балаға белсенді зерттеу мен міндеттерді шешуге мүмкіндік беру үшін біз ортаны заманауи және қызықты материалдармен және жабдықтармен (конструкторлардың әртүрлі түрлері, экспериментке арналған жиынтықтар: микроскоп, лупа және т. б.) қанықтыруға тырыстық.

Ересек топ тәрбиеленушілері үшін сөйлеуді дамыту оқу қызметінде «Бізге мұрын не үшін керек?» және қоршаған ортамен танысу оқу қызметінде «Балабақшаға апарар жол» атты зерттеу жобалары ұйымдастырылды.

Балаларда дербестіктің дамуына байланысты, олардың импульсивті көріністерін бақылауды арттыру, ересектерді және бірлескен іс-әрекеттің басқа қатысушыларын тыңдау қабілетін қалыптастыру ескерілді.

Мектепке дейінгі ересек жаста балаларда ақыл-ой мәдениеті, анықталған мәселені, гипотезаларды көру және тұжырымдау, сұрақтар қою қабілеті оң болды. Мысалы: «Бізге мұрын не үшін керек?» жобасы балалардың даладағы серуендегі бақылауынан туындады, олар суықта мұрындарын жиі тартып, мұрынмен не болып жатқанын сұрады. Талқылау топта жалғасты. Балалардың әңгімесін естіген тәрбиеші оларға зерттеумен айналысуды ұсынды, осылайша зерттеу жобасы пайда болды. Жобаның мақсаты балаларды салауатты өмір салты мәдениетіне бауландыру көздеді, сондықтан тәрбиеленушілердің іс-әрекетінің мақсаты өз денсаулығына және айналасындағы адамдардың денсаулығына ұқыпты қарауды қалыптастыру болды. Зерттеу мәселесі шешім табуға көмектесетін қызмет әдісін анықтауға шақырылғанын ескере отырып, жобалық қызметтің мақсаты мәселені шешу жолдарын іздеуді білдіреді, сондықтан міндеттер жағдайлардың ерекшеліктерін ескере отырып, мақсатқа жету әдісі ретінде қойылды.

Сипатталған жоба жалпы зерттеу бағытына байланысты проблемалық жағдайды көрсетті. Жобалық қызмет барысында балалардың қызығушылығы бірде тынышталып, бірде қайтадан оянып қызықты және белсенді түрде «Адамға мұрын не үшін керек?» тақырыбын талқылады. Балалар мұрын туралы жұмбақтар шешіп, ойын эксперименттерін жүргізді, тыныс алу жаттығуларын өткізді. «Адамға мұрын не үшін керек?» жобасы «Біздің мұрынымыз қандай функцияларды орындайды?» балалар ата-аналармен ынтымақтастықта дайындаған, барлық қатысушыларға коммуникативтілік, әртістілік, ересектермен және құрдастарымен позитивті қарым-қатынас жасау өнері сияқты қасиеттерді көрсетуге мүмкіндік берді.

«Балабақшаға апарар жол» жобасы жол қауіпсіздігі бойынша алдын алу жұмыстарының бір түрі ретінде пайда болды, ол балалардың жеке қауіпсіздік дағдыларын қалыптастырды, танымдық қызығушылығын арттырып, жолдағы әртүрлі жағдайларға сәйкес мінез-құлық үлгілерін дамытты. Жобалық қызмет барысында танымдық әңгімелер өткіздік: «Қызыл, сары және жасыл түстерді өмірдің

үш түсі деп атауға бола ма?», «Жаяу жүргіншіге қалай жағымсыз нәрселерді болдырмау?»; оның барысында балалар «Жолды қалай дұрыс өту керек» проблемалық жағдайларын талқылады; мақал-мәтелдер айтылып, жұмбақтар шешілді. Жобаның қорытындысы балалардың ата-аналарымен бірлесіп жол қозғалысы қауіпсіздігі бойынша буклеттер жасау болды, онда жаяу жүргіншілер үшін де, жүргізушілер үшін де жол қозғалысы ережелері бойынша ақпарат қамтылған. Бірақ басты нәтиже балалардың жол қозғалысы тақырыбына көбірек көңіл бөлуі болды, бұл жолда қауіпсіз мінез-құлықты қалыптастыруға ықпал етті.

Ата-аналар жобаны іске асыруға қосыла отырып, ақпарат берушілерден, жобалық қызмет процесінде бала мен тәрбиешіге нақты көмек пен қолдау көрсетуге, білім беру процесіне тікелей қатысуға, өздерінің педагогикалық тәжірибелерін толықтыруға, қатысу және қанағаттану сезімін тудыратындығын көрсетті. Балабақшада өткізілген жобалық іс-шаралар барысында балалардың идеялары ата-аналарға, олардың қызығушылықтарына сәйкес келді.

Жобалық қызметті ұйымдастыру тәжірибесі балабақшада мұқият ұйымдастыралатын және дайындықты қажет ететін ең қызықты және құптарлық қорытынды нысанға айналды деп айтуға мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Эксперименттік кезең «Павлодар қаласының №120 сәбилер бақшасы-этномәдени тәрбие беру орталығында» өткізілді. Тәжірибенің дайындық кезеңінде осы аталған мекеменің мамандарымен әңгімелесу, олардың педагогикалық іс-әрекетімен танысу, арнайы құрастырылған сауалнаманы толтыру сияқты шаралар жүргізілді. Зерттеу жұмысына жас ерекшелігіне байланысты ересек тобындағы 4-жастағы 10 бала эксперимент тобында, 10 бала бақылау тобына алынды.

Эксперименттің диагностикасын жүргізуде Н.Е. Веракса және А.Н. Веракса еңбектеріне сүйеніп өткіздірдік. Н.Е. Веракса және А.Н. Веракса жобалық қызметтің мониторингін процестің жеке кезеңдерін талдау ретінде сипаттайды (мысалы, қанша идея айтылды, қайсысы негізгі жоба болып таңдалды) және даму динамикасы (әртүрлі сатылардағы балалардың белсенділігі пайызының өзгеруі).

Мониторинг жеке, объективті сипатқа ие (яғни, эмоционалды пайымдауларға, өмірлік тәжірибе мен көзқарасқа тәуелді емес), ол одан әрі талдау мен түсіну үшін фактілер жиынтығын ұсынады.

Тәрбиеші динамиканы атап өтеді, проблемалық мәселелерді анықтайды, олардың не үшін пайда болғанын, нені өзгерту керектігін түсіндіреді.

Сондай-ақ жобалық қызметтің мониторингін баланың субъективті позициясын қалыптастыру тұрғысынан қарастыруға болады. Баланың субъективті ұстанымы баланың тәуелсіз белсенділігінің бастамасы мен көрінісінде көрінеді.

Мектеп жасына дейінгі баланың құзыреттілігін педагогикалық диагностика-
лау үш компонент бойынша анықталды:

- 1) технологиялық құзыреттілік;
- 2) ақпараттық құзыреттілік;
- 3) әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік.

Үш педагогикалық құзіреттіліктің диагностикалық параметрлерін егжей-
тегжейлі қарастырайық:

1) Технологиялық құзыреттілік диагностикасы келесі параметрлер бойынша
жүзеге асырылды:

- бала үшін жаңа, стандартты емес жағдайды бағдарлай білу;
- өз қызметінің кезеңдерін жоспарлау қабілеті;
- себеп-салдар байланысын орната білу;
- бұрын үйренген тәсілдерден іс-әрекет тәсілдерін таңдау білігі;
- түрлендіру әдістерін қолдана білу (пішінді, шаманы, қайта құру функция-
сын, аналогияны және т. б. өзгерту);
- тапсырманы түсіну және қабылдау қабілеті;

Технологиялық құзіреттіліктің диагностикасы 2 диагностикалық тапсырма-
ны қамтиды:

- «Проблемалық жағдайларды шешу»;
- «Лото»;

2) Ақпараттық құзыреттілік диагностикасы мынадай параметрлер бойынша
жүзеге асырылды:

- алынған ақпараттан қорытынды жасай білу;
- өз қызметі үшін қандай да бір ақпараттың қажеттілігін түсіне білу;
- қызықтыратын тақырыпқа сұрақтар қоя білу;
- жұмыс орнын ұйымдастыра білу;
- басталған істі аяғына дейін жеткізе білу және нәтижелерге қол жеткізу.
- кейбір дереккөздерді қолдана отырып ақпарат алу мүмкіндігі;
- денсаулыққа, тұтынуға және қоршаған ортаға байланысты әлеуметтік
әдеттерді бағалау мүмкіндігі.

3) әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік диагностикасы келесі парамет-
рлер бойынша жүзеге асырылды:

- құрдастарының, ересек адамның эмоционалды жағдайын түсіну және ол
туралы айту;
- қарым-қатынаста қажетті ақпаратты алу мүмкіндігі;
- басқа адамды тыңдай білу, оның пікіріне құрметпен қарау;
- қарапайым диалог жүргізе білу;
- ұжымдық істерге қатыса білу;

- өз қалауы мен мүдделерін басқалардың мүдделерімен байланыстыра білу;
- қабылдау және көмек көрсету қабілеті;
- жанжалдаспау, жанжал жағдайларында тыныш әрекет ету мүмкіндігі.

Деректер жиынтық кестелерге енгізілді. Балдық бағалау жүйесі қолданылды.

1 балл – бала өзіне ұсынылған тапсырманың мағынасын түсінеді, оны орындаудан бас тартпайды немесе тапсырманы орындау қиынға соғады (қызығушылық танытпайды, нәтижеге қол жеткізетініне сенімді емес, тапсырманы орындаудан бас тартады) немесе тапсырманы орындау қиынға соғады, бірнеше аз тиімді әрекеттер жасайды, ересек адамның көмегіне жауап бермейді – төмен деңгей.

2 балл – бала ересек адамның нұсқауларын түсінеді, тапсырманы орындауға дайын, бірақ нәтиже ересек адамның көмегімен пайда болады – орташа деңгей.

3 балл – бала диагностикалық тапсырмаларды өз бетінше орындайды, нәтижеге қол жеткізеді – жоғары деңгей.

Жұмыстың басында өткізілген бастапқы мониторинг нәтижелері 1-2 кестеде көрсетілген:

1-кесте. Бастапқы мониторинг нәтижелері. Бақылау тобы

Деңгей	Технологиялық құзыреттілік	Ақпараттық құзыреттілік	Әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік
төмен	9%	15%	8%
орташа	91%	85%	92%
жоғары	0%	0%	0%

2-кесте. Бастапқы мониторинг нәтижелері. Эксперимент тобы

Деңгей	Технологиялық құзыреттілік	Ақпараттық құзыреттілік	Әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік
төмен	12%	14%	10%
орташа	88%	86%	90%
жоғары	0%	0%	0%

Кестедегі нәтижелерді 1–2 суретте көруге болады.

Проблемалық жағдайларды шешу кезінде балаларға белгілі бір жағдайда білімі мен тәжірибесін қолдану қиынға соғады. Балаларда әртүрлі ақпарат көздерінде бағдарлау тапсырмаларын орындау қиынға соқты.

1-сурет. Бастапқы жұмыс нәтижелері салыстыру (Бақылау тобы)

2-сурет. Бастапқы жұмыс нәтижелері (Эксперимент тобы)

Мектеп жасына дейінгі балалар өз іс-әрекеттерін өз бетінше жоспарлай алмады, мақсатқа жету үшін материалдар мен құралдарды өз бетінше таңдай алмады.

Ересек жастағы мектеп жасына дейінгі балалармен жоба әдісін қолдану баланың субъективті позициясын және мектепке дейінгі жастағы балалардың білім сапасын қалыптастыруда оң рөл атқарды, бұл диагностиканың нәтижелерімен дәлелденді. Мониторинг жоба әдісін қолдана отырып, педагогикалық процесті ұйымдастырғанға дейінгі әдістеме бойынша жүргізілді. Қорытынды нәтижелер 3–4 кестеде көрсетілген:

3-кесте. Қорытынды нәтиже. Бақылау тобы

Деңгей	Технологиялық құзыреттілік	Ақпараттық құзыреттілік	Әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік
төмен	8%	12%	8%
орташа	92%	88%	92%
жоғары	0%	0%	0%

4-кесте. Қорытынды нәтиже

Деңгей	Технологиялық құзыреттілік	Ақпараттық құзыреттілік	Әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттілік
төмен	0%	0%	0%
орташа	85%	88%	85%
жоғары	15%	12%	15%

Кестедегі нәтижелер 3–4 суретте көрсетілген:

3-сурет. Қорытынды нәтижелер (Бақылау тобы)

4-сурет. Қорытынды нәтижелер (Эксперимент тобы)

Эксперимент соңында балалар шығармашылығы арта бастады, ерекше идеялар мен болжамдар ұсынды. Олар әртүрлі ақпарат көздерін шарлап, қажетті ақпаратты тандап, ересектер мен құрдастарынан көмек сұрай бастады.

Нәтижесінде мектеп жасына дейінгі балалар өз бетінше мынадай дағдыларды үйренді: проблемаларды шешу жолдарын табу, өз іс-әрекеттерін жоспарлау, нәтиже алу үшін қажетті құралдар мен материалдарды тандау. Сондай-ақ жобаларды іске асыру мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-коммуникативтік дамуына оң әсер етті. Балалар өз пікірлерін айтуға, болжамдар жасауға қорықпады, өз

көзқарасын қорғауға, даулы мәселелерді тыныш шешуге, бір-біріне көмектесуге, өз табыстары мен достарының жетістіктеріне қуануға үйренді.

Балалар бар тәжірибені жаңа өнімді жасау үшін белсенді қолданды, жобаларды іске асыру барысында бір-бірімен, тәрбиешімен, ата-аналармен бөлісті.

Басқа балалардың алдында презентация (сөз сөйлеу) барысында балалар вербалды емес қарым-қатынас құралдарын (мимика, ым-ишарат және т.б.) меңгеру дағдыларын игерді.

Тәрбиеленушілер үлкен бастама, ынта, жобаларды жүзеге асыруға қызығушылық таныта бастады.

Қорытынды

Нәтижелерді талдағаннан кейін, балалармен жоба қызметін ұйымдастыру мектепке дейінгі баланың субъективті позициясын қалыптастыруға тиімді әсер етеді, бұл мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік стандартында белгіленген мектепке дейінгі білім беру принципіне сәйкес келеді: «баланың өзі білім мазмұнын таңдауда белсенді болатын әр баланың жеке ерекшеліктеріне негізделген білім беру қызметін құру білім беру субъектісі болады».

Қорыта келе, жоба әдісін іске асырудың маңызды шарттары жеке әдістерді емес, тұтас жүйені қолдану болып табылады, оның ішінде: педагогикалық кадрлармен жұмыс, ата-аналармен тәрбие жұмысы және дамытушы пәндік-кеңістіктік ортаны құру. Жоба әдісін тәрбиеленушілердің, педагогтердің және ата – аналардың бірлескен іс-әрекетінде сауатты қолдану білім беру процесіне дәстүрлі жүйеден өзгеше, зияткерлік және шығармашылық мүмкіндіктерге, балалардың қалауы мен мүдделеріне, ынтымақтастыққа негізделген қарым-қатынастың мүлдем басқа жүйесін енгізе алады. Заманауи талаптарға сәйкес жобалық қызмет әр мектепке дейінгі мекемесінің білім беру процесінде де, заманауи педагогтің жұмысында да лайықты орын алуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. **Касьянова А.Н.** Метод проектов в ДОУ как инновационная педагогическая технология / А.Н. Касьянова. – Текст: непосредственный // Инновационные педагогические технологии: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2016 г.). – Казань: Бук, 2016. – С. 210-213.
2. **Четырина Е.С.** Методические рекомендации по организации проектной деятельности с детьми дошкольного возраста. 2010.
3. **Касен Г.А., Мынбаева А.К., Садвакасова З.М.** Личностно-ориентированный, проектный и проблемно-ориентированный подходы в обучении: методические рекомендации. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 78 с.
4. **Воронин А.С.** Словарь терминов по общей и социальной педагогике: учебное электронное текстовое издание. – ГОУ ВПО УГТУ–УПИ, 2006.

5. Психология: Энциклопедиялық сөздік / Бас ред. Б.Ө. Жақып. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 624 б.
6. **Дмитриев Д.В.** Толковый словарь русского языка. – М.: Наука, 2003.
7. *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi/jalpy redaksiyasyn basqarğan T. Janūzaqov.* – Almaty: Daik-Pres, 2008. – 968 б.
8. **Евдокимова Е.С.** Технология проектирования в ДОУ. – М.: ТЦ Сфера, 2006. – 64 с. – (Библиотека руководителя ДОУ).
9. Методические рекомендации по организации проектной деятельности студентов колледжа / сост. Мухаметзянова Н.Н., – Арск: ГАПОУ «Арский агропромышленный профессиональный колледж», 2018. – 26 с.
10. **Савенков А.И.** Педагогика. Исследовательский подход в 2 ч. Часть 1: учебник и практикум для вузов / А.И. Савенков. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Юрайт, 2020. – 232 с.
11. **Селевко Г.К.** Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1 – М.: Народное образование, 2005. – 556 б.
12. **Гончарова Е.В., Левашова И.И.** Формирование учебно-познавательной компетенции дошкольников как основы подготовки к учебной деятельности на этапе предшкольного образования// Вестник Нижневартовского государственного университета. – 2016. – №4. [Электронный ресурс] / <http://vestnik.nvsu.ru>

References

1. **Kas'janova A.N.** Metod proektov v DOU kak innovacionnaja pedagogicheskaja tehnologija / A.N. Kas'janova. – [The method of projects in the Preschool educational institution as an innovative pedagogical technology / A. N. Kasyanova. – Text : direct // Innovative pedagogical technologies : materials of the IV International Scientific Conference (Kazan, May 2016 g.)]. – Kazan' : Buk, 2016. – pp. 210-213.
2. **Chetyrina E.S.** Metodicheskie rekomendacii po organizacii proektnoj. dejatel'nosti s det'mi doskol'nogo vozrasta. [Methodological recommendations for the organization of the project. activities with preschool children] 2010.
3. **Kasen G.A., Mynbaeva A.K., Sadvakasova Z.M.** Lichnostno-orientirovannyj, proektnyj i problemno-orientirovannyj podhody v obuchenii: metodicheskie rekomendacii. [Personality-oriented, project-based and problem-oriented approaches in teaching: methodological recommendations]. – Almaty: Kazakh University, 2013. – p. 78.
4. **Voronin A.S.** Clovar' terminov po obshhej i social'noj pedagogike Uchebnoe jelektronnoe tekstovoe izdanie. [Dictionary of terms on general and social pedagogy Educational electronic text edition]. GOU VPO UGTU–UPI, 2006.
5. Psihologija: Jenciklopedijalyk sözdik. [Psychology: encyclopedic dictionary] / Bas red. B.Ө. Zhaқыp. – Almaty: Қазақ jenciklopedijasy, 2011. – p. 624.
6. **Efremova T.F.** Tolkovyj slovar' russkogo jazyka. [Explanatory dictionary of the Russian language]. – М.: Nauka, 2000.
7. *Қазақ tiliniñ tysindirme sözdigi/zhalpy redakcijasyn baskarған T. Zhanyзақov.* – Almaty: Dajk-Pres, 2008. – p. 968.
8. **Evdokimova E.S.** Tehnologija proektirovaniya v DOU. [Design technology in DOW]. – М.: TC Sfera, 2006. – 64s. – (Library of the head of the DOW).
9. Metodicheskie rekomendatsii po organizatsii proektnoj deyatel'nosti studentov kolledzha / sost. Mukhametzyanova N.N., [Methodological recommendations on the organization of project activities of

college students] / comp. Mukhametzyanova N.N., – Arsk: GAPOU «Arsky agro-industrial professional college»– 2018. – p. 26.

10. **Savenkov A.I.** Pedagogika. Issledovatel'skij podhod v 2 ch. Chast' 1: uchebnik i praktikum dlja vuzov / Pedagogy. Research approach in 2 hours Part 1: textbook and workshop for universities A.I. Savenkov. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moscow : Yurayt Publishing House, 2020. – p. 232.

11. **Selevko G.K.** Jenciklopedija obrazovatel'nyh tehnologij. Encyclopedia of Educational Technologies. – V 2-h t. T. 1. – M.: Public education, 2005. – 556 b.

12. **Goncharova E.V., Levashova I.I.** Formirovanie uchebno-poznavatel'noj kompetencii doshkol'nikov kak osnovy podgotovki k uchebnoj dejatel'nosti na jetape predshkol'nogo obrazovaniya // Formation of educational and cognitive competence of preschoolers as the basis of preparation for educational activities at the stage of preschool education // Bulletin of Nizhnevartovsk State University, No.4 / 2016 Electronic resource] / <http://vestnik.nvsu.ru>

С.К. Ксембаева¹, А.А. Садуакасова^{*2}, Ж.М. Бердыбекова²

¹Торайгыров университет,

²Павлодарский педагогический университет имени Элкей Марғұлана,
г. Павлодар, Республика Казахстан

Организация проектной деятельности с детьми дошкольного возраста

Аннотация. В данной статье речь идет об использовании проектной деятельности в развитии потенциала дошкольников в рамках нового дошкольного образования. В настоящее время в стране активно идет процесс качественного обновления образования, усиливается его культурный, развивающий, личностный потенциал. Современному обществу необходима активная личность, способная к познавательно-деятельностной самореализации, проявлению творческой и исследовательской деятельности, способности самостоятельно и активно исследовать и находить решения жизненных проблем. Первичные основы такой личности должны закладываться в дошкольном детстве сегодня в образовании доминирующую роль играют методы и технологии обучения, при которых деятельность ребенка носит продуктивный, творческий, поисковый характер. Здесь на первый план выходит проектная деятельность воспитанников. Проектная деятельность детей дошкольного возраста является уникальным инструментом сотрудничества детей и взрослых и способствует объединению образовательных областей в педагогическом процессе, рассматривается как способ реализации индивидуального подхода к образованию и способствует объединению образовательных областей в педагогическом процессе. В статье обоснованы этапы проектной деятельности в дошкольном образовании, а также рассмотрен алгоритм действий, проводимых на каждом этапе. Выявлены особенности организации проектной деятельности. Также характеризуется совместная работа детей с педагогом в проектной деятельности. Комментируются слова «проект», «проектирование».

Ключевые слова: проект, проектирование, проектная деятельность, проектный метод, педагогическая технология.

S.K. Xembaeva¹, A.A. Saduakassova^{*2}, Zh.M. Berdybekova²

¹Toraighyrov University,

²Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Organization of project activities with preschool children

Annotation. In this article we are talking about the use of project activities in the development of the potential of preschoolers in the framework of a new preschool education. Currently, there is an active process of qualitative renewal of education in the country, its cultural, developing, personal potential is being strengthened. Modern society needs an active personality capable of cognitive and activity self-realization, creative and research activity, the ability to independently and actively explore and find solutions to life problems. The primary foundations of such a personality should be laid in preschool childhood. Today, methods and technologies of education play a dominant role in education, in which the child's activity is productive, creative, and exploratory. Here the project activity of the pupils comes to the fore. The project activity of preschool children is a unique tool for cooperation between children and adults and promotes the unification of educational areas in the pedagogical process, is considered as a way to implement an individual approach to education and promotes the unification of educational areas in the pedagogical process. The article substantiates the stages of project activity in preschool education, and also considers the algorithm of actions carried out at each stage. The features of the organization of project activities are revealed. It is also characterized by the joint work of children with a teacher in project activities. The words project, design are commented on.

Keywords: project, design, project activity, project method, pedagogical technology.

R. Ghadah¹, A.N. Shvets^{*2}, A.E. Karimova²

¹ University of South Florida, Florida, USA

² Pavlodar pedagogical university named after Alkey Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan
alinashvetc@gmail.com

THE USE OF ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES IN THE PROCESS OF TEACHING THE HISTORY OF 1920–1930

Annotation. *The integration of digitized educational resources in the teaching of history has led to transformational changes in the teaching and learning of historical events. Electronic educational resources, which include a whole complex of teaching materials, allow to vary the forms of teaching and contribute to the improvement of the quality of education. This article examines the significance of e-learning resources in teaching the historical events of the 1920s and 1930s, exploring their impact on student engagement and pedagogical approaches. The aim of this study is to identify the benefits and challenges of using digital tools and resources in the teaching of the historical events of the 1920's and 1930's. The main focus of this scientific research is the development and application of methods of teaching with the help of electronic educational resources.*

In order to assess the influence of e-learning resources on the learning process, a comprehensive investigation was undertaken involving a cohort of 30 students. The primary aim of this study was to gauge the extent of student engagement and to procure a comprehensive evaluation of the efficacy of incorporating such resources into pedagogical strategies. The findings obtained through this research bear significant practical relevance, serving as valuable insights for the development of methodological guidelines on the integration of digital educational resources. Furthermore, these research outcomes offer substantial input for the creation of novel electronic educational materials, particularly those tailored for remote and distance learning applications.

Keywords: *Electronic Educational Resources, History Teaching Methodology, Distance Learning, Educational Process Planning, New Pedagogical Approaches, Involvement in the Learning Process.*

Introduction

The terminology 'e-learning resources' was coined relatively recently in 1999. This phrase's inception led to the emergence of alternative descriptors like 'online learning' and 'virtual learning' as the quest for a precise characterization of the e-learning landscape took

root. However, the foundational concepts that underpin e-learning resources have roots that stretch far back into history. There's evidence to suggest that the rudimentary forms of e-learning had already sprouted as early as the 19th century. It wasn't until the late 20th century, with the advent of computers and the Internet, that the means and methods of e-learning experienced a remarkable expansion. A pivotal technological breakthrough in the 1980s paved the way for individuals to have personal computers, which significantly eased access to educational content and the development of skills. Subsequently, during the ensuing decade, the true blossoming of virtual learning environments began, as people gained access to a wealth of information on the Internet and an array of e-learning prospects [1].

As the early 1990s dawned, a number of educational institutions had established online courses, capitalizing on the Internet's potential to make education accessible to those hindered by geographical or time constraints. The march of technological progress also assisted educational institutions in reducing the costs associated with distance learning, resulting in cost savings that could be passed on to students. This move expanded the reach of education to a broader and more diverse audience. Learning management systems (LMS) became commonplace in the late 1990s, simplifying the sharing of educational materials, assessment of progress, and communication between instructors and learners. While some universities opted to develop proprietary systems, most embraced off-the-shelf solutions from the market [1].

Numerous scholars propose that e-learning features multiple tiers of systemic implementation, necessitating solutions to be addressed across multiple organizational strata. For some researchers, a straightforward approach to e-learning involves transferring select educational content, learning tasks, and supplementary resources to cloud services accessible via mobile platforms or servers. This approach streamlines the instructor's workflow, extends learning opportunities, and realizes the concept of 'Learning Anytime, Anywhere,' which aligns with the demands of 21st-century skills [2].

Lau astutely notes that initially, many textbooks in various disciplines encompassed a substantial share of multimedia content, including educational audio, video, photographic materials, and electronic versions of texts and textbooks, alongside sets of exercises in digital formats mirroring their printed counterparts. Due to the widespread adoption of e-learning, an increasing number of textbooks are now exclusively created in digital formats, readily accessible on the Internet. This transformation eliminates the necessity for physical printing, curtails publishing costs and preparations, and eradicates the risk of obsolescence, thereby bridging the gap between the pace of knowledge evolution and learning materials [3].

The relevance of this paper stems from the fact that e-learning resources play a major role in the modern learning process as they increase engagement, provide accessibility

and flexibility, provide personalized learning experiences and prepare students for the digital age. They facilitate the development of essential skills and effective learning in an ever-changing educational landscape.

Materials and methods

In recent years, e-learning resources have received much attention as they have become an integral component of modern pedagogical approaches. Researchers from various disciplines are studying the impact of these resources on teaching and learning.

In his seminal work *Towards a Theory of Online Learning*, T. Anderson examines the theory and practice of online learning, a field heavily dependent on e-learning resources. He explores the concept of «transactional distance» and how technology-mediated interaction affects the learning process. Anderson's work has been instrumental in laying the foundations for effective online education, emphasising the importance of clear communication and interactive resources [4]. The issue of accessibility in education has gained prominence. Berge, Z. L. noted that electronic resources can facilitate inclusive education by accommodating diverse learning needs. The use of electronic textbooks, for instance, can enable text-to-speech functionality for students with disabilities. [5]. Several studies have emphasized the need for a pedagogical shift when integrating electronic resources. Anderson, T. argued that a shift from traditional teacher-centered instruction to a more constructivist approach is essential. Electronic resources can empower students to take a more active role in their learning. [6]. Mark Prensky's article *Digital Natives – Digital Immigrants* explores the concept of «digital natives" – a generation of learners who have grown up with technology. He argues that educators need to adapt their teaching methods to suit the preferences and digital skills of these learners. Prensky's work emphasises the need to create e-learning resources that meet the needs of the «digital natives" generation [7].

George Siemens' work *Connectivism: A Theory of Learning in the Digital Age* has had a significant impact on the understanding of learning in the digital age. He introduces the concept of connectivism, which emphasizes the importance of networks, connections and electronic resources in the learning process. Siemens' theory has influenced the design and implementation of online and blended learning environments [8]. Hwang and Wu in their paper *Applications, Impacts and Trends of Mobile Learning* provide a comprehensive overview of mobile learning that relies heavily on e-learning resources. Their study examines the pedagogical applications, impact and emerging trends of mobile learning, shedding light on the transformative potential of mobile technology in education [9]. Diana G. Oblinger's *Boomers, Generation-X, and Millennials: Understanding New Students*, explores the changing generations of students and their expectations of technology in education. She describes how e-learning resources can be adapted to the

needs of different generations of students, providing valuable information for educators and institutions [10].

In the works by Lavina T.A. [11], Fandey V.A. [12], Ryabova O.V. [13], Robert I.V. [14] and others noted that the use of electronic educational resources, contributes to the implementation of information activity and information interaction on the basis of immediate feedback, interactive dialogue, automation of control of learning outcomes, implementation of information and methodological support of the educational process. The use of electronic educational resources also allows to provide a higher level of individualization of learning, changing the methods and forms of learning, to create conditions for the formation of practical skills and skills of independent work.

Scientists Nurgalieva G and Artykbayeva E presented in *E-learning as a condition for innovative development of the education system*, devoted to e-learning as a condition for innovative development of the education system. E-learning was named one of the key directions in the State Programme of Education Development of RK for 2011-2020. Since 2011 in 44 secondary and vocational educational institutions of the republic, a pilot project on introduction of e-learning systems has been realized. This article has shown that the important factors of e-learning are infrastructure, content and personnel [15]. The issues of development and use of electronic educational resources in teaching students and pupils are disclosed in the textbook of the same name, written by the authors Solnyshkova O., Temerbaeva J., Makarikhina I. This textbook reveals the concept of the term «electronic educational resources», which touches upon the topic of developing electronic educational resources for different levels of education, and also talks about the use of these resources in pedagogy [16].

At the same time, the research has not covered the issues of creating a set of electronic educational resources. These are necessary for the organization and the consistent implementation of the main stages of independent learning of students: presenting the structure of teaching and learning material on the course as thematic modules: providing interactive work with the teacher while receiving feedback. Consequently, the research problem is the discrepancy between the existing approaches to the development and use of electronic educational resources. In addition, it is necessary to develop theoretical approaches to organize the work of the educational institution step by step with the use of these learning tools.

Following a comprehensive review of both international and domestic sources, a methodological framework was meticulously curated for this research, fusing quantitative and qualitative analyses with the synthesis of extracted insights. The thematic scope of this investigation centers on the historical landscape of the 1920s and 1930s in the XXth century. This thematic selection stems from the recognition that humanities

subjects, particularly in the context of digital educational resources, demand an in-depth exploration.

According to the used methodology, this study employs a dual-phase assessment strategy, involving pre- and post-study evaluations, meticulously tailored to gauge the comprehension and assimilation of subject matter preceding the integration of electronic educational resources. Augmenting this quantitative approach is the deployment of interviews with learners, executed through a structured questionnaire designed to probe key aspects, including:

The utilization of e-learning resources in the educational process.

The frequency of e-learning resource utilization (ranging from daily to once a week, or 1-2 times per month).

Identification of the most compelling elements within e-learning resources.

Identification of the most practical components of e-learning resources.

An assessment, scored on a 10-point scale, of the feasibility of substituting traditional face-to-face instruction with remote distance learning.

The questionnaire's formulation is carefully crafted to comprehensively encompass all vital facets that define the dynamics of e-learning experiences.

Result

E-Learning resources are relevant in the modern learning process because they increase engagement, provide accessibility and flexibility, provide personalized learning experiences and prepare learners for the digital age. They facilitate the development of essential skills and effective learning in an ever-changing educational landscape.

Trainees were introduced to several techniques for working with e-learning resources. Creating interactive timelines using digital tools or special timeline websites. learners can explore historical events, figures and happenings by clicking on specific points on the timeline to access multimedia materials, primary sources and additional information. A virtual tour of the museum was also piloted. Today, many museums offer online exhibits and virtual tours that allow learners to explore artifacts and historical context without leaving the classroom. Online primary source analysis has been proposed as an experiment: using online databases and archives to access primary sources such as letters, diaries, speeches and photographs relating to the period under study. Learners can analyze and interpret these sources to gain a first-hand understanding of historical events. Online quizzes and educational games have been used to assess and consolidate historical knowledge. EdTech Tools such as Kahoot and Quizlet allow teachers to create customized quizzes or flashcards on historical topics.

Before the introduction of e-Learning resources, a test task was conducted, where

the trainees were tested on their knowledge of the topic: out of 20 respondents, only 38% answered the test questions with a grade of «good» or «excellent».

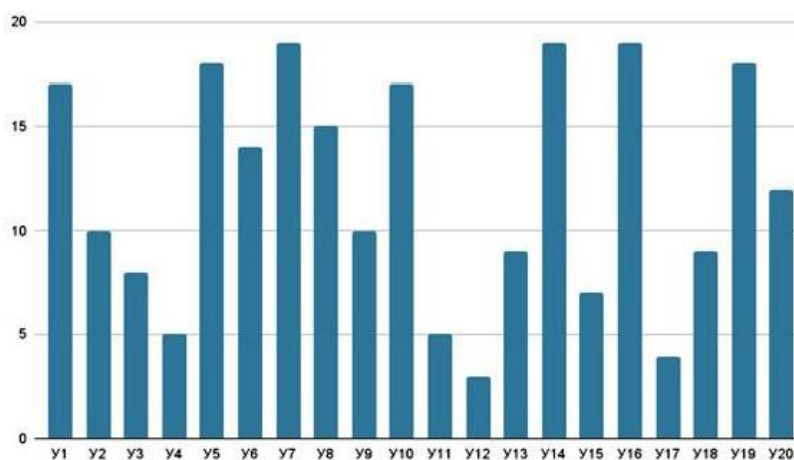

Figure 1 – Results of student entrance testing.

Problem-based learning helps to activate the thinking process of a student, this pupil shows creative thinking in solving the serious problems. When answering the question after the introductory lesson «Kazakhstan in the early 20th century» – «What are the causes and prerequisites for the establishment of Soviet power in Kazakhstan?» – not only develops students' critical thinking, but also encourages them to actively analyze sources, educational and scientific literature, in order to argue their point of view. A well-developed question presupposes the possibility of alternative answers. At the same time, pupils have to analyze information from the point of view of logic and apply the evidence.

Electronic resources played a pivotal role in conducting an in-depth analysis of a research article centered around the complex topic of collectivization. The outcomes of this analysis were subsequently shared with learners, fostering the enhancement of their reading literacy skills. In today's educational landscape, the cultivation of proficient reading capabilities transcends the mere act of decoding and comprehending text. When it comes to historical texts, this endeavor becomes even more intricate, as these sources are not merely words on a page; they are cultural artifacts embodying a specific temporal context.

As part of their engagement with scholarly articles, students encounter academic texts and associated assignments, purposefully designed to necessitate the deployment of multifaceted information processing strategies. This encompasses the abilities to analyze, synthesize, integrate, and interpret information, transforming reading into

a dynamic cognitive exercise. Moreover, proficient reading extends to the capacity to harness information from diverse subject domains, accompanied by the adept utilization of techniques for efficient data retrieval, organization, and filtration, especially in an era of information abundance.

The instructional approach entailed students immersing themselves in the entire lecture content after an initial exploration of the topic and lesson plan. The teacher, exercising pedagogical autonomy, established the sequential phases and conditions for students' engagement with the theoretical material. For instance, prior to delving into the theoretical lecture on the «New Economic Policy,» pupils were presented with a comparative table, elucidating the distinctions between the eras of war communism and the NEP. This strategy aimed to scaffold their comprehension and reinforce their grasp of complex historical concepts.

Historical events take place in both time and space. Students need to master the skills of spatial localization of historical events by working with a map to understand the course of the historical process. According to the proposed map at the lesson «Formation of the Kazakh ASSR. Transformation of KazASSR into KazSSR», pupils can use the map to clearly indicate the areas where the autonomy was created and which regions were included in it.

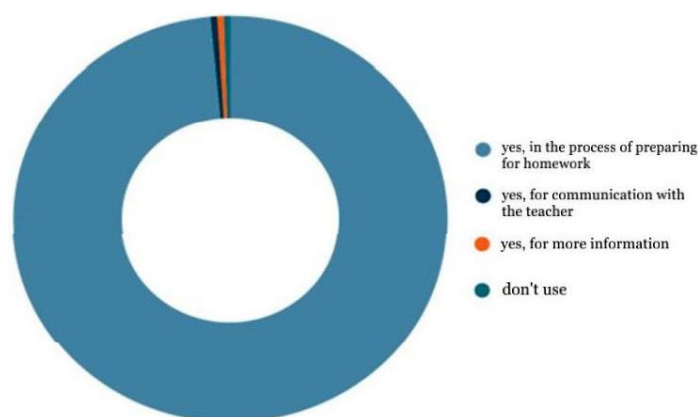

Figure 2 – Students' response to the questionnaire
Do you use electronic educational resources in the learning process?

In response to the first question posed in the aforementioned questionnaire, it is noteworthy that 100% of respondents opted for the choice labeled 'Getting ready for classes.' This selection underscores the active engagement of students in the e-Learning resources during their educational journey. However, it also signifies a pronounced inclination towards utilizing resources primarily oriented to facilitate preparatory activities. On the

contrary, there appears to be a relative reluctance in harnessing resources that encompass supplementary course materials geared towards fostering autonomous learning.

When scrutinizing the frequency of resource utilization, 73% of respondents specified that they engage with electronic course materials on a weekly basis, a frequency that notably aligns with their class schedules (one class per week). A modest 5% of respondents indicated that they access these resources 1-2 times per month, while a more substantial 26% reported daily engagement.

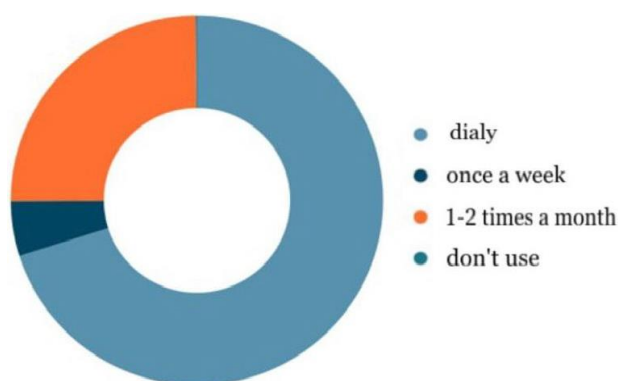

Figure 3 – Students' response to the survey question *What is the frequency of using EERs in your case (daily, once a week, 1–2 times a month, don't use)*.

The survey outcomes further dissect the respondents' preferences with regard to the types of e-Learning resources they find most captivating. The distribution is as follows:

- Working with video resources
- Assignments (tests, studies)
- Analyzing scientific articles
- Lecture texts

Yet, the scenario shifts when examining the resources that are actually employed most frequently. In this context, three resources take precedence:

- Lecture texts (58%)
- Assignments (tests) (62%)
- Working with video resources (71%)

Analyzing scientific articles, while initially considered interesting by some, occupies the least favored position, with only 29% of respondents actively utilizing it.

The survey findings illuminate a clear student preference for video-based formats, which captivate their interest and underscore the utility of information. Simultaneously, an acknowledgment of the benefits linked to engagement with lecture texts and assignments is evident.

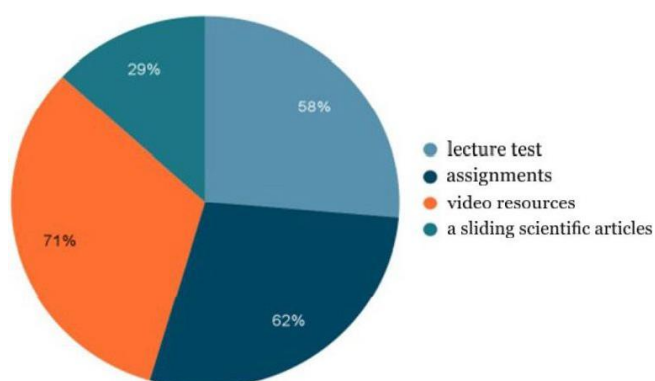

Figure 3 – Students' response to the survey question
What elements of e-learning resources do you find most useful?

In response to the fifth question, a significant 57% of respondents assigned a rating of 5, signifying their belief in the equitable integration of classroom and distance learning, suggesting a balanced 50-50 ratio. On the contrary, 26% of students expressed a preference for classroom-based instruction to hold precedence, while the remaining 17% leaned towards prioritizing distance learning.

A holistic analysis of the questionnaire reinforces the observation that e-Learning resources are actively embraced by students as a preparatory tool. This dual engagement not only fuses practical and motivational dimensions of learning but also nurtures essential ICT (Information and Communication Technology) skills crucial for their future careers in pedagogy.

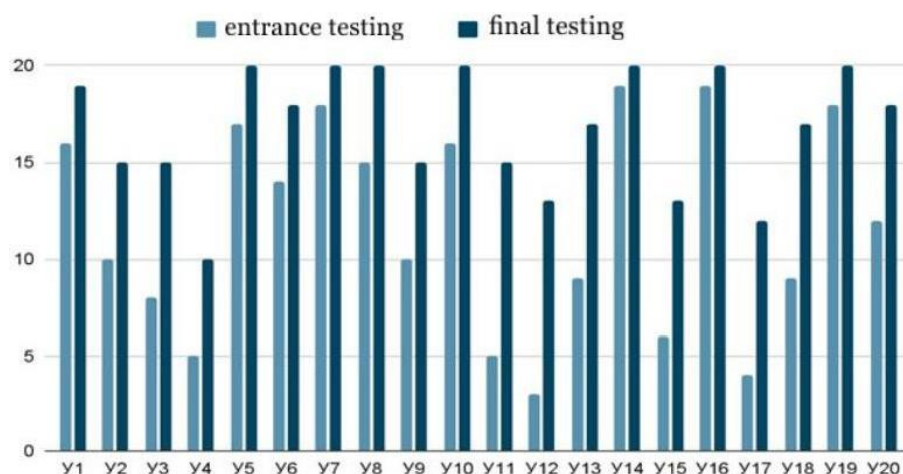

Figure 4 – Comparative graph of the results of entrance and final testing of students.

To compare the findings with the original understanding of the content, a concluding exam was administered. It was shown that using e-learning materials improved students' comprehension of the subject matter by 47%. Simultaneously, 83% of the students received a «good» or «excellent» rating on the final exam.

The quantitative data, which summarizes the outcomes, showed that historical knowledge had improved statistically significantly and that learners' opinions of e-learning materials were favorable. Qualitative research indicated that using e-resources boosted engagement and flexibility. It also indicated that methods to lessen distractions related to using digital technology in the learning process were necessary.

There are numerous important reasons why electronic learning tools should be included into current teaching methods. EER are utilized in the classroom to boost participation and interaction. Students are actively involved in the learning process through the use of electronic resources such as interactive simulations, learning games, and multimedia presentations. These materials offer dynamic and interactive learning opportunities that enhance student engagement and retention.

Since e-resources may be accessed remotely, a variety of learning styles can be accommodated and students can learn at their own speed, on their own time, and in their desired location. The two primary areas in today's changing environment where students may learn from anywhere in the world are accessibility and flexibility. With the use of electronic resources, teachers may customize education to meet the requirements of individual students, matching content to their skills, interests, and preferences.

E-resources offer multimedia elements such as videos, animations, infographics, and interactive quizzes, enhancing comprehension and accommodating various learning styles. Rich media content gives students a broad choice of topics, lessons and subjects to choose from. The internet provides access to extensive information and digital libraries, encouraging critical thinking and exposure to a variety of sources.

Proficiency in electronic resources equips students with the digital literacy needed in modern academia and the workforce. Many e-resources incorporate real-life examples and practical applications, helping students connect classroom concepts to the real world.

Online platforms often include self-assessment tools and instant feedback, allowing students to track their progress and improve their skills independently. This is a crucial factor for a student, who is highly engaged in his own learning plan, and wants to always have a teacher give them instant feedback or insight on their learning and task-mastering.

Electronic resources enable collaborative work among students, both in and out of the classroom, fostering teamwork and idea sharing.

However, the use of e-learning resources in history education also poses several challenges.

Educational inequalities emerge due to disparities in students' access to electronic devices and the internet in their homes. This digital divide underscores the stark contrast between learners who possess the necessary tools for remote learning and those who lack such access, thus creating an uneven educational playing field. Bridging this gap becomes paramount in ensuring that all students can harness the benefits of electronic resources for their academic growth.

Internet connectivity issues, one of the technical challenges associated with e-learning, can significantly disrupt the flow of lessons. The frustration stemming from these interruptions affects both teachers and students and can hamper the efficacy of the educational process. Schools must invest in robust technology infrastructure to mitigate these disruptions and provide a seamless e-learning experience.

There is a lot of information available in the broad digital realm, but not all of it can be trusted. As a result, instruction is needed to help pupils acquire the discernment needed to separate reliable sources from inaccurate or biased information. Digital literacy abilities are crucial in the age of information overload for sifting through the deluge of material on the internet and making wise decisions.

An important concern associated with over-reliance on e-resources without proper direction is that pupils' critical thinking abilities may deteriorate. With so much information easily accessible, students may be tempted to become passive data consumers in the lack of systematic direction, giving up the analytical and critical thinking abilities necessary for strong academic progress.

Electronic gadgets are great for learning, but they can be powerful distractions as well. These outside distractions have the potential to cause pupils to lose focus and become less engaged with the material they are learning. It may be difficult for teachers and students to strike a balance between using technology to enhance learning and reducing distractions.

Teachers who want to effectively integrate e-resources into their curricula must have the requisite training and experience. Currently, a large number of instructors lack the digital literacy and pedagogical expertise necessary to fully utilize these technologies. For this reason, training courses and professional development opportunities are essential in equipping educators to successfully traverse the e-learning terrain.

An over-reliance on digital tools has the potential to depersonalize the educational process and reduce the depth and caliber of teacher-student contact. Because digital learning environments are impersonal, it can be difficult for teachers and students to build meaningful relationships, which are frequently essential for encouraging motivation, engagement, and a deeper comprehension of the material. To guarantee a thorough and interesting learning experience, educators must tackle the problem of striking a balance between the advantages of e-resources and the requirement for customization.

To address these challenges, a thoughtful approach is required, including ensuring equal access to technology, teacher training, digital literacy skills development, and harmonizing technology with traditional teaching methods.

Conclusion

Despite the types of e-Learning resources and their implementation in the learning process, a number of questions still remain: “What methods or learning styles does a student use effectively?”, “What categories of students prefer learning with the help of e-resources?”, “How do teachers preserve the traditional model of learning in the age of digitalization?” and many other.

Extensive experience in the utilization of integrated electronic educational resources within the educational landscape has revealed that they empower educators with the tools to implement innovative teaching methodologies, craft personalized courses, and elevate the technological dimension of history education. This progression is achieved without compromising the crucial attributes of reading comprehension, analytical aptitude, and cognitive competence.

Electronic resources, acting as versatile educational aides, offer the prospect of customizing the learning journey for each student. They also facilitate the infusion of system-activity principles into the pedagogical process, thereby heightening the autonomous facet of students' educational journeys.

Nonetheless, research findings underscore the existence of certain challenges in the development of e-learning programs. These challenges predominantly revolve around the struggle to instill sufficient motivation for self-directed learning and independent exploration of subject matter beyond what is deemed obligatory and requisite. Invariably, learners exhibit a distinct affinity for multimedia content, despite the recognized pedagogical value of textual resources. This creates a cognitive dissonance among the learners, necessitating further investigation.

The next logical step in research is to embark on a quest to devise methodologies for crafting e-learning curricula that generate ample motivation for autonomy and deliver learning content in a format most conducive to effective comprehension. In this context, the imperative of nurturing learners' cognitive literacy and fueling their drive to master text-based course material becomes conspicuously evident.

References

1. **McLoughlin K.** Personalized and self-regulated learning in the Web 2.0. era: international examples of innovative pedagogy using social software // *Educational Technology Journal*. – 2010. – №26(1). – pp. 28-43.
2. **Joke Voogt, Tjeerd Plomp** Pedagogical practices and ICT use around the world: Findings from the IEA international comparative study SITES2006 // *Education and Information Technologies*. – 2009. – №14 (4). – pp. 285-292.
3. **Ton Mooij, Lao Hwang** Education, and ICT-based self-regulation in learning: Theory, design and implementation // *Education and Information Technologies*. – 2009. – №14 (1). – pp. 3-27.
4. **Anderson, T.** *Towards a Theory of Online Learning*. – 2nd ed. – Canada, Athabasca: Athabasca University Press, 2008. – pp. 45-74
5. **Berge, Z. L.** Changing the faces in online education // *Journal of Asynchronous Learning Networks*. – 11(3): *International Journal of Distance Learning*, 2007. – pp. 6-12.
6. **Anderson, T.** *Towards a theory of online learning // The theory and practice of online learning (2nd ed)*. Athabasca University Press – 2008. – pp. 45-74
7. **Prensky, M.** *Digital Natives, Digital Immigrants*. – 1st ed. ed. – Cambridge: On the Horizon, 2010. – pp. 1 – 10
8. **Siemens, G.** *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. – 2 (1): 2005. – pp. 3 -10.
9. **Hwang, G. J., & Wu, P. H.** Applications, Impacts, and Trends of Mobile Technology-Enhanced Learning // *Educational Technology & Society*. – 17 (4): 2014. – pp. 17-20.
10. **Oblinger, D. G.** *Boomers, Gen-Xers, and Millennials: Understanding the New Students*. – 1st ed. ed. – Washington D.C.: EDUCAUSE Review, 2003. – pp. 36 – 42
11. **Lavina, T.A.** Information and communication training in the system of continuous pedagogical education (in Russian) // *Informatics and Education*. 2007. № 10. pp. 70 – 77.
12. **Fandey V. A.** Blended learning: current state and classification of blended learning models // *Informatization of Education and Science*. 2016. № 4.
13. **Ryabova, O.V.** Research activity as a means of forming cognitive-analytical skills in a junior schoolboy : Vol. 7 : *Baltic Humanities Journal / O.V. Ryabova*. – № 4 (25), 2018. -pp. 297-301
14. **Robert, I.V.** Theory and methodology of informatisation of education (psychological, pedagogical and technological aspects) / I.V. Robert. – Moscow: ИО RAO, 2007.-p. 234.
15. **Nurgalieva Г.К., Artykbaeva E.V.** E-learning as a condition of intonation development of the education system // *Bulletin of KazNU. Series «Pedagogical Sciences»*. – 2012. – No 1 (35). – pp. 9-12.
16. **Solnyshkova O., Temerbaeva J., Makarikhina I.V.** Development and use of electronic educational resources in teaching students and schoolchildren. – Study guide. – Pavlodar: Kereku, 2017. – p. 75.
17. **Osин A.V.** Electronic educational resources of the new generation in questions and answers / A.V. Osin. V. Electronic educational resources of the new generation in questions and answers / A.V. Osin. – Moscow : Prosveshchenie, 2018. – p. 28.
18. **Weinshank S.** Electronic educational resources : 100 main principles of presentation., S. 100 main principles of presentation. / S. Wainshank S. Electronic educational resources : 100 main principles of presentation. – St Petersburg : Peter SPB, 2017. – p. 224.
19. **Verbilova, I.T.** Electronic Educational Resources. General requirements and types. Methodological recommendations / I.T. Verbilova. – Moscow : GOUDPO(PK)S KRIPKiPRO Centre for methodical and technical support of information technology implementation, 2018. – p. 20.

Р. Гада¹, А.Н. Швец^{*2}, А.Е. Каримова²

¹ Оңтүстік Флорида Университеті, Флорида, АҚШ

² Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

20–30 жылдардың XX ғасырдың тарихын оқыту процесінде электронды оқу ресурстарды қолдану

Аннотация. Тарих оқытуына электронды оқу ресурстарын интеграциялау тарихтың оқу және үйрену процесінде айқын күзгі түрде өзгерістерге себеп болды. Электронды оқу ресурстары, оқу материалдарының барлық комплексінің қатарында жатады, оқу тәсілдерін бағаландыру және білім деңгейін арттыруға көмектеседі. Бұл мақала XX ғасырдың 20-30 жылдарының тарихын оқытуда электронды оқу ресурстарының маңыздылығын тексереді, оқушылардың қатысу деңгейін, тарихи түсінуін және педагогикалық қарым-қатынастарды зерттеу. Бұл зерттеулердің мақсаты XX ғасырдың 20-30 жылдарының тарихын оқыту процесінде сандық құралдар мен ресурстарды қолдануының қатарлылықтары мен шешімдіктерін анықтау. Бұл ғылыми зерттеулердің басым нысандары бар, олардың ішінде электронды оқу ресурстарын пайдалану арқылы XX ғасырдың 20-30 жылдарының тарихын оқыту әдістемеліктерін жасау және қолдану мақсаттарын анықтау. Оқушыларға сандық оқу ресурстарының оқуға қосылуын анықтау және олардың педагогикалық қолдауын анықтау үшін 30 оқушы арасында зерттеу жүргізілді. Бұл зерттеудің нәтижелері елдік оқу ресурстарының пайдалануы мен жаңа электронды оқу ресурстарын дайындау кезеңдерінде өздігінді пайдалануға болады.

Кілтті сөздер: электронды оқу ресурстары, тарих оқыту әдістемелігі, сандық оқу, білім беру процесін жоспарлау, жаңа педагогикалық әдістер, оқу процесіне қатысу.

Р. Гада¹, А.Н. Швец^{*2}, А.Е. Каримова²

¹ Университет Южной Флориды, Флорида, США

² Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
Павлодар, Республика Казахстан

Использование электронных образовательных ресурсов в процессе преподавания истории 20-30 гг. XX в.

Аннотация. Интеграция электронных образовательных ресурсов в преподавание истории привела к трансформационным изменениям в преподавании и изучении исторических событий. Электронные образовательные ресурсы, включающие в себя целый комплекс учебных материалов, позволяют варьировать формы обучения и способствуют повышению качества образования. В данной статье рассматривается значение электронных образовательных ресурсов в преподавании истории 20-30-х годов XX века, изучается их влияние на вовлеченность учащихся, историческое понимание и педагогические подходы. Цель данного исследования – определить преимущества и проблемы использования цифровых инструментов и ресурсов в процессе преподавания истории 20-30 гг. XX в.

Приоритетные направления данного научного исследования – разработка и применение методов обучения истории 20-30 гг. XX в. с помощью электронных образовательных ресурсов. Для определения влияния электронных образовательных ресурсов на обучение было проведено исследование среди 30 обучающихся, чтобы определить степень вовлеченности и получить оценку использования данного вида ресурсов в педагогической практике.

Результаты данного исследования могут быть использованы практически при создании методических рекомендаций по использованию электронных образовательных ресурсов, при создании новых электронных образовательных ресурсов, используемых при дистанционном обучении.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, методика обучения истории, дистанционное обучение, планирование образовательного процесса, новые педагогические подходы, вовлеченность в процесс обучения.

*Авторларға қойылатын талап
(мақаланы безендіру үшін үлгіні пайдаланыңыз):*

Редакциялық алқа журналдың ғылыми-педагогикалық бағыты бойынша бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (doc, .docx) тек журнал сайтының функционалдығы арқылы жүктеу арқылы <https://vestnik.ppu.edu.kz/> ұсынылады.

Шрифт кеглі – 12 (кесте мәтініне – 10 рұқсат етіледі), шрифт – Times New Roman, туралау – мәтін ені бойынша, интервал – бір, абзац шегінісі – 1,25 см, шеттері: жоғарғы және төменгі – 2 см, сол және оң – 2 см.

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар және т.б. нөмірлеу мен атауын көрсете отырып, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, 1-сурет (кесте) – суреттің атауы). Суреттер, кестелер, графиктер мен диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20%-дан аспауға тиіс.

Мақаланың көлемі (атауын, авторлар туралы мәліметтерді, аннотацияны, түйінді сөздерді, библиографиялық тізімді есепке алмағанда) кемінде 3000 сөзді құрауы және 5000-нан аспауы тиіс.

Мақаланы жариялау құны 4000 тнғ құрайды. Тек ғылыми редактордың мақұлдауынан кейін автор құнын төлейді.

Мақала құрылымы:

Бірінші жол – ЭОЖ нөмірі, (әмбебап ондық жіктеу) туралау – сол жақ шетінен, шрифт – жартылай қалың.

Екінші жол – FTAMP нөмірі (ғылыми техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы), туралау – сол жақ шеті бойынша, шрифт – жартылай қалың.

Бір бос орын (пробел)

Мақаланың авторы(лары) – аты-жөні мен тегі көрсетіле отырып, бірнеше автор болған кезде жұмыс орындары реттік нөмірлері бар тізім түрінде көрсетіледі (үстеме) авторлар тізіміне сәйкес келетін ретпен, қала, ел. Бұдан әрі – жеке жолда автордың e-mail көрсетіледі: бірнеше автор болған жағдайда тек қана хат-хабар беруші автордың e-mail көрсетіледі. Корреспондент автор* белгісімен белгіленеді. Олар қарапайым шрифтпен кіші әріптермен, туралау – ортасында, мақала тілінде ұсынылады.

Бір бос орын (пробел)

Мақаланың атауы (тақырыбы) мақаланың мәні мен мазмұнын көрсетіп, оқырманның назарын аударуы керек. Тақырып қысқа және мазмұнды болуы керек. Тақырыптың оңтайлы ұзындығы – 7–13 сөз. Мақаланың атауы мақала тілінде ұсынылуы керек. Мақаланың атауы қалың шрифтпен, туралауы ортасында ұсынылады.

Бір бос орын (пробел)

Мақала тілінде 150–250 сөзден тұратын аңдатпа.

Аннотация құрылымы келесі МІНДЕТТІ тармақтарды қамтиды:

- Зерттеу тақырыбы туралы кіріспе сөз.
- Ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары.
- Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығының қысқаша сипаттамасы.
- Жүргізілген зерттеудің құндылығы (осы жұмыстың тиісті білім саласына қосқан үлесі).

Кілтті сөздер/сөз тіркестері – мақала тілінде 5–7 сөз.

Аннотация мен кілт сөздер қалың шрифтпен, кіші әріптермен, курсивпен ұсынылады.

Бір бос орын (пробел)

Мақала мәтіні

Мақала мәтіні келесі бөліктерді қамтуы керек:

Кіріспе (тақырыпты таңдауды негіздеу; тақырыптың немесе мәселенің өзектілігі. Осыдан бұрын болған тәжірибелерді сипаттау негізінде тақырыпты таңдауды негіздеуде проблемалық жағдайдың болуы (қандай да бір зерттеулердің болмауы, жаңа объектінің пайда болуы және т.б.) туралы хабарланады. Тақырыптың өзектілігі осы объектіні зерттеуге деген жалпы қызығушылықпен анықталады, бірақ бар сұрақтарға толық жауаптардың болмауы тақырыптың теориялық немесе практикалық маңыздылығымен дәлелденеді).

Материалдар мен әдістер (материалдар мен жұмыс барысының сипаттамасынан, сондай-ақ қолданылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек. Зерттеу материалының сипаттамасы немесе анықтауы оны сапалық және сандық тұрғыдан ұсынуды қамтиды. Материалдың сипаттамасы – тұжырымдар мен зерттеу әдістерінің дұрыстығын анықтайтын факторлардың бірі. Сондай-ақ зерттелетін тақырып бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі және жаңа еңбектері (кемінде 10 еңбек), осы еңбектерді олардың ғылыми үлесі тұрғысынан талдау, сондай-ақ сіз өз мақалаңызда толықтыратын зерттеудегі олқылықтар қамтылуы тиіс.

Нәтижелері (сіз алған зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша қорытындылар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Бұл мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Онда өз жұмысының нәтижелерін талдау және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырғанда тиісті нәтижелерді талқылау қажет).

Қорытынды (осы кезеңдегі жұмысты тұжырымдау және қорытындылау; автор айтқан тұжырымның ақиқатын растау және алынған нәтижелерді ескере отырып, ғылыми білімнің өзгеруі туралы автордың қорытындысы. Қорытындылар дерексіз болмауы керек, олар ұсыныстарды немесе одан әрі жұмыс істеу мүмкіндіктерін сипаттай отырып, белгілі бір ғылыми саладағы зерттеу нәтижелерін жалпылау үшін пайдаланылуы керек).

Қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса).

Бір бос орын (пробел)

Пайдаланылатын әдебиеттер тізімі мақалада қолданылуына қарай сілтемелер жасалған әдебиеттердің 10-нан кем және 20-дан аспайтын атауынан тұрады. Сондай-ақ, автордың өтініші бойынша зерттелетін мәселе бойынша қосымша ақпарат алу үшін ұсынылатын 10 көзден артық емес.

Дереккөздердің сипаттамасы ГОСТ 7.1-2003 сәйкес жүзеге асырылады.

Әдебиеттер тізімі екі нұсқада ұсынылуы керек: біріншісі-түпнұсқада, екіншісі-романизацияланған алфавит (транслитерация <http://www.translit.ru>).

Романизацияланған әдебиеттер тізімі келесідей болуы керек: автор (лар), (жыл жақша ішінде), транслитерацияланған нұсқадағы тақырып [мақала атауын жақшадағы ағылшын тіліне аудару], ағылшын тіліндегі белгілері бар.

Мысалы: **Matayev, B.A., Tulekova, G.M.** «Men» koncepciya psihologiyadagy zertteu pani retinde, [The «Self» concept of as a subject of study in psychology] [Text] // Scientific journal of S. Toraiyrov Pavlodar State University. – 2019. – №4. – P. 264-275.

Әдебиеттер тізімі мақалада қолданылған кезде ұсынылады.

Бұл бөлімде ескеру қажет:

- ғылымның осы саласында қолданылатын негізгі ғылыми жарияланымдар, зерттеудің озық әдістері келтірілген;
- 2 дереккөзден артық емес;
- соңғы 20 жылдағы әдебиет көздерін пайдалану қажет;
- библиографиялық тізімде зерттеушілер мақаланың тақырыбы бойынша жариялаған іргелі және өзекті еңбектер болуы керек;

- мәтінде келтірілген жұмыстарға сілтемелер [төртбұрышты жақшада] берілген;
Бір бос орын (пробел)
- Мақала тілінен басқа екі тілдегі тақырып, авторлар, аңдатпа және кілт сөздер**
Reference-тен кейін мақала тілінен басқа екі тілде (қазақ / орыс / ағылшын) орналастырылады.
Бір бос орын (пробел)
- Авторлар туралы мәліметтер мыналарды қамтиды:**
 - Тегі Аты Әкесінің аты (толық), ғылыми дәрежесі, атағы, лауазымы, ұйымы, мекен-жайы, елі;
 - e-mail;
 - телефон.

*Требование для авторов
(для оформления статьи используйте шаблон):*

Редакционная коллегия принимает ранее не опубликованные статьи по научно-педагогическому направлению журнала. Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx,) ТОЛЬКО посредством ее загрузки через функционал сайта журнала <https://pedvestnik.ppu.edu.kz/>

Кегль шрифта – 12 (текст таблиц допускается – 10), шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзацный отступ – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое и правое – 2 см.

Рисунки, таблицы, графики, диаграммы и др. представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации и заглавия (Например, Рисунок (Таблица) 1 – Название рисунка). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи.

Объем статьи (без учета названия, сведений об авторах, аннотации, ключевых слов, библиографического списка) должен составлять не менее 3000 слов и не превышать 5000.

Стоимость публикации статьи составляет 4000 тнг. и производится автором после одобрения научным редактором.

Структура статьи:

Первая строка – номер УДК, (универсальная десятичная классификация) выравнивание – по левому краю, шрифт – полужирный.

Вторая строка – номер МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации), выравнивание – по левому краю, шрифт – полужирный.

Один пробел

Автор(ы) статьи – с указанием инициалов и фамилии, при наличии нескольких авторов места работы указываются в виде списка с порядковыми номерами (надстрочный) в последовательности, соответствующей списку авторов, город, страна. Далее – на отдельной строке указывается e-mail автора: при наличии нескольких авторов указывается e-mail только корреспондирующего автора. Корреспондирующий автор обозначается значком*. Представляются обычным шрифтом строчными буквами, выравнивание – по центру, на языке статьи.

Один пробел

Название статьи (Заголовок) должно отражать суть и содержание статьи и привлекать внимание читателя. Название должно быть лаконичным и информативным. Оптимальная длина заголовка – 7–13 слов. Название статьи должно быть представлено на языке статьи. Название статьи представляется полужирным шрифтом, выравнивание – по центру.

Один пробел

Аннотация объемом 150–250 слов на языке статьи.

Структура аннотации включает в себя следующие ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ пункты:

- Вступительное слово о теме исследования.
- Цель, основные направления и идеи научного исследования.
- Краткое описание научной и практической значимости работы.
- Ценность проведенного исследования (внесенный вклад данной работы в соответствующую область знаний).

Ключевые слова/словосочетания – количеством 5–7 на языке статьи.

Аннотация и ключевые слова представляются полужирным шрифтом, строчными буквами, курсивом.

Один пробел

Текст статьи

Текст статьи должен включать следующие части:

Введение (обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. В обосновании выбора темы на основе описания опыта предшественников сообщается о наличии проблемной ситуации (отсутствие каких-либо исследований, появление нового объекта и т.д.). Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.)

Материалы и методы (должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов. Характеристика или описание материала исследования включает его представление в качественном и количественном отношении. Характеристика материала – один из факторов, определяющий достоверность выводов и методов исследования. Также должны быть охвачены фундаментальные и новые труды по исследуемой тематике отечественных и зарубежных ученых (не менее 10 трудов), анализ данных трудов с точки зрения их научного вклада, а также пробелы в исследовании, которые Вы дополняете в своей статье).

Результаты (приводится анализ и обсуждение полученных Вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами).

Заключение (обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы).

Информация о финансировании (при наличии).

Один пробел

Список используемой литературы состоит из 10–20 наименований литературы, на которые делались ссылки по мере употребления в статье. Также по желанию автора не более 10 источников, рекомендуемых для получения дополнительных сведений по исследуемой проблеме.

Описание источников осуществляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003

Список литературы необходимо представить в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированным алфавитом (транслитерация <http://www.translit.ru>).

Романизированный список литературы должен выглядеть в следующем виде: автор(-ы), (год в круглых скобках), название в транслитерированном варианте [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках], выходные данные с обозначениями на английском языке.

Например: **Matayev, B.A., Tulekova, G.M.** «Men» koncepciya psihologiyadagy zertteu pani retinde, [The concept of «Self» as a subject of study in psychology] [Text] // Scientific journal of S. Toraigyrov Pavlodar State University. – 2019. – №4. – P. 264-275.

Список литературы представляется по мере использования в статье.

В данном разделе необходимо учесть:

- цитируются основные научные публикации, передовые методы исследования, которые применяются в данной области науки;
- самоцитирований не более 2 источников;
- необходимо использовать источники литературы за последние 20 лет;
- библиографический список должен содержать фундаментальные и наиболее актуальные труды, опубликованные исследователями по теме статьи;
- ссылки на цитируемые работы в тексте даются в [квадратных скобках];

Один пробел

Название, авторы, аннотация и ключевые слова на двух языках, отличных от языка статьи

Размещается после *Reference* на двух языках, отличных от языка статьи (казахском / русском / английском).

Один пробел

Сведения об авторах включают в себя

- Фамилия Имя Отчество (полностью), ученая степень, звание, должность, организация, адрес, страна;
- e-mail;
- телефон.

Requirement for authors

(Use a template to format the article):

The Editorial Board accepts previously unpublished articles in the scientific-pedagogical direction of the journal. Articles are submitted in electronic format (.doc, .docx,) ONLY by uploading them via the journal website <https://pedvestnik.ppu.edu.kz/>

The font size is 12 (the text of the tables may be 10), the font is Times New Roman, alignment – to the text width, single spacing, paragraph indent – 1.25 cm, margins: upper and lower – 2 cm, left and right – 2 cm.

Figures, tables, graphs, diagrams, etc. should be presented directly in the text, indicating the numbering and title (e.g., Figure (Table) 1 – Figure name). The number of figures, tables, graphs and diagrams should not exceed 20% of the total volume of the article.

The volume of the article (not including the title, information about the authors, abstract, keywords, bibliography list) should be at least 3000 words and should not exceed 5000.

The fee for the publication of the article is 4000 tng. and is paid by the author after approval by the scientific editor.

Structure of the article:

First line – UDC number, (Universal Decimal Classification) alignment – on the left edge, font – bold.

Second line – MRSTI number (Interstate Rubricator of Scientific and Technical Information), left-alignment, bold font.

Single gap

The author(s) of the article – with initials and surname, if there are several authors, the places of work should be indicated as a list with ordinal numbers (superscript) in the sequence corresponding to the list of authors, city, country. Further, on a separate line indicate the author's e-mail: if there are several authors, only the e-mail of the corresponding author is indicated. The corresponding author is marked by *. The authors should be presented in lower-case letters, centred, in the language of the article.

Single gap

The title of the article (Title) should reflect the essence and content of the article and catch the reader's attention. The title should be local and informative. The optimal length of the title is 7-13 words. The title should be presented in the language of the article. The title should be written in bold letters, centred and aligned.

Single gap

An abstract of 150–250 words in the language of the article.

The structure of the abstract includes the following MUST paragraphs:

- Introduction about the topic of the research.
- Purpose, main directions and ideas of scientific research.
- Brief description of the scientific and practical importance of the work.
- The value of the research undertaken (the contribution made by the work to the relevant field of knowledge).

Key words/phrases – number of 5–7 in the language of the article.

The abstract and key words are presented in bold, lower case letters, italics.

Single gap

Article text

The text of the article should include the following parts:

Introduction (rationale for the choice of topic; relevance of the topic or problem. In the rationale for the choice of topic, based on the description of the experience of predecessors, a problem situation is reported (lack of any research, emergence of a new object, etc.). The relevance of the topic is determined by the general interest in the study of the given object, but the lack of exhaustive answers to the available questions, it is proved by the theoretical or practical significance of the topic).

Materials and methods (should consist of a description of the materials and progress of the work, as well as a full description of the methods used. The characterisation or description of the research material includes its presentation in qualitative and quantitative terms. The characterisation of the material is one factor that determines the validity of the conclusions and research methods. It should also cover the fundamental and new works on the topic researched by domestic and foreign scientists (at least 10 works), analysis of these works in terms of their scientific contribution, as well as gaps in research, which you complete in your article).

Results (provide an analysis and discussion of your research findings. Conclusions are given on the results of the study, and the main point is made. This is one of the most important sections of your paper. It should include an analysis of your work and a discussion of your findings in comparison with previous work, analyses and conclusions.)

Conclusion (summarising and summarising the work at this stage; confirming the truth of the assertion made by the author and the author's conclusion on the change in scientific knowledge in the light of the results obtained. The conclusions should not be abstract, they should be used to summarise the results of the research in a particular scientific field, with a description of suggestions or possibilities for further work).

Funding information (if available).

Single space

The list of references consists of 10-20 titles of literature to which references were made as they were used in the article. Also, at the request of the author not more than 10 recommended sources for additional information on the problem under study.

The description of the sources is made in accordance with State Standard 7.1-2003.

The list of references should be presented in two versions: the first – in the original, the second – in romanized alphabet (transliteration <http://www.translit.ru>).

The Romanized list of references should look as follows: author(s), (year in parentheses), title in transliterated variant [translation of the title of the article into English in square brackets], the output data with designations in English.

For example: **Matayev, B.A., Tulekova, G.M.** «Men» koncepciya psihologiyadagy zertteu pani retinde, [The concept of «Self» as a subject of study in psychology] [Text] // Scientific journal of S. Toraiyrov Pavlodar State University. – 2019. – №4. – P. 264-275.

The list of references is presented as the article is used.

This section should take into account:

- main scientific publications, advanced research methods that are applied in the given field of science are cited;
- self-citations not more than 2 sources;
- it is necessary to use sources of literature for the last 20 years;
- the bibliography list should contain fundamental and most relevant works published by researchers on the topic of the article;
- the references to the cited papers in the text should be given in [square brackets];

Single space

Title, authors, abstract and keywords in two languages other than the language of the article is placed after *Reference* in two languages other than the language of the article (Kazakh / Russian / English).

One space

Information about the authors include

- Full name, academic degree, title, position, organization, address, country;
- e-mail;
- telephone.

B. Matayev *¹, K. Shalgynbayeva ², Z. Kulsharipova ¹

¹ Pavlodar Pedagogical University,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

² L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Republic of Kazakhstan
matayevba@pspu.kz

Features of the formation of the «Self» concept of students during the Covid-19

Аннотация. / Аннотация. / Annotation. Modern psychological and pedagogical studies of professional training of undergraduate students in the specialty «Pedagogy and Psychology» in online learning conditions increase the relevance of research in the field of the «Self» concept. ...

Кілтi сөздер: / Ключевые слова: / Keywords: «Self» concept, professional training, student, personality, future specialist.

Кіріспе / Введение / Introduction

Self-realization of a future specialist is impossible without creating your own life and professional strategy. Therefore, it is necessary to develop the skills of self-realization and management of individual actions, as society puts forward new requirements for a person – a modern professional, as an active, creative thinker, able to transform his moral potential in changing conditions.

Материалдар мен әдістер / Материалы и методы / Materials and methods

Many researchers (Baumeister et al., 1989; Burns, 1979; Rogers, et al., 1957) describe two types of «Self» – real and ideal, and already a certain type of the «Self» concept can be attributed to the student professional «Self» concept. The concept of the real «Self» corresponds to the idea of «who I am», and the «ideal» – «what I want to be». In many cases, the real and ideal «Self» concept is different, which can lead to both negative consequences (intrapersonal conflict) and positive ones.

Нәтиже / Результат / Results

The ascertaining experiment was carried out on paper in the period from January to April 2020. The participants of the experiment were provided with forms in Kazakh/Russian. All respondents were familiarized with the purpose and objectives of the experiment and warned about the publication of the research results in a generalized analysis of the dissertation work, scientific journals, conferences, etc.

Қорытынды / Заключение / Conclusion

To identify shifts in the above-mentioned criteria for the formation of the «Self» concept of students after the formative experiment, a control experiment will be conducted using the following methods: The methodology «Studying the motives of students' educational activities» by A.A. Rean, the Methodology «Unfinished sentences», the Methodology of M. Kuhn, T. McPartland «Who am I?», the author's questionnaire, essay, «I am the past, I am the present, I am the future» and A.S. Budassi «Self-assessment of personality» on digital media or through the use of various WEB programs. The estimation of the significance of the shifts was studied using the nonparametric Wilcoxon T-test and the sign criterion. Statistical data processing was carried out using the SPSS Statistics 21 program.

*Пайдаланылған әдебиеттер тізімі /
Список использованной литературы / References*

- 1 **Матаев, Б.А.** Кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастырудың ғылыми негіздері: 6D010300: док. PhD ... дис. [Мәтін] – Нұр-Сұлтан, 2022. – 176 б.
- 2 **Матаев, Б.А., Тулекова, Г.М.** «Мен» концепция психологиядағы зерттеу пәні ретінде [Мәтін] // С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ғылыми журналы. – 2019. – №4. – Б. 264-275.
- 3 **Staines, J.W.** The Self-Concept in Learning and Teaching [Text] // Australian Journal of Education. – 1963. – №7. – P. 172-186.
- 4 **Бодалев, А.А. Столин, В.В. Аванесов, В.С.** Общая психодиагностика. [Текст] – СПб.: Речь, 2006. – 440 с.
- 5 **Сидоров, К.Р.** Методика Дембо-Рубинштейн и её модификация [Текст] // Вестник Удмуртского университета. – 2013. – №1. – С. 40-43.

References

- 1 **Matayev, B.A.** Kasibi dayarlau zhagdayında studentterdin «Men» koncepciyasyn kalypstastyrudyn gylymi negizderi: dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya [Scientific foundations of the formation of the concept of «Self» of students in the conditions of professional training: 6D010300: Doc. PhD ... dis.] [Text] – Nur-Sultan, 2022. – 176 p.
- 2 **Matayev, B.A., Tulekova, G.M.** «Men» koncepciya psihologiyadagy zertteu pani retinde [The concept of «Self» as a subject of study in psychology] [Text] // Scientific journal of S. Toraiyrov Pavlodar State University. – 2019. – №4. – P. 264-275.
- 3 **Staines, J.W.** The Self-Concept in Learning and Teaching [Text] // Australian Journal of Education. – 1963. – №7. – P. 172-186.
- 4 **Bodalev, A.A., Stolin, V.V., Avanesov, V.S.** Obshchaya psihodiagnostika [General psychodiagnostics] [Text] – SPb.: Rech, 2006. – 440 p.
- 5 **Sidorov, K.R.** Metodika Dembo-Rubinshtejn i eyo modifikaciya [Dembo-Rubinstein technique and its modification] [Text] // Bulletin of the Udmurt University. – 2013. – №1. – P. 40-43.

Б.А. Матаев *¹, К.К. Шалгынбаева², З.К. Кульшарипова¹

¹ Павлодарский педагогический университет,
Павлодар, Республика Казахстан

² Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан

Особенности формирования «Я» концепции у студентов во время covid-19

***Аннотация.** Современные психолого-педагогические исследования профессиональной подготовки студентов бакалавриата по специальности «Педагогика и психология» в условиях дистанционного-обучения повышают актуальность исследований в области «Я» концепции. ...*

***Ключевые слова.** «Я» концепция, профессиональная подготовка, студент, личность, будущий специалист.*

Б.А. Матаев *¹, К.К. Шалғынбаева², З.К. Кульшарипова¹

¹ Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар, Қазақстан Республикасы

² Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан Республикасы

Covid-19 кезінде студенттерде «Мен» тұжырымдамасын қалыптастыру ерекшеліктері

Аннотация. Дистанцонды оқыту жағдайында «Педагогика және психология» мамандығы бойынша бакалавриат студенттерін кәсіби даярлаудың заманауи психологиялық-педагогикалық зерттеулері «Мен» тұжырымдамасы саласындағы зерттеулердің өзектілігін арттырады. ...

Кілтті сөздер. «Мен» тұжырымдамасы, кәсіби дайындық, студент, тұлға, болашақ маман.

Информация об авторах: / Information about the authors:

№	Қазақ тілінде	Орыс тілінде	Ағылшын тілінде
1	Матаев Берик Айтбаевич Философия докторы (PhD), Педагогика жоғары мектебінің оқытушы-эксперті Павлодар педагогикалық университеті Павлодар 140000 Қазақстан matayevba@pspu.kz +7-7473455595	Матаев Берик Айтбаевич Доктор философии (PhD), преподаватель-эксперт выс- шей школы педагогики Павлодарский педагогиче- ский университет Павлодар 140000 Казахстан matayevba@pspu.kz +7-7473455595	Matayev Berik PhD doctor, teacher-expert of the Higher School of Pedagogy Pavlodar Pedagogical University Pavlodar 140000 Kazakhstan matayevba@pspu.kz +7-7473455595
2			
3			

Компьютерде терген: С. Пилипенко

Басуға 29.09.2023 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 7,2 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс № 1468.

Компьютерная верстка: С. Пилипенко

Подписано в печать 29.09.2023 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 7,2 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ № 1468.

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета имени Әлкей Марғұлан
140002, г. Павлодар, ул. Олжабай батыр, 60.